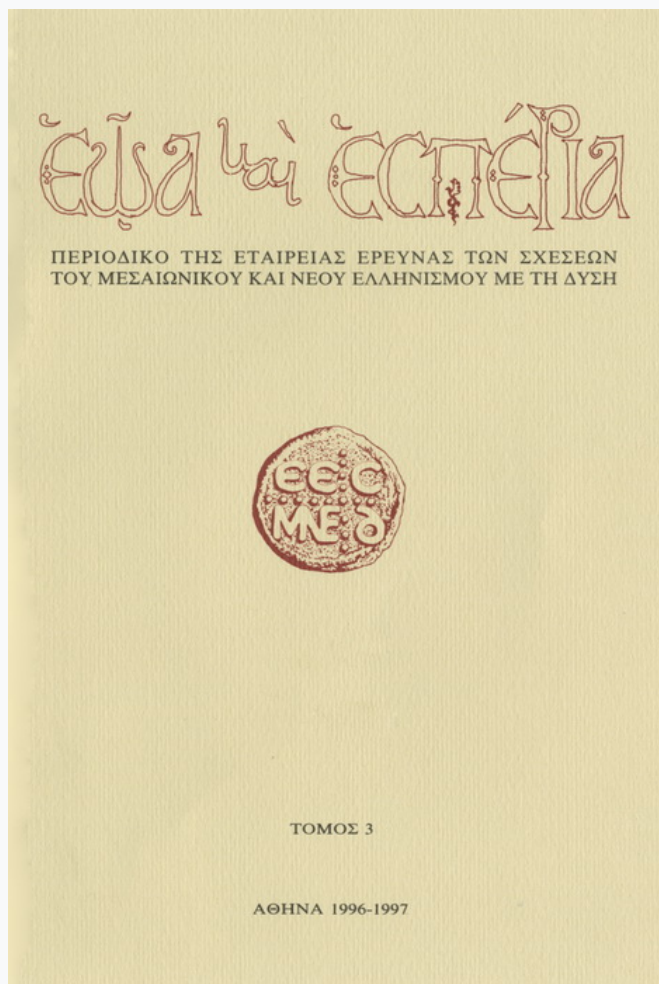

Eoa kai Esperia

Vol 3 (1997)

ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΗ (13ος-18ος αι.) Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. Στη μνήμη του Gunnar Hering. Υπεύθυνοι οργάνωσης Κωνσταντίνος Ντόκος (Ιόνιο Πανεπιστήμιο) Αναστασία Παπαδιά-Λάλα (Πανεπιστήμιο Αθηνών).

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΤΟΚΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ

doi: [10.12681/eoaesperia.44](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.44)

To cite this article:

ΝΤΟΚΟΣ Κ., & ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α. (1997). ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΗ (13ος-18ος αι.) Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. Στη μνήμη του Gunnar Hering. Υπεύθυνοι οργάνωσης Κωνσταντίνος Ντόκος (Ιόνιο Πανεπιστήμιο) Αναστασία Παπαδιά-Λάλα (Πανεπιστήμιο Αθηνών). *Eoa Kai Esperia*, 3, 229-318. <https://doi.org/10.12681/eoaesperia.44>

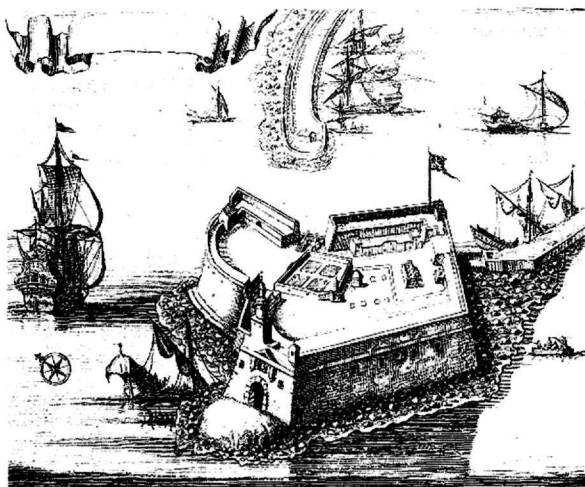
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

(13ος-18ος αι.)

Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στη μνήμη του Gunnar Hering

Υπεύθυνοι οργάνωσης
Κωνσταντίνος Ντόκος (Ιόνιο Πανεπιστήμιο)
Αναστασία Παπαδία-Λάλα (Πανεπιστήμιο Αθηνών)
με τη συνεργασία της
Εταιρείας Έρευνας των Σχέσεων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με τη Δύση

Αθήνα 28-29 Νοεμβρίου 1997 Παληό Πανεπιστήμιο, οδός Θόλου 5, Πλάκα
30 Νοεμβρίου 1997 Αμφιθέατρο Ιατρικής, κτήριο Πανεπιστημίου
Αθηνών, οδός Πανεπιστημίου 30

Από τις 28 ως τις 30 Νοεμβρίου 1997 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα η Α΄ Επιστημονική Συνάντηση Μεταπτυχιακών Σπουδαστών Ιστορίας, στον κλάδο Ελληνολατινική Ανατολή (13ος-18ος αι.), αφιερωμένη στη μνήμη του καθηγητή Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Βιέννης, Gunnar Hering. Υπεύθυνοι οργάνωσης ήταν ο Κωνσταντίνος Ντόκος, αναπληρωτής καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, και η Α-ναστασία Παπαδία-Λάλα, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, σε συνεργασία με την Εταιρεία Έρευνας των Σχέσεων του Με-σαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με τη Δύση. Η Συνάντηση αποτέλεσε μέρος ευρύτερου προγράμματος συνεργασίας μεταξύ των μελετητών -και μάλιστα των νέων- της Ιστορίας της Ελληνολατινικής Ανατολής, επι-στημονικού πεδίου που τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναδειχθεί σε αυτόνομο ερευνητικό κλάδο και ιδιαίτερο διδακτικό αντικείμενο σε ελληνικά πα-νεπιστημιακά ιδρύματα, σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο.

Οι εργασίες της Συνάντησης διεξήχθησαν στο Παλιό Πανεπιστήμιο στην Πλάκα και στο Παλιό Αμφιθέατρο της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Κατά την εναρκτήρια συνεδρία τους επιστημονικούς στόχους της εξέθεσαν οι οργανωτές Κ. Ντόκος και Α. Παπαδία-Λάλα, καθώς και η Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη ως εκπρόσωπος της Εταιρείας Έρευνας των Σχέσεων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με τη Δύση. Επίσης, με μηνύματά τους χαιρέτισαν την όλη πρωτοβουλία οι καθηγήτριες Χρύσα Μαλτέζου, νυν Διευθύντρια του Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαν-τινών Σπουδών Βενετίας, και Άννα Ραμού-Χαψιάδη, Διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στις εργασίες της συνάντησης έλαβαν μέρος με την παρότρυνση των εποπτών καθηγητών τους, τους οποίους και θερμώς ευχαρίστησαν για τη συμπαράσταση οι οργανωτές, τριανταδύο μεταπτυχιακοί σπουδαστές από τα Πανεπιστήμια Αθηνών, Ιονίου, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Άμστερνταμ Ολλανδίας και Σορβόννης Γαλλίας.

Αντικείμενο των ανακοινώσεων αποτέλεσαν οι υπό εκπόνηση μετα-πτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές των ομιλητών. Μέσα από την παρουσίαση και το γόνιμο διάλογο που ακολούθησε δόθηκε η δυνα-τότητα να γίνει μια πρώτη καταγραφή του επιστημονικού δυναμικού και των συγχρόνων ερευνητικών προσανατολισμών στο πεδίο της Ιστορίας

της Ελληνολατινικής Ανατολής. Και, κυρίως, να τεθούν οι βάσεις στενότερης ανθρώπινης και επιστημονικής επικοινωνίας. Κατά την καταληκτήρια συνεδρία από όλες τις πλευρές εκφράσθηκε η ευχή να θεσμοθετηθεί η σε τακτά χρονικά διαστήματα διεξαγωγή ανάλογων Συναντήσεων στο μέλλον. Επιπλέον, αποφασίσθηκε να θεμελιωθεί -ένα άτυπο κατ'αρχάς- δίκτυο συνεργασίας των μελετητών της Ελληνολατινικής Ανατολής, που θα ενισχυθεί από τη δημιουργία σελίδας των δραστηριοτήτων τους στο Διαδίκτυο (Internet, [http:// www. hypertech. gr / grecolatinus](http://www.hypertech.gr/grecolatinus)). Στο ίδιο πλαίσιο και αποβλέποντας παράλληλα στην ενημέρωση ευρύτερου κύκλου ενδιαφερομένων, εντάσσεται και η απόφαση της Εταιρείας Έρευνας των Σχέσεων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με τη Δύση να αναλάβει τη δημοσίευση περιλήψεων των ανακοινώσεων στο παρόν τεύχος του περιοδικού *Έφα και Έσπερια*.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α Τ Ο Σ

Σελ.

Μυρσίνη Αθανασιάδου

- Εμπορικές σχέσεις Βενετίας-Θεσσαλονίκης κατά το ΙΗ' αιώνα 239
Commercial relations between Venice and Thessalonike during the 18th century

Ειρήνη Ανδριώτη

- Γυναικείες ορθόδοξες μονές στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα 242
Women's orthodox convents in Venetian Corfu

Χρήστος Αποστολόπουλος

- Η Κύπρος κατά την τελευταία περίοδο της βενετικής
κυριαρχίας: το κίνημα του Ιακώβου Διασορηνού 244
Cyprus during the last period of Venetian
occupation: Jacobus Diasorinos' movement

Δημήτρης Αρβανιτάκης

- Οι αντιθέσεις των αστικών στρωμάτων της Ζακύνθου και το
ρεμπελιό των ποπολάρων (1628). Μεθοδολογικές παρατηρήσεις 246
Social conflicts in the city of Zante and the Rebellion
of popolari (1628): methodological remarques

Γωγώ Βαρζελιώτη

- ‘Τραγέδια του Αγίου Δημητρίου’: οι συντελεστές
της παράστασης της 29ης Δεκεμβρίου 1723, στη Νάξο 250
The performance of the ‘Tragedia of
St. Demetrius’ on 29 December 1723 in Naxos

Κωνσταντίνα Γαβριλιάδη

- Η στρατιωτική οργάνωση της Πελοποννήσου
κατά τη Β' Βενετοκρατία 252
Peloponnese military organization
during the Venetian period (1685-1715)

Ελένη Δελλή

- Η δεντροκαλλιέργεια στον ελλαδικό χώρο κατά τη νεώτερη εποχή 255
Tree cultivation in Greece in the recent years

Σταματούλα Ζαπάντη

- Οι θεματικοί άξονες στη διερεύνηση της κοινωνίας της Κεφαλονιάς
στο α' μισό του 16ου αι. 258
Issues in the research of Cephalonian
society (first half of the 16th century)

Φωτεινή Καρλάφτη

- Μορφές εργασίας στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα 260
 Labour relations in Venetian Corfu

Ελένη Κατραμάδου

- Ο Κώδικας Πράξεων του Μητροπολίτη Φιλαδελφείας
 Γερασίμου Βλάχου και ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του 262
 The 'Codex of Actions' and the library catalogue
 of Gerasimos Vlachos, archbishop of Philadelphia

Γιάννης Κολοβός

- Ιεραρχία και κυριαρχία: αναπαράστασεις της οικογένειας
 και του φύλου στην Κρητική Λογοτεχνία 265
 Hierarchy and sovereignty: family and gender
 representation in Cretan literature

Παυλίνα Κομητοπούλου

- Οικογενειακές δομές στο νησί των Παξών
 μέσα από τα συμβολαιογραφικά κατάστιχα 268
 Notary registers as a source for
 examining family structures in the Paxi islands

Κατερίνα Κορρέ

- Η κοινωνική-πολεμική ομάδα των stradioti
 στην Ελληνολατινική Ανατολή 270
 The social-military group of 'stradioti' in Levante

Ευτυχία Κοσμάτου

- Πληθυσμός και οικισμοί στα Ιόνια νησιά, 18ος-19ος αι. 272
 Population and settlements in the Ionian islands (18th-19th cent.)

Κατερίνα Κωνσταντινίδου

- Οι λοιμοί της πανώλης στα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο 1645-1797 274
 Plague epidemics in the Ionian islands (1645-1797)

Κώστας Λαμπρινός

- Οι ευγενείς του Ρεθύμνου στο 16ο και 17ο αιώνα 278
 Rethymnos' nobles in the 16th and 17th centuries

Αλέξης Μάλλιαρης

- Η συγκρότηση του κοινωνικού χώρου στη βορειοδυτική
 Πελοπόννησο κατά την περίοδο της Β' Βενετοκρατίας (1685-1715):
 πληθυσμός και γαιοκτησία 280
 Formation of social space in north-west Peloponnese during
 the Venetian period (1685-1715): population and land ownership

Τατιάνα Μαρκάκη

- Γαμήλιες σχέσεις, προικοδότηση και κατανάλωση
 στο βενετοκρατούμενο Χάνδακα (1600-1648) 283

Marriage, dowry and patterns of consumption
in seventeenth century Candia (1600-1648)

Μαρία Ματζουράνη

Το φέουδο στην Κύπρο επί Λουζινιάν 285
The feudum in Cyprus under Luzinian rule (1191-1489)

Κώστας Μέκκας

Η μονοκαλλιέργεια της ελιάς και το εμπόριο του ελαιολάδου
στην Κέρκυρα το 18ο αι. 288
Mono-cultivation of olive tree and oil trade in eighteenth century Corfu

Αθηνά Μήλιου

Ο μητροπολίτης Φιλαδελφείας Αθανάσιος Βαλεριανός (1591ci-1656) 289
Athanasios Valerianos, archbishop of Filadelfia (1591ci.-1656)

Μαρία Μονδέλου

Η Σητεία το 16ο αιώνα. Συμβολή στην κοινωνική
και οικονομική ιστορία της πόλης 291
Sixteenth-century Sitia: contribution to the social and economic history of the city

Θεοδώρα Μόσχου

Ταξική διάρθρωση και κοινωνική συνείδηση στην κερκυραϊκή ύπαιθρο.
Η περίπτωση του Γιάννη Μάζη 293
Social structure and social conscience in Corfu province.
John Mazis' example.

Φώτης Μπαρούτσος

Η περίπτωση της (μη) ενοικίασης των φόρων του Χάνδακα το 1578,
αφορμή για τη συνολική μελέτη της βενετικής φορολογικής πολιτικής
στην Κρήτη στο β' μισό του 16ου αι. 295
Venetian tax policy in Crete: The case of
an unsuccessful attempt of tax-renting in Candia (1578)

Ελένη Μπενέκη

Φιλανθρωπικές δραστηριότητες στους κόλπους
της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας, 16ος-17ος αι. 296
Charity in the heart of the Greek Community in Venice (16th-17th cent.)

Στάθης Μπίρταχας

Η δικαιοδοσία της Ιεράς Εξέτασης στους Ελληνορθόδοξους
Βενετούς υπηκόους και ο Paolo Sarpi 299
The jurisdiction of the Holy Inquisition over the
Greco-orthodox citizens of Venice and Paolo Sarpi

Γεράσιμος Παγκράτης

Εμπορικές και οικονομικές συνθήκες στην Κέρκυρα του 16ου αιώνα 301
Economic and commercial conditions in sixteenth-century Corfu

Κωνσταντίνα Παπακοσμά

Φεουδαρχικές σχέσεις και δομές στη Φραγκοκρατούμενη Πελοπόννησο.

Το βυζαντινό υπόστρωμα και οι επιδράσεις του δυτικού

φεουδαρχικού συστήματος 305

Feudal relations and structures in frankish Peloponnese:

the byzantine background and the west feudal system influence

Βάλια Παπασπύρου

Το διαμέρισμα των Χανίων. Κοινωνικές και οικονομικές πραγματικότητες

(1573-1645): Η περιοχή των Σφακίων 308

Social and economic data of Chania district

(1573-1645). The Sfakia region

Βασίλειος Σιακωτός

Η Τρίπολη και η περιφέρειά της κατά

τη διάρκεια της Β' Βενετοκρατίας 311

Tripoli and her territory during the

Venetian period (1685-1715)

Μαρία Σπανού

Οι μεγάλοι Πρωτοπαπάδες Κερκύρας 313

The great Protopapades of Corfu

Πατρίτσια Τριανταφύλλου

Η δομή της αριστοκρατικής οικογένειας στην Κέρκυρα το 18ο αι. 315

The structure of the noble family in eighteenth-century Corfu

Ρωμαλέα Τσακίρη

Ποινές και κοινωνία στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη 317

Punishment and society in Venetian Crete

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Η εισήγηση αυτή αποτελεί συνοπτική περίληψη μέρους της εκπονούμενης διατριβής στο Α.Π.Θ. υπό την εποπτεία της καθηγήτριας Α. Ξανθοπούλου-Κυριακού. Σκοπός της διατριβής είναι η διερεύνηση των εμπορικών σχέσεων Θεσσαλονίκης-Βενετίας κατά το ΙΗ΄ αιώνα. Ο λόγος που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη περίοδος, που είναι περίοδος παρακμής για τη Βενετική Δημοκρατία, ήταν η ίδρυση στη Θεσσαλονίκη βενετικού Υποπροξενείου στα 1729 και Προξενείου στα 1739 και η συνεχής παρουσία έκτοτε Βενετών Προξένων μέχρι τα 1797, την κατάληψη της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας από το Ναπολέοντα. Η εγκατάσταση Προξενείου στη Θεσσαλονίκη υποδηλώνει τις αυξημένες εμπορικές σχέσεις των δύο πόλεων κατά την περίοδο αυτή, γεγονός άλλωστε που πιστοποιείται και από την ύπαρξη σχετικών εγγράφων στο Archivio di Stato di Venezia.

Από τη μελέτη λοιπόν των πηγών και ιδιαίτερα των σειρών Cinque Savi alla mercanzia και Provveditori alla sanità προέκυψε υλικό κατά το μεγαλύτερο του μέρος ανεκμετάλλευτο που φωτίζει την ίδρυση του Προξενείου, την οργάνωσή του και τις αρμοδιότητες των Προξένων. Συλλέχθηκαν επίσης πληροφορίες για τους Βενετικούς εμπορικούς οίκους της πόλης, αλλά και τους Έλληνες εμπόρους που είχαν εμπορικές σχέσεις με τη Βενετία, τα είδη των προϊόντων, τους φόρους, τα εισαγόμενα νομίσματα, το ύψος των εισαγωγών και των εξαγωγών. Φωτίστηκε η ναυτιλιακή κίνηση στο λιμάνι της πόλης, τα είδη των πλοίων, οι όροι μεταφοράς. Τέλος, αποσαφηνίσθηκαν οι αρνητικές επιδράσεις στο βενετικό εμπόριο με τη Θεσσαλονίκη και οι λόγοι παρακμής του. Η παράλληλη μελέτη ιστορικών βοηθημάτων και περιοδικών, ελληνικών και ιταλικών, βοήθησε στη βαθύτερη διερεύνηση του θέματος, αλλά και έδειξε το κενό της βιβλιογραφίας στον τομέα των εμπορικών σχέσεων της Βενετίας και της Θεσσαλονίκης κατά το ΙΗ΄ αιώνα.

Η Θεσσαλονίκη ήταν γνωστή στη Δημοκρατία του Αδίγη ως ένας χώρος προνομιακός για το εμπόριό της ήδη από το 1082, όταν της παραχωρήθηκαν προνόμια από τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό. Οι εμπορικές σχέσεις των δύο πόλεων εντάθηκαν μετά την τέταρτη Σταυροφορία και για ένα διάστημα επτά ετών (1423-1430) η Θεσσαλονίκη έγινε αποικία των Βενετών,

μέχρι που τελικά στα 1430 καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Εντούτοις η Βενετία δεν έπαψε να παρακολουθεί την τύχη της και το επόμενο διάστημα. Έτσι ήδη από τα 1710 ο Βάιλος της Κωνσταντινούπολης Αλοΐσιος Μοτσεγίνος ανακινεί το θέμα της ίδρυσης Προξενείου στην πόλη, όπως και σε άλλους πρόσφορους τόπους για το βενετικό εμπόριο. Γι' αυτό, μετά τον τελευταίο Βενετουρκικό πόλεμο (1714-1718), που ήταν η ύστατη προσπάθεια της Βενετικής Δημοκρατίας να επιβιώσει στον ανατολικό μεσογειακό χώρο, και την απώλεια σημαντικών ερεισμάτων της σ' αυτόν, αποφασίζεται η σύσταση Προξενείου στη Θεσσαλονίκη στα πλαίσια της αναζωπύρωσης της βενετικής οικονομίας. Έτσι στα 1729 ιδρύεται Υποπροξενείο με πρώτο Βενετό επιτετραμμένο τον Onesto Caldana. Έκτοτε έχουμε μια συνεχή αλυσίδα Προξένων, που μας είναι γνωστοί από τα έγγραφά τους προς τις βενετικές αρχές, δηλαδή το Mafio Ferro, το Δημήτριο Χοϊδά, τον Pietro Choch και τον Giuseppe Choch, που ήταν και ο τελευταίος εκπρόσωπος της Βενετικής Δημοκρατίας στη Θεσσαλονίκη, με ένα μικρό μόνο διάστημα αναπλήρωσής του από τον Άγγλο Πρόξενο Eduard Abbot.

Από τους Προξένους αυτούς έχουμε αναφορές προς τους Cinque savi alla mercanzia, (αρχή που ασχολούνταν με θέματα εμπορίου και βιομηχανίας), που αφορούσαν τόσο στη διακίνηση των εμπορευμάτων, στην άφιξη βενετικών πλοίων στη Θεσσαλονίκη και αντίστροφα, στα είδη των εμπορευμάτων, όσο και στις δυσκολίες που αντιμετώπιζε το βενετικό εμπόριο από τους πολέμους, την πειρατεία και τους ανταγωνιστές.

Στη Θεσσαλονίκη, εκτός από το βενετικό Προξενείο, υπήρχαν ήδη Προξενεία της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ολλανδίας και αργότερα Υποπροξενεία της Γερμανίας, της Δανίας, της Νεάπολης και της Ραγούζας, γιατί η Μεσόγειος ήταν το κέντρο της εμπορικής δραστηριότητας των δυνάμεων αυτών. Άλλωστε η συγκυρία ήταν ευνοϊκή για την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος για το Levante, λόγω της κρίσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που προερχόταν από την εσωτερική αναρχία και τους πολέμους. Έτσι οι ισχυρότεροι διεκδικητές του εμπορίου της Θεσσαλονίκης ήταν καθόλη τη διάρκεια του ΙΗ' αιώνα οι Γάλλοι και οι Άγγλοι. Αργότερα επωφελήθηκαν και οι Αυστριακοί, που ειδικά μετά τη συνθήκη του Πασάροβιτς προώθησαν τη διακίνηση των προϊόντων της Αυστροουγγαρίας στη Βαλκανική, αλλά και οι Ρώσοι, μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774). Εντούτοις το ρωσικό ενδιαφέρον ανακόπηκε με τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο (1787-1792).

Η Θεσσαλονίκη κατά το ΙΗ' αιώνα και ειδικά στο δεύτερο ήμισυ του ήταν η αποθήκη όλου του εμπορίου του Μακεδονικού χώρου. Συγκέντρωνε προϊόντα από τις ακτές του Θερμαϊκού, τις Σέρρες, την Καβάλα,

τη Θάσο, το Βόλο, τη Ζαγορά, τη Λάρισα, τη Βέροια, τη Πράβιστα, αλλά και από την Κρήτη, την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια.

Έτσι οι Βενετοί φόρτωναν από το λιμάνι της γεωργικά προϊόντα (βαμβάκι, καπνό, σιτηρά), μαλλί, μετάξι και υφάσματα, ενώ από τη Βενετία εισάγονταν στη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία είδη πολυτελείας (πολυτελή μάλλινα και μεταξωτά υφάσματα, χρυσοποίκιλτα και ασημοποίκιλτα, βελούδα, σάλια κόκκινα, κοσμήματα, καθρέφτες), βιοτεχνικά προϊόντα (χαρτί, σιδερικά, γυαλί, υαλοπίνακες, όπλα, βιβλία), είδη φαρμακευτικής (φάρμακα, βιτριόλι, αρσενικό), μέταλλα (ατσάλι, άργυρος, ασήμι σε σύρματα, υδράργυρος). Δηλαδή εξάγονταν από τη Θεσσαλονίκη πρώτες ύλες και εισάγονταν βιομηχανοποιημένα προϊόντα, πράγμα που αποδεικνύει ότι και οι σχέσεις της Βενετίας με τη Θεσσαλονίκη, όπως και των άλλων χωρών της Δύσης, ήταν μάλλον σχέσεις εξάρτησης.

Οι Βενετοί εμπορεύονταν με γνωστούς εμπόρους της Θεσσαλονίκης, Έλληνες και Εβραίους της πόλης. Ειδικά μετά τα μέσα του ΙΗ' αιώνα οι Έλληνες συνεργάζονται με άλλους συμπατριώτες τους εγκαταστημένους στη Βενετία και ναυλώνουν συχνά Μεσολογγίτικα καράβια με τουρκική σημαία, για να μεταφέρουν τα εμπορεύματά τους στη Serenissima. Οι Έλληνες έμποροι πλεονεκτούν, γιατί ξέρουν τις συνήθειες του τόπου, τη γλώσσα και γνωρίζουν πώς να αντιμετωπίσουν τις τουρκικές αρχές. Έτσι είναι απαραίτητοι στον ξένο εισαγωγέα στην αρχή για το ρόλο του μεσάζοντα ή του μεταφορέα, μετά του παραγγελιοδόχου και του εμπορικού πράκτορα και τέλος του μεγαλεμπόρου.

Τέλος, θα μπορούσε να προστεθεί ότι ο ισολογισμός του εμπορίου της Θεσσαλονίκης ήταν ενεργητικός. Εντούτοις το μεγαλύτερο όφελος δεν το είχε η χώρα, αλλά οι ξένοι έμποροι, που έφερναν βιομηχανικά προϊόντα και εξήγαν πρώτες ύλες, αλλά είχαν κέρδος και από τη ναυτιλία, τις πιστώσεις και το εμπόριο χρήματος. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια ευνοούνταν και οι Βενετοί έμποροι, αλλά και οι Έλληνες που εμπορεύονταν με τη Βενετική Δημοκρατία.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΜΟΝΕΣ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΚΕΡΚΥΡΑ

Στα πλαίσια της ανακοίνωσης επιχειρήθηκε η σκιαγράφηση, με πολύ αδρές γραμμές, ορισμένων πτυχών του μοναστικού βίου στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα. Παρουσιάστηκαν ορισμένα στοιχεία σχετικά με τη διοίκηση, οργάνωση και λειτουργία των γυναικείων μοναστηριών, την οικονομική τους κατάσταση και το ρόλο που διαδραμάτισαν, ιδιαίτερα τους δύο τελευταίους αιώνες της βενετικής κυριαρχίας (17ο και 18ο), όπου η μεγαλύτερη επάρκεια των πηγών μας επιτρέπει να σχηματίσουμε μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα.

Το ενδιαφέρον της έρευνας του συγκεκριμένου θέματος θα μπορούσε να εξηγηθεί κατά πρώτο λόγο από το γεγονός ότι η μελέτη των ορθοδόξων μοναστηριών σε μία περιοχή υπό δυτική κυριαρχία δίνει τη δυνατότητα διερεύνησης των ιδιαιτεροτήτων αυτών των μοναστικών κοινοτήτων, ιδιαιτεροτήτων που ανέπτυξαν λόγω των ειδικών συνθηκών. Κατά δεύτερο λόγο, η περίπτωση των γυναικείων μονών ωθεί επίσης στη διερεύνηση ορισμένων κοινωνικών προεκτάσεων του μοναχισμού, κυρίως μέσα από τη μελέτη των επιλεκτικών συμπεριφορών των οικογενειών απέναντι στα γυναικεία μέλη τους.

Οι υπό εξέταση γυναικείες μονές, σύμφωνα με τα μέχρι τώρα στοιχεία μας, φαίνεται να ιδρύθηκαν, κατά τη διάρκεια του 16ου αι., στα προάστεια της πόλης της Κέρκυρας.

Η προσπάθεια εφαρμογής και διατήρησης ενός κοινοβιακού χαρακτήρα σ' αυτές τις μοναστικές κοινότητες, δεν φαίνεται να απέδωσε, αφού στην πράξη λειτουργούσαν ως «ιδιόρρυθμα» μοναστήρια.

Ως προς τη διοικητική οργάνωση των γυναικείων μονών, οι πηγές μας κάνουν λόγο για ένα αιρετό όργανο - την ηγουμένη και δύο μοναχές με το αξίωμα της συμβούλου - το οποίο είχε, σε κάθε μονή, την ευθύνη της διοίκησης αυτής και της διαχείρισης της περιουσίας της. Από τα τέλη του 17ου αι., κρίνεται αναγκαία από τις βενετικές αρχές, λόγω προβλημάτων που είχαν παρουσιασθεί, η καθιέρωση του αξιώματος -επίσης αιρετού- των Κυβερνητών αυτών των μονών, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στη λήψη αποφάσεων που αφορούσαν κυρίως θέματα διαχείρισης της μοναστηριακής περιουσίας.

Όσον αφορά τη συγκρότηση της περιουσίας τους, φαίνεται, από τα μέχρι τώρα στοιχεία μας, ότι, ένα μεγάλο μέρος αυτής προήλθε από τις καλογερικές προίκες, από την υποχρεωτική δηλ. αφιέρωση στο μοναστήρι, εκ μέρους των υποψηφίων καλογριών, κάποιων έγγειων αγαθών, η αξία των οποίων έπρεπε να φθάνει ένα καθορισμένο ποσό. Άλλοι τρόποι συγκρότησης της περιουσίας ήταν το αρχικό προίκισμα των μονών από τους κτήτορες τους, δωρεές πιστών, αγορές και ανταλλαγές αγαθών.

Τα μοναστήρια προχώρησαν στην έμμεση εκμετάλλευση της ακίνητης περιουσίας τους. Η μεγάλη διασπορά των γαιών, η μη συστηματική τους καλλιέργεια, η μη πληρωμή των οφειλών από αρκετούς καλλιεργητές, οδήγησαν πολλές φορές τις μονές στο δανεισμό, ιδιαίτερα κατά το β΄ ήμισυ του 18ου αι., ώστε να μπορέσουν να συντηρηθούν. Πολλές φορές οι ετήσιες δαπάνες μίας μονής ξεπερνούσαν τα ετήσια έσοδά της.

Οι πηγές μας κάνουν επίσης λόγο για τη δυνατότητα που είχαν οι μοναχές, μετά την κουρά τους, να κατέχουν και να διαχειρίζονται ίδια αγαθά.

Ως προς το ρόλο που διαδραμάτισαν οι γυναικείες μονές της Κέρκυρας, αξίζει να σημειωθεί ότι, σ΄ όλη τη διάρκεια της εξεταζομένης περιόδου, αυτά τα μοναστήρια, που ήταν κτισμένα στην ευρύτερη περιοχή της πόλης, φαίνεται ότι εξυπηρέτησαν τα συμφέροντα των οικογενειών, οι οποίες θέλησαν ν΄ απαλλαγούν από το βάρος των γυναικείων μελών τους και να διαφυλάξουν την περιουσία τους για τα άρρενα μέλη, προστατευοντάς την, όσο ήταν δυνατό, από τον κατακερματισμό που επέφεραν οι προικοδοτήσεις. Αυτό γίνεται πιο σαφές αν αναλογισθούμε πως υπήρχαν οικογένειες, ιδιαίτερα της ανώτερης κοινωνικής τάξης, οι οποίες έστελναν κατά κόρον τις κοπέλες τους να μονάσουν. Η αξία, άλλωστε, της καλογερικής προίκας φαίνεται ότι ήταν σαφώς κατώτερη από αυτήν που δινόταν σε μία κοπέλα της ανώτερης τάξης, όταν επρόκειτο να παντρευτεί.

Η στοιχειώδης εκπαιδευτική δραστηριότητα των γυναικείων μονών περιοριζόταν, σύμφωνα με τα μέχρι τώρα στοιχεία, στις κοπέλες που έμπαιναν ως δόκιμες στα μοναστήρια· παρόλα αυτά ο αριθμός των τελείως αναλφάβητων καλογριών εμφανίζεται αρκετά υψηλός.

Φειδωλό άλλωστε παρουσιάζεται, μέσα από τις πηγές, και το φιλανθρωπικό έργο αυτών των μονών.

Το παράδειγμα των γυναικείων μονών της Κέρκυρας επιδέχεται συγκρίσεις με αντίστοιχα παραδείγματα άλλων περιοχών του βενετοκρατούμενου χώρου, ώστε να καταστεί δυνατή η εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων για τα ζητήματα που μας απασχολούν.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ: ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΔΙΑΣΟΡΗΝΟΥ

Η αποτυχημένη εξέγερση του Ιακώβου Διασορηνού (1563) υπήρξε το σημαντικότερο συμβάν στα τελευταία χρόνια της βενετικής κυριαρχίας στην Κύπρο, χρόνια που χαρακτηρίστηκαν από αυξημένη ένταση και κινητικότητα. Η σημασία του γεγονότος αυτού δεν ήταν μικρότερη από τη συνολική αξία της προσωπικότητας του ίδιου του Ιακώβου Διασορηνού, για τον οποίο έλειπε ως τώρα μια συνθετική βιογραφική μελέτη. Η διατριβή αυτή ξεκίνησε με στόχο να καλύψει αυτό το βιβλιογραφικό κενό, φωτίζοντας τόσο την ξεχωριστή προσωπικότητα του Ροδίου λογίου και τα σημαντικότερα στάδια του βίου του, όσο και το ίδιο το περιστατικό της κυπριακής εξέγερσης.

Προς το σκοπό αυτό επιχειρήθηκε η συγκέντρωση όλων των πληροφοριών για τις πρώτες δεκαετίες της ζωής του Διασορηνού (που κατά κύριο λόγο βρίσκονται σε μεμονωμένα δημοσιεύματα διαφόρων ερευνητών), η διευκρίνιση των αμφισβητούμενων σημείων και η αξιολόγηση της δράσης του, ως πνευματικού ανθρώπου με πολύπλευρη δραστηριότητα.

Παράλληλα με την αρχειακή έρευνα στις σχετικές με την Κύπρο και την εποχή αρχειακές σειρές του Κρατικού Αρχείου της Βενετίας, επιχειρήθηκε ο φωτισμός άγνωστων λεπτομερειών των γεγονότων γύρω από την εξέγερση του 1563, καθώς και η ορθή τοποθέτηση και αξιολόγηση του γεγονότος σε σχέση με την εποχή του.

Η μελέτη της προσωπικότητας του Διασορηνού ως λογίου απέδειξε ότι επρόκειτο για μια χαρισματική φυσιογνωμία με πολλές γνώσεις και μεγάλη προσαρμοστικότητα, στοιχεία που του επέτρεψαν να επιβιώσει σε πολλές χώρες της Ευρώπης και σε διαφορετικές μεταξύ τους συνθήκες. Ιδιαίτερη σημασία έχει η προσωπική του σχέση με τον εξάδελφό του Ιάκωβο Βασιλικό, ηγεμόνα της Μολδαβίας την περίοδο 1561-1563, του οποίου το μεγαλεπήβολο σχέδιο για απελευθέρωση όλων των παλαιών ελληνικών χωρών οδήγησε πιθανότατα τον Διασορηνό στο νησί της Κύπρου. Η σύντομη παρουσία του λογίου εκεί σηματοδεύτηκε από τη γενναιόδωρη προσφορά των αγαθών της παιδείας και της υγείας σε όλες τις κοινωνικές τάξεις της νήσου (για πρώτη φορά στη διάρκεια της Βενετο-

κρατίας). Η ταχύτατη ενίσχυση του γοήτρου του Διασορηνού στον τοπικό πληθυσμό σε συνδυασμό με ένα οργανωμένο δίκτυο επαφών με μεγάλες δυνάμεις εκτός Κύπρου του έδωσε τις προϋποθέσεις να σχεδιάσει την εξέγερση κατά της πανίσχυρης βενετικής εξουσίας. Το μυστικό της κυοφορούμενης εξέγερσης αποκαλύφθηκε πρόωρα στους Βενετούς, οι οποίοι εκτέλεσαν το Διασορηνό προτού προλάβει να θέσει σε εφαρμογή τα σχέδιά του. Το περιστατικό, ωστόσο, εξασφάλισε την ιστορική του σημασία ως η σημαντικότερη απόπειρα για την ανατροπή του status quo στον έναν αιώνα της βενετικής κυριαρχίας στην Κύπρο, αλλά και ως το πρώτο επαναστατικό κίνημα για την ιδεολογική στήριξη του οποίου χρησιμοποιήθηκε η ιδέα της ανάκτησης του χαμένου μεγαλείου του Ελληνισμού.

ΟΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΡΕΜΠΕΛΙΟ ΤΩΝ ΠΟΠΟΛΑΡΩΝ (1628) ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι να θέσει ορισμένα μεθοδολογικά ερωτήματα που σχετίζονται αφ' ενός με τις αντιθέσεις για την οργάνωση του κοινοτικού Συμβουλίου της πόλης και αφ' ετέρου με το χαρακτήρα των γεγονότων που μας είναι γνωστά ως «ρεμπελιό των ποπολάρων».

Σημείο Α: *Η διευκρίνιση των όρων «ευγενής» και «ποπολάρος».*

Όπως είναι γνωστό, ο κλασικός τύπος της φεουδαρχικής ευγένειας (*nobiltà feudale*) δεν ήταν εκείνος που διαμορφώθηκε στη Ζάκυνθο. Εκείνοι που κυριάρχησαν και μονοπώλησαν τις διοικητικές θέσεις στην περίοδο της βενετικής κυριαρχίας, γνωστοί από τη μέχρι τώρα ιστοριογραφία με τον ελληνικό όρο «ευγενείς», στα επίσημα ιταλικά έγγραφα της εποχής προσδιορίζονται αποκλειστικά ως “*cittadini*”: πολίτες. Οι πολίτες δεν ήταν αναγκαστικά προσδεμένοι με τη γαιοκτησία και, πάντως, οπωσδήποτε, είχαν έναν αστικό χαρακτήρα (εξ ου και ο όρος *cittadini*).

Η απώλεια του τοπικού αρχείου δεν επιτρέπει εξαντλητική μελέτη όλων των πτυχών του ζητήματος. Πάντως, από το υλικό των βενετικών αρχείων, αλλά και από συστηματικότερες μελέτες για άλλα νησιά (π.χ. Ν. Καραπιδάκης για την Κέρκυρα) είναι δυνατή η εξαγωγή του συμπεράσματος ότι το στρώμα των πολιτών διαμορφώθηκε σ' αυτή την περίοδο (ουσιαστικά δηλαδή μέχρι λίγο πριν τα τέλη του 17ου αι.) μέσα από μια διαδικασία περιχαράκωσης, αποκοπτόμενο από το σύνολο του αστικού πληθυσμού.

Οι παραπάνω σκέψεις είναι χρήσιμες και για τον αυστηρότερο προσδιορισμό του όρου “*popolari*”: ποπολάροι. Ο όρος αυτός περιλαμβάνει όλο τον αδιαμόρφωτο όγκο των κατοίκων της πόλης που ασκούσε τις πιο διαφορετικές λειτουργίες. Μέσα στο σύνολο αυτό, δηλαδή τον εκτός Συμβουλίου αστικό πληθυσμό, μπορούμε να οριοθετήσουμε ένα στρώμα εύπορων αστών που πλούτιζε περισσότερο από το εμπόριο και τα αστικά επαγγέλματα. Παρά τη βεβαιωμένη απουσία συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου στο 16ο και 17ο αιώνα για το στρώμα των ποπολάρων, είναι σίγουρο ότι οι υποκινητές του ρεμπελιού ανήκαν στην ανώτερη οικονομικά

ομάδα αυτού του στρώματος.

Σημείο Β: *Η διευκρίνιση του θεσμικού πλαισίου προσδιορισμού των “cittadini” και των “popolari” και οι συσχετίσεις τους με τα κοινωνικά στρώματα στη Βενετία και στις πόλεις της ιταλικής Terraferma.*

Σύμφωνα με τα ισχύοντα στη συγκεκριμένη εποχή, η κοινωνική θέση δεν προσδιοριζόταν με βάση τη θέση του ατόμου στην παραγωγική διαδικασία, όπως συμβαίνει στις σύγχρονες κοινωνίες, που αναγνωρίζουν την τάξη ως δομικό τους στοιχείο. Η προβιομηχανική κοινωνία εδομείτο με βάση το στρώμα (“*ceto*” ή “*ordine*”) το οποίο προσδιοριζόταν μέσα από ένα πλέγμα θεσμικών κανόνων που προδιέγραφε δικαιώματα και συγκεκριμενοποιούσε υποχρεώσεις.

Η Βενετία δεν καθόρισε εξ αρχής το θεσμικό πλαίσιο του στρώματος των πολιτών (και φυσικά ούτε των ποπολάρων) και δεν επαληθεύεται από τις πηγές η άποψη ότι ήδη το 1542 η Βενετία καθόρισε τους “*tre gradi di civiltà*” ως απαραίτητα προσόντα για την εισαγωγή στο Συμβούλιο της Κοινότητας. Οι εξέχουσες (από άποψη πλούτου, κύρους, προσφοράς στη Βενετία) οικογένειες της πόλης άρχισαν μέσα από μια αυτονόητη διαδικασία να τείνουν στη μονοπώληση της εξουσίας και στη σταδιακή παρεμπόδιση των λιγώτερο ισχυρών από τη διαχείριση των κοινών. Οι “*tre gradi di civiltà*” δεν έκαναν την εμφάνισή τους στη Ζάκυνθο παρά μόνον στις πρώτες δεκαετίες του 17ου αιώνα, την ίδια περίπου εποχή που εμφανίστηκαν επίμονα και στα επίσημα έγγραφα της Κέρκυρας.

Παρατηρείται δηλαδή και στα Επτάνησα η αντίστοιχη πορεία και σε ανάλογα χρονικά πλαίσια που οι ιστορικοί έχουν εντοπίσει και στα κέντρα της ιταλικής ενδοχώρας.

Έτσι στη Ζάκυνθο, με τα δεδομένα αυτά, είναι δυνατόν να γίνει η εξής διαπίστωση: προς τα τέλη του 16ου αιώνα, αφ’ ενός η πίεση των απαιτούμενων εισαγωγών στο Συμβούλιο γίνεται μεγαλύτερη και διαρκέστερη και αφ’ ετέρου οι πολίτες διαμορφώνουν μία συνείδηση κάστας.

Σημείο Γ: *Οι επιδιώξεις των υποκινητών των γεγονότων των ετών 1628-1632.*

Στην αρχή του 17ου αιώνα στη ζωή της πόλης παρατηρείται: Η όλο και πιο έντονη περιχαράκωση της ηγετικής ομάδας (*ceto dirigente*) του νησιού· η ισχυροποίηση του ανώτερου στρώματος των ποπολάρων· η αδυναμία ή η αδιαφορία της Βενετίας να ελέγξει τις ατασθαλίες των πολιτών· η έντονη, αλλά τυφλή και δίχως αποτελεσματικές διεξόδους δυσαρέσκεια της μάζας του λαού.

Οι ισχυροί ποπολάροι (οι “*honorati del popolo*” των πηγών) χρησιμοποιώντας τη βουβή απελπισία του πλήθους επεδίωξαν την αλλαγή του πλαισίου μέσα στο νησί. Σ’ αυτή την προοπτική, το γεγονός του ρεμπελιού

(η μαζική δηλαδή αντίδραση των ποπολάρων στην υποχρεωτική καταγραφή τους στις νυχτερινές φρουρές υπό την αρχηγία των πολιτών τον Αύγουστο του 1628) εμφανίζεται με διαφορετικές διαστάσεις: οι πηγές μαρτυρούν ότι η μεν φτωχή μάζα των ποπολάρων αντιδρούσε στις νέες αγγαρείες που της επέβαλε η υποχρεωτική υπηρεσία, οι δε πλούσιοι ποπολάροι αντιδρούσαν στην αδιάκριτη «ανάμιξη» τους με το *“popolo minuto”*, που τους υποβίβαζε και τους υποτιμούσε, κλείνοντας κατά συνέπεια το δρόμο για την κοινωνική ανάδειξη που επεδίωκαν.

Το γεγονός του ρεμπελιού, γεγονός αυτό καθ' εαυτό χωρίς άμεσες συνέπειες, πρέπει να θεωρηθεί ως μία μόνο στιγμή της διαρκέστερης σύγκρουσης.

Τα στοιχεία αυτά μας βοηθούν να εντάξουμε το γεγονός του ρεμπελιού σε μία ομάδα συνθησιμένων εξάρσεων στους αιώνες αυτούς: τα στρώματα (κυρίως εμπορικά) που στην προοπτική του κλεισίματος των Συμβουλίων ή με το κλείσιμό τους, έβλεπαν να εξανεμίζονται οι ελπίδες τους για κοινωνική ανάδειξη και συμμετοχή στη διαχείριση της εξουσίας, συχνά χρησιμοποιούσαν τη δυσaréσκεια του πλήθους ως βοηθητικό-πιστικό μοχλό. Γεγονότα αυτού του είδους έχουν εντοπιστεί συχνά (αρκετά μάλιστα αιματηρά) στις ιταλικές, αλλά και στις άλλες ευρωπαϊκές πόλεις.

Σημείο Δ: *Ο χαρακτήρας του ρεμπελιού των ποπολάρων και η τοποθέτησή του μέσα στο ιστορικό πλαίσιο.*

Το ρεμπελιό ήταν μία αστική επανάσταση, μία εξέγερση ή μία αναταραχή;

Οι διαστάσεις του ρεμπελιού γίνονται φανερές, μέσω της μελέτης των σχετικών πηγών φυσικά, αλλά και με την τοποθέτησή του στο πλαίσιο της νοοτροπίας και των πρακτικών της εποχής εκείνης. Η αντίληψη του δικαίου, οι τρόποι διεκδίκησης, η υποκινούσα λογική των μαζών και η δομή των προκαπιταλιστικών κοινωνιών ήταν φυσικά διαφορετική από τη δική μας.

Η μελέτη των εξεγέρσεων και των ταραχών της προκαπιταλιστικής εποχής είναι απαραίτητο να λάβει υπόψη της όλη τη φιλολογία που έχει αναπτυχθεί σχετικά και να αποδεσμευτεί από το μοντέλο της επανάστασης του 18ου αιώνα.

Υπ' αυτή την έννοια μπορούμε να κατανοήσουμε σαφέστερα το γεγονός του ρεμπελιού και να αφαιρέσουμε τις υπερβολές στην εκτίμησή του: καμία ιδεολογία και κανενός είδους μέτωπο δεν παρατηρήθηκε τα χρόνια αυτά στη Ζάκυνθο. Οι υποκινητές των γεγονότων κανένα πρόγραμμα «μεταρρύθμισης» δεν παρουσίασαν και, φυσικά, καμία διάθεση απεξάρτησης

από τη Βενετία δεν εμφανίστηκε. Πέρα από τη στιγμιαία έκρηξη του Αυγούστου, ποτέ δεν εμφανίστηκε μαζική δράση, ενώ λείπουν και αποδείξεις ταξικών διεκδικήσεων, πέρα από τα συγκεκριμένα αιτήματα που αναφέρθηκαν και που εξηγούνται ικανοποιητικά με τη διάχυτη δυσαρέσκεια του λαού.

Αν και ο 17ος αιώνας γνώριζε βέβαια τη λέξη επανάσταση, το γεγονός ότι το ρεμπελιό χαρακτηρίστηκε από τους Βενετούς αποκλειστικά με τους όρους *ribellione*, *tumulto*, *sedizione*, δείχνει τη διάσταση που οι ίδιοι του απέδιδαν.

Οι παρατηρήσεις αυτές δείχνουν ότι το γεγονός του ρεμπελιού δε σημαίνει με κανένα τρόπο «ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης και του επαναστατικού φαινομένου» στα Επτάνησα, όπως έχει διατυπωθεί, ούτε είχε εθνικές συνιστώσες, υπακούοντας σε κάποιο καθοδηγητικό εκκλησιαστικό κέντρο. Πολύ δε περισσότερο, δεν μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε ως «την πρώτη αστική επανάσταση στο μεσογειακό χώρο».

**ΤΡΑΓΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ:
ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ
ΤΗΣ 29ης ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1723, ΣΤΗ ΝΑΞΟ**

Η *Τραγέδια του Αγίου Δημητρίου*, ένα θρησκευτικό δράμα με θέμα το μαρτύριο του Αγίου Δημητρίου, παραδίδεται σε ένα χειρόγραφο 35 φύλλων που εντοπίστηκε στη μονή Ιησουϊτών Άνω Σύρου.

Στο τελευταίο φύλλο του χειρογράφου, γίνεται μνεία της ημερομηνίας και του τόπου της παράστασης (Ναξία, 29 Δεκεμβρίου 1723), ενώ ακολουθεί αναλυτικός κατάλογος των ονομάτων των 20 συντελεστών της παράστασης, σε αντιστοιχία με τα δραματικά πρόσωπα του έργου. Η συνδυαστική επεξεργασία των δύο αυτών πληροφοριών, η ταύτιση των ονομάτων που αναγράφονται με συγκεκριμένα ιστορικά πρόσωπα, ίσως να έδινε ενδείξεις καθοριστικής σημασίας για την ταυτότητα της παράστασης και την ένταξή της σ' ένα κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, συμβάλλοντας μ' αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά στη διερεύνηση του χώρου του Αιγαιοπελαγίτικου θεάτρου. Η σχετική έρευνα κινήθηκε στους εξής άξονες: α) Μελέτη της κοινωνικής ζωής της Νάξου μέσα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, και β) αναδρομή στις αρχειακές πηγές, στους κώδικες νοταριακών εγγράφων της εποχής.

Πολύ σύντομα έγινε σαφής η ανεπάρκεια της βιβλιογραφίας και των δημοσιευμένων εγγράφων για οποιαδήποτε τεκμηριωμένη υπόθεση σχετικά με την ταυτότητα των ερασιτεχνών «ηθοποιών» της παράστασης.

Για το λόγο αυτό, η έρευνα στράφηκε στα ακόλουθα αρχεία νοταριακών εγγράφων της εποχής, με σκοπό την ανακάλυψη γενεαλογικών και βιογραφικών στοιχείων των συντελεστών της παράστασης: α) Αρχείο της Καθολικής Επισκοπής Νάξου. β) Ιστορικό Αρχείο Νάξου. -Ειδικότερα, από τα δύο παραπάνω αρχεία, μελετήθηκαν τα έγγραφα της χρονικής περιόδου 1650-1830, δηλ. περίπου 100 χρόνια πριν και εκατό χρόνια μετά την παράσταση, περίπου 20.000 έγγραφα-. γ) Ο Κώδικας Ξ, ο οποίος φυλάσσεται στο Τμήμα Χειρογράφων και Ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και περιλαμβάνει έγγραφα των ετών 1600-1800, 330 συνολικά. δ) Η ιδιωτική συλλογή του κ. Στέφανου Ψαρρά, η οποία αποτελείται από ένα τμήμα του αρχείου του νάξιου νοταρίου Στέφανου Τουμπίνου, με έγγραφα χρονολογημένα από το 1700 έως το 1780, συνολικά 210.

Για την αξιοποίηση των πηγών, κρίθηκε ασφαλής η σύνθεση γενεα-

λογικών δέντρων των υπό έρευνα προσώπων. Με αυτόν τον τρόπο έγινε δυνατός ο ακριβής εντοπισμός των 16 από τους 20 συντελεστές της παράστασης και η ένταξή τους σ' ένα συγκεκριμένο οικογενειακό πλαίσιο, με αποτέλεσμα να είναι αρκετά ασφαλής ο υπολογισμός της ηλικίας τους, της οικογενειακής τους κατάστασης, της κοινωνικής τους θέσης, της ιδιότητάς τους καθώς και άλλων στοιχείων του κοινωνικού τους ρόλου. Έγινε επίσης δυνατός ο προσδιορισμός των φιλικών ή συγγενικών δεσμών μεταξύ τους και των σχέσεών τους με την Ιησουϊτική αποστολή.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις στηρίχθηκαν σε 325 αδημοσίευτα και 7 δημοσιευμένα έγγραφα τα οποία εντοπίστηκαν ύστερα από μελέτη και επεξεργασία του συνόλου των αρχειακών πηγών και χρησιμοποιήθηκαν για τη σύνθεση των βιογραφικών σημειωμάτων κάθε συντελεστή της παράστασης.

Συγκεκριμένα, οι συντελεστές της παράστασης της *Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου* που πραγματοποιήθηκε στη Νάξο στις 29 Δεκεμβρίου 1723, ήταν γόνοι των ισχυρότερων φραγκοναξιώτικων οικογενειών και σε δύο ή τρεις περιπτώσεις ελληνικών, που φαίνεται ότι είχαν περάσει στην καθολική κοινότητα. Ήταν από οικογενειακή παράδοση φίλοι μεταξύ τους. Οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν δεσμούς συγγένειας είτε εξ αίματος είτε εξ αγχιστείας. Η ηλικία τους κυμαινόταν περίπου από 10 έως 55 χρόνων -με κάποια περιθώρια απόκλισης- ενώ η ηλικία της πλειοψηφίας των συντελεστών φαίνεται πως υπερέβαινε τα 30 χρόνια. Μερικοί από τους ερασιτέχνες ηθοποιούς ήταν ιερείς ή έγιναν λίγο αργότερα. Όλοι είχαν στενές σχέσεις με τη μονή των Ιησουϊτών και τους Ιησουίτες πατέρες. Όσον αφορά τη συμμετοχή και τη θέση τους στην παράσταση, φαίνεται ότι οι μεγαλύτεροι ερμήνευσαν τους πρωταγωνιστικούς ρόλους και οι μικρότεροι τους περιορισμένους σε έκταση και σημασία - τους *Προλόγους*, τον *Επίλογο* και ορισμένους μικρούς ρόλους, κυρίως στα *Διλούδια*.

Με λίγα λόγια λοιπόν, θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε ότι η παράσταση της *Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου* φαίνεται ότι αποτελεί μία εξελιγμένη μορφή της θεατρικής πρακτικής που ενθάρρυναν οι Ιησουίτες πατέρες στο πλαίσιο του σχολικού περιβάλλοντος, τόσο για ψυχαγωγικούς όσο και για παιδευτικούς ή και προπαγανδιστικούς λόγους. Η σύνθεση βέβαια του θιάσου από διαφορετικής ιδιότητας πρόσωπα -κληρικούς, παιδιά, νεαρούς και ενήλικες εκπροσώπους της καθολικής κοινότητας του Κάστρου- μοιάζει να διαφοροποιεί την παράσταση από τις υπόλοιπες απόπειρες μαθητικού Ιησουϊτικού θεάτρου που είναι γνωστές και στις οποίες γνωρίζουμε ότι συμμετείχαν μόνο παιδιά. Η διερεύνηση αυτού του θέματος αποτελεί ζητούμενο μίας καινούργιας ερευνητικής προσπάθειας, για την οποία τα πορίσματα της εργασίας που παρουσιάστηκε θα αποτελέσουν πλέον δεδομένα.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Η Βενετία αν και εξαντλημένη από τον πολυετή πόλεμο της Κρήτης και ταπεινωμένη από την πτώση του Χάνδακα, το 1684 προσχώρησε στο συνασπισμό του LINZ. Ξεκίνησε λοιπόν μια εκστρατεία από το μέρος της Βενετίας με σκοπό την κατάκτηση της Πελοποννήσου, όχι μόνο γιατί ήθελε να αποκαταστήσει το χαμένο γόητρό της αλλά και για να προστατέψει τις κτήσεις της στο Ιόνιο, φοβούμενη προφανώς την παρουσία της Πύλης στο γειτονικό ηπειρωτικό χώρο.

Μετά την ολοκλήρωση της κατάκτησης του Μορέα η Βενετία άρχισε σιγά σιγά να οργανώνει τη στρατιωτική της παρουσία. Ένα από τα στρατιωτικά τάγματα που χρησιμοποίησε η Γαληνοτάτη, όχι μόνο για την άμυνά της αλλά και για τη διασφάλιση της ειρήνης στο εσωτερικό του Μοριά, ήταν και οι μισθοφόροι δραγόνες. Ο όρος δραγόνος εισήχθη στο βενετικό λεξιλόγιο το β' μισό του 16ου αιώνα από τη Γαλλία. Πήρε την ονομασία του από την γαλλική λέξη dragon που σημαίνει δράκος γιατί είχαν ως έμβλημά τους ένα δράκο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινίσω ότι όταν μιλάμε για αυτόν τον τύπο στρατιωτών, δεν πρέπει να τους ταυτίζουμε με την έννοια του καθεαυτού ιππικού, αλλά ένα σώμα ειδικό του πεζικού που χρησιμοποιούσε μικρά και γρήγορα άλογα για να φέρουν την αποστολή τους πιο εύκολα, σε πέρας.

Το σώμα των δραγόνων δημιουργήθηκε στη Γαλλία το 1668, όπου βρίσκεται και το πρώτο σύνταγμα. Παρόλα αυτά ο πυρήνας τους πρέπει να αναζητηθεί στους carpeletti της Βενετίας δηλαδή σε εκείνο το ιππικό που αποτελούνταν από τους στρατευμένους oltemarini. Ήταν λοιπόν μισθοφόροι που προέρχονταν από διάφορα έθνη τα οποία προτιμούνταν γιατί ήταν αξιόμαχα και γνώριζαν πολύ καλά την πολεμική τέχνη. Ενδεικτικά στην Πελοπόννησο εμφανίζονται Γερμανοί, Γάλλοι, Ιταλοί ακόμα και Βρετανοί. Στην έρευνά μου σχετικά με αυτό το στράτευμα θα επικεντρώσω την προσοχή μου όχι μόνο στην εθνική προέλευσή τους αλλά και στην κοινωνική, δηλαδή τι ήταν αυτό που τους ανάγκασε να μπουν στο βενετικό στρατό, τι τους ώθησε να γίνουν μισθοφόροι. Πέρα όμως από αυτό έγινε ήδη, αφού είναι απαραίτητο, η προσέγγισή τους ως πολεμιστών, εξετάζοντας την τακτική τους στον πόλεμο, την ενδυμασία τους, τα όπλα

που χρησιμοποιούσαν καθώς και την οργάνωσή τους σε στρατόπεδα στην Πελοπόννησο και το στρατιωτικό τους ρόλο σε αυτή. Εκείνο όμως που είναι το πιο σημαντικό, είναι η κοινωνική πλευρά του θέματος, όπως επίσης και η οικονομική. Σε ό,τι αφορά το πρώτο θέμα θα προσπαθήσω να δώσω την εικόνα των σχέσεων μεταξύ των δραγόνων και των κατοίκων της Πελοποννήσου. Τι σήμαινε για τους τελευταίους η υποχρέωση που είχαν να φιλοξενούν στα σπίτια τους τους στρατιώτες, τις ζημιές που τους προκαλούσαν, ποιοι εξαιρούνταν από αυτήν την αγγαρεία ή ακόμα πώς αντιμετώπιζαν την προσφορά των αλόγων στη στρατιωτική υπηρεσία της Βενετίας και πέρα από αυτό πώς περιγράφονται οι γενικότερες σχέσεις μεταξύ των Πελοποννησίων και των δραγόνων. Από την άλλη πλευρά, τα οικονομικά φάνηκαν να απασχολούν ιδιαίτερα το μισθοφορικό στράτευμα. Άλλωστε η αδυναμία της Βενετίας να τους πληρώσει ήταν και ο κύριος λόγος όχι μόνο λιποταξιών αλλά και αυθαιρεσιών από μέρος των δραγόνων, σε βάρος των κατοίκων.

Μία άλλη μορφή στρατού ήταν και η πολιτοφυλακή, μία στρατιωτική ιδέα του Nicole Macchiavelli το 1507 να οργανωθούν οι κάτοικοι της Terraferma σε στρατιωτικά τάγματα με σκοπό την ασφάλεια των πόλεων. Στον ελληνικό χώρο ο εγχώριος στρατός (cernide) οργανώθηκε στην Κρήτη από τον Gabriele Martenengo το 1519. Στην Πελοπόννησο έγιναν προσπάθειες να δημιουργηθεί ένα τέτοιο τάγμα· το μαρτυρούν εξάλλου οι ονομαστικοί κατάλογοι που ευρέθησαν σε περιοχές του Μορέα. Μάλιστα οι άντρες από την επαρχία της Αχαΐας αναφέρονται ως οι πιο καλοί πολεμιστές και οι πιο πρόθυμοι να στρατολογηθούν. Από την άλλη μεριά δεν πρέπει να λησμονηθεί ότι ο θεσμός της πολιτοφυλακής υπήρξε μια μορφή αγγαρείας καθώς οι Πελοποννήσιοι δεν γνώριζαν πολλά από όπλα, ούτε είχαν διάθεση να μάθουν. Επίσης η Βενετία δεν μπορούσε να τους πληρώσει, ούτε να διαθέσει άλογα. Για αυτούς τους λόγους πολλοί κάτοικοι που είχαν στρατολογηθεί από την ηλικία των 16 ως 39 ετών έστελναν συνεχώς παρακλήσεις στη Βενετία να απαλλαγούν από τούτη την αγγαρεία. Επειδή όμως οι έρευνές μου δεν έχουν ολοκληρωθεί σχετικά με το θέμα αυτό και από την άλλη λαμβάνοντας υπόψη τις αναφορές των Βενετών Προνοητών ότι ο θεσμός της πολιτοφυλακής δε λειτούργησε στην Πελοπόννησο, δεν έχω καταλήξει σε συμπέρασμα ακόμα.

Μία άλλη μορφή στρατιωτικού τάγματος ήταν και οι meidani (τούρκικη λέξη που σημαίνει εκείνους που βγαίνουν στο μείντάνι, δηλαδή οι άνθρωποι που προκαλούν ο ένας τον άλλο και που διαλαλούν τον εαυτό τους αντάρτη). Οι meidani δεν ήταν πολεμικός στρατός αλλά ένοπλοι που φρόντιζαν την ομαλή διεξαγωγή του εμπορίου, καθώς τα περάσματα ήταν γεμάτα από κακοποιούς που λήστευαν τους εμπόρους. Η διαλογή και η εκλογή τους

γίνονταν από τις κοινότητες και όχι από τους Βενετούς, οι οποίοι, δεν προσπάθησαν καθόλου να άρουν τα κοινωνικά αίτια της ληστείας.

Όμως από αυτούς πολλοί δε μείνανε πιστοί. Αν και η Βενετία τους διόρισε ως αγροφυλακή, υπήρξαν πολλές περιπτώσεις που οι ίδιοι έγιναν κακοποιοί αντί επιτηρητές της ειρήνης.

Τέλος, η έρευνά μου θα επικεντρωθεί στους βομβαρδιστές του βενετικού στρατού και το ρόλο τους καθώς επίσης και στα προβλήματά τους στην υπεράσπιση των κάστρων και θα προσπαθήσω να εξετάσω το πυροβολικό των Βενετών. Θα πρέπει να επισημάνω σε αυτό το σημείο ότι σε συνάρτηση με τους δραγόνους είναι και οι *cronati a cavallo* που ήταν απόγονοι των *stradioti* του '500 και των *cappelletti* του '600 και που στρατόπεδό τους βρέθηκε στην περιοχή της Πελοποννήσου την περίοδο που εξετάζω.

Η ΔΕΝΔΡΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ

Όπως είναι γνωστό, ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ζητήματα της ιστορίας του τοπίου, που θα αποτελούσε συγχρόνως και ένα σημαντικό θέμα της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας μιας εδαφικής περιοχής, είναι η έκταση και το μέγεθος της δενδροκαλλιέργειας, όπως βέβαια και τα συναφή ζητήματα στην περιοχή αυτή. Φυσικά, όταν γίνεται λόγος για δενδροκαλλιέργεια εννοείται κατά κύριο λόγο η καλλιέργεια καρποφόρων δένδρων. Ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο κατά τις εναλλασσόμενες περιόδους της Βενετοκρατίας και της Τουρκοκρατίας παρουσιάζεται το φαινόμενο της μη δενδροκαλλιέργειας ή πιο σωστά της δενδροκαλλιέργειας που πολλές φορές κυμαίνεται σε μεγέθη μηδαμικά έως πολύ περιορισμένα.

Ας δούμε λοιπόν μερικές από τις σχετικές μαρτυρίες των πηγών, σημειώνοντας τον περιορισμένο αριθμό και ενδεικτικό τους χαρακτήρα. Αρχίζοντας με χρονολογική σειρά, αναφέρουμε ένα γεωγραφικό πίνακα λαϊκής προέλευσης του τέλους του 16ου ή του πρώτου μισού του 17ου αιώνα, που παριστάνει πανοραμικά την πόλη του Ρεθύμνου και τη γύρω αγροτική περιοχή. Φαίνονται ευδιάκριτα αγροί, όπου προφανώς καλλιεργούνται με δημητριακά, ενώ ως προς την καλλιέργεια των δένδρων και συγκεκριμένα της ελιάς, ο πίνακας δεν παρουσιάζει συμπαγείς ελαιώνες, αλλά ισχνή σειρά μονής δενδροστοιχίας, που περιβάλλει την παρυφή των αγρών. Φυσικά αντιλαμβανόμαστε ότι όλη η γη έπρεπε να διατίθεται κατά το δυνατόν για τα σιτηρά -η Κρήτη κατά τη Βενετοκρατία δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει τη σιτάρεια- και τα λίγα ελαιόδενδρα φυτεύονταν ίσα-ίσα για να εξασφαλίσουν τις ντόπιες ανάγκες.

Αν φύγουμε από τη βενετοκρατούμενη Κρήτη και ταξιδέψουμε ως την Πελοπόννησο της Β' Βενετοκρατίας θα φανούν χρήσιμες οι πληροφορίες των πηγών και κυρίως των κτηματογραφικών, όπως είναι συγκεκριμένα το Κτηματολόγιο της Βοστίτσας. Στην πηγή που χρονολογείται γύρω στα 1700 μπορούμε να επισημάνουμε πολλά και ασφαλή στοιχεία σχετικά με τη δενδροκαλλιέργεια. Παρατηρούμε τα εξής στην περιοχή αυτή: υπάρχει ένας τεράστιος αριθμός από μουριές -τεράστιος βέβαια σε σύγκριση με τον ελάχιστο αριθμό των άλλων δένδρων που μαρτυρούνται

στην ίδια πηγή- αφού είναι το 83% του συνόλου των καρποφόρων δένδρων όλης της περιοχής. Στη δεύτερη θέση έρχονται τα ελαιόδενδρα, αλλά ο αριθμός τους είναι απίστευτα χαμηλός, περίπου 6.500 ρίζες για όλη την επαρχία Βοστίτσας, έστω κι αν η έκτασή της ήταν σχετικά μικρότερη από τη σημερινή επαρχία Αιγειαλείας.

Στην τρίτη και τέταρτη θέση έρχονται η ροδιά και η συκιά και πάλι σε χαμηλούς αριθμούς, που όμως θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αυτοφυή δένδρα. Αν έρθουμε τώρα στα άλλα καρποφόρα δένδρα (αχλαδιές, κυδωνιές, λεμονιές, αμυγδαλιές, ροδακινιές, δαμασκηνιές, μηλιές, κερασιές, καρυδιές, πορτοκαλιές ή πιο σωστά νερατζοπορτοκαλιές) θα δούμε να κυμαίνονται και πάλι σε ελάχιστους αριθμούς: κατά μέσο όρο από ένα ως πέντε δένδρα ανά χωριό. Ας σημειώσουμε ενδεικτικά ότι ως προς τις λεμονιές δεν έχουμε ούτε ένα δένδρο ανά οικισμό, ενώ ως προς τις νερατζοπορτοκαλιές έχουμε το πολύ δύο δένδρα ανά οικισμό. Εδώ θα παρατηρήσουμε ότι η οπωροφαγία ή φρουτοφαγία ήταν άλλοτε μια πολυτέλεια για τους αγρότες αλλά γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η ολιγάρκεια αυτή οφειλόταν στον αγώνα τους να εξοικονομήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα εδάφη για την καλλιέργεια των σιτηρών. Όπως σημειώνεται στην έκδοση του κτηματολογίου της Βοστίτσας: «υπήρχε [τότε] ένα τοπίο τελείως διαφορετικό από το σημερινό: μονότονο και με ελάχιστα ημερωμένα δένδρα όπου επικρατούσε από τη μια άκρη ως την άλλη η καλλιέργεια των σιτηρών». Ας προσθέσουμε ότι η ελαιοκαλλιέργεια και η καλλιέργεια των εσπεριδοειδών αναπτύχθηκε πάρα πολύ στην εποχή μας με την έλευση των Μικρασιατών.

Παραμένοντας στο χώρο της Πελοποννήσου αλλά προχωρώντας στη νεώτερη εποχή θα σταθούμε σε μια άλλη μαρτυρία σχετικά με τη μη δενδροκαλλιέργεια στο χώρο αυτόν. Συγκεκριμένα, στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος, αρ. 84 της 25-11-1830 συναντούμε την παρακάτω είδηση: «Από το Ναύπλιον ως $1^{1/2}$ ώραν προς ανατολάς παρά την θάλασσαν είναι το χωρίον Χαϊδάρι: ο δρόμος ομαλώτατος και καθαρός. Περνά την Αρείαν, έπειτα κάμπον εύμορφον μεν πλην άδενδρον και άχαριν καθώς είναι όλη σχεδόν η φαλακρά Πελοπόννησος. Τα δένδρα είναι αναγκαιότατα διά τον καρπόν και το ξύλον, αλλά και διά την ευκραϊαν του κλίματος, διά τας πηγάς, διά την υγείαν κ.λ.π. Διατί τάχα εκατάτησεν να ήναι τόσον γυμνός ο τόπος τούτος εκτός των περιστατικών αιτιών, είναι και κατά δυστυχίαν εις τους χωρικούς η δεισιδαιμονία ή πρόληψις, ότι τα δένδρα έχουν αερικόν τα ταλαίπορα! Ήτοι βλαπτικόν τι διά τους ανθρώπους. Όλον το χωρίον ήτον ιδιοκτησία Τούρκου, σπουδαίου, ...»

Έχουμε λοιπόν κι εδώ την είδηση για τη μη δενδροκαλλιέργεια, αλλά από τον υπογράφωντα το σημείωμα με το ψευδώνυμο Φιλόδημος

Ιγλαίος (που ίσως είναι ο Ανδρέας Μουστοξύδης) αποδίδεται σ' ένα πρώτο επίπεδο σε μια δεισιδαίμονα συλλογική νοοτροπία.

Ερχόμαστε τώρα σε μια άλλη μαρτυρία που αναφέρεται σε ακόμη πιο πρόσφατη εποχή, αλλά πια στο θεσσαλικό κάμπο. Ο καθηγητής κ. Πανταζόπουλος και άλλοι ερευνητές (Δ. Σιάτρας, *«οι αγοραπωλησίες ακινήτων στην Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα»*) γράφουν ότι η θεσσαλική πεδιάδα παρουσίαζε πριν και μετά την προσάρτηση, μέχρι δηλαδή την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, την εικόνα εγκαταλειμμένης περιοχής, γυμνής από δένδρα. Η έλλειψη δένδρων «οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες της γης απαγόρευαν πριν και μετά την προσάρτηση στους καλλιεργητές της να φυτεύουν δένδρα, διότι ήξεραν ότι αυτά θα περιέρχονταν, σύμφωνα με το λαϊκό και το παράλληλα ισχύον οθωμανικό δίκαιο, στην ιδιοκτησία των «κοπιαστών» ή «αναστατών» μόλις θα ρίζωναν. Αυτά όσον αφορά τις ιδιωτικές γαίες, δηλ. τα τσιφλίκια. Αλλά και ως προς τις λεγόμενες υποδημόσιες γαίες έχουμε ανάλογο φαινόμενο. Δεν επιτρεπόταν δηλαδή στον κάτοχο της υποδημόσιας γης, ανάμεσα στ' άλλα, να φυτεύει σ' αυτήν δένδρα χωρίς την άδεια του Δημοσίου, διότι η υποδημόσια γη που καλυπτόταν με τη δενδροφυτεία μεταβαλλόταν σε μούλκι, δηλαδή ιδιωτικό τμήμα του κατόχου και διατηρούσε την ιδιότητα του ιδιωτικού ακινήτου για όσο χρόνο υπήρχε η φυτεία.

Το θέμα της εισήγησης «η δενδροκαλλιέργεια στον ελληνικό χώρο κατά τη νεώτερη εποχή» είναι το αντικείμενο μιας ερευνητικής προσπάθειας που βρίσκεται σε εξέλιξη και τώρα διανύει τα πρώτα βήματα. Είναι περισσότερο διατύπωση κάποιων ερωτημάτων και προβληματισμών παρά έκφραση τελειωτικών συμπερασμάτων και κρίσεων.

ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΣΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ
ΣΤΟ Α΄ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 16ου ΑΙ.

Η παρουσία νοταριακών καταστίχων του 16ου αιώνα στα ΓΑΚ-Αρχεία του Νομού Κεφαλληνίας, προσιτά σε μένα για μελέτη, με ενθάρρυναν να επιλέξω ως αντικείμενο της διατριβής μου τη συγκρότηση της κοινωνίας της Κεφαλονιάς στο διάστημα 1500 έως 1571.

Οι κυριότερες πηγές μου υπήρξαν τα σωζόμενα κατάστιχα έξι νοταρίων που απόκεινται στα ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Κεφαλληνίας, οι οποίοι εντελώς συμπτωματικά καλύπτουν όλες τις γεωγραφικές περιοχές του νησιού. Τα χφφ 45, 20, 51 και 229 (αρχείο χειρογράφων της Κεντρικής Υπηρεσίας των ΓΑΚ). Επίσης ο κώδικας 1534 (απόκειται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη), που καλύπτει το χρονικό διάστημα 1489 έως 1559 με διοικητικά έγγραφα άγνωστα από αλλού. Από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας χρησιμοποίησα έγγραφα από το αρχείο της Γερουσίας (σειρές: Secreti Relazioni, Senato Mar, Provveditori da Terra e da Mar), από το αρχείο του Συμβουλίου των Δέκα (σειρά Misti, b. 287) και από τη σειρά Collegio V (Secreti) Relazioni τις b 62 και 83. Από τις δημοσιευμένες πηγές αξιοποίησα τα έγγραφα που έχει εκδώσει ο Σάθας (Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας) και τα Diarii του Marino Sanudo.

Οι θεματικοί άξονες, όπως διαμορφώθηκαν κατά την επεξεργασία του υλικού, είναι οι παρακάτω:

Το α΄ μέρος καλύπτει τη *Βενετική παρουσία* στην Κεφαλονιά. Ειδικότερα: η *κατάκτηση* του νησιού παρουσιάζει νέα στοιχεία για την παρατεταμένη προσπάθεια των Βενετών και το ρόλο των ντόπιων κατοίκων στην εκδίωξη των Τούρκων. Η *οργάνωση της άμυνας* πραγματεύεται τους όρους εγκατάστασης των stradioti (αμοιβές, παραχωρήσεις γαιών) με αναλυτικούς ονοματοκαταλόγους, καθώς και το ρόλο τους στην άμυνα του νησιού. Στο *διοικητικό πλαίσιο* καταγράφηκαν οι αξιωματούχοι της Διοίκησης, ανώτεροι και κατώτεροι, αλλά και οι συγκεκριμένες αρμοδιότητές τους (σχετικοί κατάλογοι, πλήρης εκείνος των Προβλεπτών).

Στο β΄ μέρος η *κοινωνία του νησιού*, κύριο κορμό της μελέτης, παρουσιάζεται η *κίνηση του πληθυσμού* με δημογραφικά στοιχεία (εισροές-εκροές) και πίνακας οικογενειών, όπως συγκροτήθηκε με αποδελτίωση

των ονομάτων από όλες τις γνωστές πηγές, διερευνώντας παράλληλα τον τόπο προέλευσης, περιοχή εγκατάστασης και επιβιώσεις αυτών μέχρι τις ημέρες μας. Η *οικιστική κατάσταση* παρουσιάζει την εικόνα του Κάστρου και της περιοχής του, καθώς σταδιακά αναπτυσσόταν σε αστική εστία -μοναδική στο νησί- ο έξω από το φρούριο χώρος (*borgo*), και παρατίθεται κατάλογος χωριών και οικισμών αυτής της περιόδου. Η *γαιοκτησία* έγινε αντικείμενο ειδικής διερεύνησης και περιγράφηκαν οι μεγάλες ιδιοκτησίες, οι κληρονομημένες από τη φραγκοκρατία αλλά και οι βενετικές παραχωρήσεις φεούδων. Μελετώνται επίσης οι μικρές ιδιοκτησίες, το ιδιοκτησιακό που αφορούσε στα κτήματα της λατινικής επισκοπής, καθώς και οι καλλιεργητικές σχέσεις. Η *οργάνωση της κοινωνίας* πραγματεύεται την κοινωνική διαστρωμάτωση, τα επαγγέλματα-επιτηδεύματα και παρατίθενται σχετικοί κατάλογοι. Το ζήτημα του *Συμβουλίου της Κοινότητας* και οι ανακρίβειες σχετικά με την ίδρυση, τη συγκρότηση και τη λειτουργία του μπήκαν κάτω από κριτικό έλεγχο και αποκαταστάθηκε σχετική τάξη στις διάφορες πληροφορίες. Η συγκρότησή του πραγματοποιήθηκε την έκτη προς την έβδομη δεκαετία από την εγκατάσταση της βενετικής κυριαρχίας και όχι αμέσως μετά το αίτημα της πρεσβείας του νησιού το 1506. Στο διάστημα αυτό οι «πρωτεύοντες», που τους σημειώνουν τα νοταριακά έγγραφα ως μισέρ, θα περάσουν σιγά σιγά σε προνομιούχο θέση και θα αυτοχαρακτηριστούν αστοί (*cittadini*), ακόμη και ευγενείς, χωρίς αυτό να αντιπροσωπεύει την κοινωνική πραγματικότητα. Τα *οικονομικά* παρουσιάζουν τις οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων: πρωτογενής γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή, βιοτεχνία (στις απλούστερες μορφές της) και το εμπόριο με παράλληλη ανάπτυξη εμπορικής ναυτιλίας, μικρών κυρίως σκαφών. Μελετάται διεξοδικά η όλη διαδικασία είσπραξης των φόρων. Οι *Εκκλησίες*, η Ορθόδοξη και η Λατινική, στο καθαρά δογματικό επίπεδο έχουν καθιερώσει καθεστώς ανοχής, τουλάχιστον γι' αυτά τα χρόνια. Προβλήματα υπάρχουν στην ιδιοκτησιακή κατάσταση των κτημάτων της λατινικής επισκοπής, που σφετερίζονται ορθόδοξοι πακτωτές. Στις *συνθήκες διαβίωσης* επισημαίνονται οι φυσικοί όροι, αλλά και άλλοι εξω-κοινωνικοί ή ενδο-κοινωνικοί παράγοντες, που δημιουργούσαν ένα αρνητικό πλέγμα με πολλαπλές επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή. Οι πληροφορίες από τις νοταριακές εγγραφές επέτρεψαν εκτιμήσεις σχετικές με το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων και τις τιμές των αγαθών.

Η αυγή του 16ου αι. είναι η απαρχή δομικών αλλαγών για την κοινωνία της Κεφαλονιάς και η επιλογή της συνθετικής παρουσίασης αυτής της περιόδου προέκυψε από τη διαπίστωση ότι η σχετική ιστοριογραφία άφηne πολλά κενά σχετικά με τη συγκρότηση, οργάνωση και λειτουργία αυτής της κοινωνίας.

ΜΟΡΦΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΚΕΡΚΥΡΑ

Εστιάζοντας το ενδιαφέρον μας χωροχρονικά στην περίπτωση της Βενετοκρατούμενης Κέρκυρας το 16ο και 17ο αιώνα στον επαγγελματικό χώρο και στις σχέσεις που στα πλαίσιά του αναπτύσσονται, με βάση κυρίως τις αρχειακές σειρές των Γενικών Αρχείων του Κράτους-Αρχείων Νομού Κέρκυρας, εντοπίσαμε στις συμβολαιογραφικές πράξεις εγγραφές που έχουν να κάνουν με τις εργασιακές σχέσεις όπως αυτές αναδύονται μέσα από τις μαθητείες, τις συμβάσεις εργασίας, συμβάσεις έργου και συστάσεις εταιριών, ενώ σε διατάγματα, αναφορές, γνωστοποιήσεις, διαμαρτυρίες και άλλα, εγγραφές που αναφέρονται στην επαγγελματική δραστηριότητα της εποχής και η οποία καλύπτει κατεξοχήν τις βασικές ανάγκες του πληθυσμού.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση της Διοίκησης η οποία ρυθμίζει τις βασικές λειτουργίες και των μεν και των δε και επανέρχεται πολλές φορές στο ίδιο θέμα, επιμένοντας στα αρχικά capitoli ή τροποποιώντας ορισμένα εξ αυτών και προσθέτοντας νέα, προκειμένου να ικανοποιηθούν νέες ανάγκες ή να λυθούν προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη διάρκεια της ισχύος των παραπάνω. Προκειμένου δε για σοβαρά ζητήματα που παρουσιάζονται κατά διαστήματα η Διοίκηση συνήθως δε διστάζει να σχολιάσει δυσμενώς τη δραστηριότητα της συγκεκριμένης επαγγελματικής τάξης και στη συνέχεια, αφού αναφερθεί συνοπτικά στην ουσία του προβλήματος, να δώσει τη διαταγή-λύση αναφέροντας και τις ποινές σε περίπτωση παράβασης των διατεταγμένων.

Οι επαγγελματικές τάξεις από την άλλη μεριά καταφεύγουν στη Διοίκηση μέσω των συντεχνιών τους ή, στην περίπτωση μη ύπαρξής τους, με οριζόμενα για το σκοπό αυτό μέλη τους, για την επίλυση των προβλημάτων τους τα οποία φαίνεται στις περισσότερες των περιπτώσεων να ικανοποιούνται συνολικά ή εν μέρει. Βέβαια θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι στις περιπτώσεις αυτές είναι λογικό τα αιτήματα των επαγγελματικών τάξεων να «προσαρμόζονται» στις δυνατότητες αποδοχής τους από τη Διοίκηση και αυτό γιατί οι οργανώσεις τους στην Κέρκυρα δεν είχαν τη δυναμική παρουσία στον κοινωνικο-οικονομικό βίο των αντίστοιχων οργανώσεων στη Βενετία όπου βέβαια δεν υφίσταται η σχέση κατακτητή και κατακτημένου.

Τα όσα εν συντομία αναφέρθηκαν πιστεύω ότι προδιαγράφουν το πλαίσιο του επιχειρούμενου ερευνητικού μου στόχου η επίτευξη του οποίου απαιτεί διαμέσου της αναλυτικής προσέγγισης και αξιολόγησης των διαθέσιμων στοιχείων την ανάδειξη όλων των παραμέτρων κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής υφής, που συνυπάρχουν στην καταλυτική για την ανθρώπινη ύπαρξη επαγγελματική δραστηριότητα.

Ο ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΒΛΑΧΟΥ ΚΑΙ Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΟΥ

Το θέμα της διδακτορικής διατριβής μου είναι η δημοσίευση και ο σχολιασμός του κώδικα των Πράξεων του Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Γερασίμου Βλάχου, και η έκδοση του καταλόγου της βιβλιοθήκης του.

Όπως είναι γνωστό ο Γεράσιμος Βλάχος υπήρξε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του 17ου αιώνα. Διαπρεπής πνευματικός άνθρωπος και διδάσκαλος, κυρίως την τελευταία περίοδο της ζωής του ελάμπρυνε το αξίωμα του Μητροπολίτη Φιλαδελφείας με το βίο και τη δράση του στους κόλπους της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας.

Στην απόφασή μου να ασχοληθώ με αυτό το θέμα οδηγήθηκα από την εργασία του Καθηγητή Τατάκη για το Γεράσιμο Βλάχο.

Εκεί επισημαίνει τη σημασία δύο πηγών που παραμένουν ανέκδοτες στο Αρχείο της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας:

- Τον «ογκώδη και πολύτιμο κώδικα» των Πράξεων του Βλάχου, Μητροπολίτη Φιλαδελφείας, ο οποίος θα αποκαλύψει όχι μόνο το υψηλό ήθος του, το πολύπλευρο ενδιαφέρον του, τον «υψηλό τόνο με τον οποίον ο Βλάχος ήξερε να εκτελεί τα καθήκοντά του» αλλά θα φωτίσει και άγνωστες πτυχές της εκκλησιαστικής και κοινωνικής ζωής, τόσο της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας, όσο και των περιοχών που είχε ο Μητροπολίτης Φιλαδελφείας στη δικαιοδοσία του και

- Επισημαίνει επίσης, τη σημασία της έκδοσης του καταλόγου της βιβλιοθήκης του Βλάχου. Θεωρούσε ότι η βιβλιοθήκη αυτή αποτέλεσε τον πυρήνα συγκρότησης της βιβλιοθήκης της Ελληνικής Κοινότητας «εστίας φωτός για το γένος».

Τη σημασία της έκδοσης των Πράξεων του Βλάχου είχε επανειλημμένα επισημάνει και ο Ακαδημαϊκός κ. Μανούσας.

Πρώτον ο κώδικας

Πρόκειται για τον χειρόγραφο κώδικα των Πράξεων του Γερασίμου Βλάχου κατά την αρχιερατεία του στη Βενετία (1681-1685). Ο κώδικας φυλάσσεται στο Αρχείο της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας (Registro 50). Αποτελείται από 377 φύλλα, όπου έχουν καταχωρηθεί 319 πράξεις.

Το περιεχόμενο του κώδικα περιλαμβάνει τις ακόλουθες θεματικές ενότητες:

1. Αντίγραφα επιστολών του Γερασίμου Βλάχου:

Πρόκειται για αλληλογραφία με τους Πατριάρχες Ιεροσολύμων, τον Οικουμενικό Πατριάρχη, αλλά και με τους εφημερίους ορθοδόξους ναών της Δαλματίας, καθώς η περιοχή αυτή υπάγεται στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Φιλαδελφείας. Οι επιστολές παρέχουν πλήθος πληροφοριών για τα εκκλησιαστικά ζητήματα της εποχής, αλλά κυρίως αποκαλύπτουν το ήθος και τη νοοτροπία του ίδιου του Γερασίμου Βλάχου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι πληροφορίες, άγνωστες νομίζω, από άλλη πηγή για τα προβλήματα των ορθοδόξων ιεραρχών και των Κοινοτήτων της Δαλματίας (Ζάρα, Πόλα, Σεμπένικο, Λέζενα) που αυτή την εποχή καταπιέζονται από τη δράση της καθολικής εκκλησίας, δεδομένου ότι η περιοχή αυτή βρίσκεται στη σφαίρα επιρροής της παπικής εξουσίας.

2. Ενταλτήρια γράμματα:

Γράμματα που αφορούν σε υποθέσεις χειροτονιών και δικαιοδοσιών διαφόρων κληρικών.

3. Την ενότητα αυτή αποτελούν Πράξεις που σχετίζονται με υποθέσεις γάμου:

Πρόκειται για πιστοποιητικά αγαμίας, άδειες γάμου, πράξεις γάμου, πράξεις που σχετίζονται με την εκχώρηση των 100 δουκάτων σε άπορες κοπέλες (κληροδοτήμα Flangini).

4. Πράξεις που σχετίζονται με υποθέσεις απελευθέρωσης αιχμαλώτων από τους πειρατές:

Πρόκειται είτε για αιτήσεις προς τους *Provveditori sopra gli Hospedali* για την απελευθέρωση αιχμαλώτων με την καταβολή του ποσού από το κληροδοτήμα Flangini, είτε για έγγραφα που απευθύνονται προς τους ομοδόξους για τη συγκέντρωση χρημάτων με σκοπό την οικονομική ενίσχυση απελευθερωθέντων.

5. Πράξεις με ποικίλα θέματα.

6. Στο τελευταίο μέρος του κώδικα καταγράφονται αποσπάσματα διαθηκών που αφορούν κληροδοτήματα γνωστών μελών της Κοινότητας, για την εκκλησία και τα έργα της.

Εκδίδω τον κώδικα διπλωματικά. Σε κάθε πράξη προτάσσω περίληψη και ακολουθούν τα σχετικά σχόλια.

Οι πράξεις του κώδικα αποτελούν μια πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την εποχή. Φωτίζουν τόσο την προσωπικότητα του Γερασίμου Βλάχου όσο και τη δράση, τα προβλήματα και την κοινωνική ζωή των μελών της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας και των περιοχών της δικαιοδοσίας του.

Η μελέτη και επεξεργασία των παραπάνω στοιχείων οδηγεί την έρευνα προς την περαιτέρω αναζήτηση πληροφοριών τόσο στο Αρχείο της Ελ-

ληνικής Κοινότητας Βενετίας, όσο και στα αρχεία των Κοινοτήτων της Δαλματίας. Στους σκοπούς μου είναι και η έρευνα στο Αρχείο της Κέρκυρας για την εποχή που όπως επισημάναμε ο Βλάχος ζει και δρα σε αυτό το χώρο. Έχω την ελπίδα ότι από αυτή την αναζήτηση θα προκύψουν νεώτερα, άγνωστα, στοιχεία για αυτή την επίσης σημαντική περίοδο του βίου και της δράσης του στην Κέρκυρα για μία δεκαπενταετία.

Ο κατάλογος της Βιβλιοθήκης του Γερασίμου Βλάχου

Ο κατάλογος φυλάσσεται επίσης στο Αρχείο της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας (Registro 92) φφ. 100, διαστ. 300X210. Παραδίδει 1115 τίτλους χειρογράφων και εντύπων και είναι αυτόγραφο του Βλάχου.

Ο κατάλογος καλύπτει 72 φύλλα και μπορούμε να διακρίνουμε 4 κατηγορίες:

I. Ελληνικά έντυπα και χειρόγραφα

α. Ελληνικούς χειρόγραφους κώδικες με έργα ορθόδοξων πατέρων και βυζαντινών λογίων.

β. Βιβλία «γραικολατίνα» (ελληνικά δηλαδή με μετάφρασή τους στη λατινική) που περιέχουν τα πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων, έργα μεγάλων Πατέρων, έργα βυζαντινών λογίων και επιστημόνων των τελευταίων αιώνων του Βυζαντίου, και κλασικούς συγγραφείς.

γ. Βιβλία ελληνικά έντυπα με έργα κλασικής και βυζαντινής παιδείας.

II. Λατινικά έντυπα

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται έργα Δυτικών Πατέρων, έργα σχολαστικά, θεολογικά, θρησκευτικά, εκκλησιαστικής και χριστιανικής ιστορίας.

III. Ιταλικά έντυπα

Πρόκειται κυρίως για έργα ηθικής, νομικά, θεολογικά, οικονομικά και πολιτικά.

IV. Βιβλία χειρόγραφα διά χειρός Γερασίμου Βλάχου Μητροπολίτου Φιλαδελφείας.

Και το χειρόγραφο του καταλόγου εκδίδω διπλωματικά και συμπληρώνω με πληροφορίες για τα χειρόγραφα της συλλογής όπου αυτό είναι δυνατό καθώς και με βιβλιογραφικές ενδείξεις για τα έντυπα.

Με τη δημοσίευση του κώδικα των Πράξεων και του καταλόγου της βιβλιοθήκης, που αποτελούν το αντικείμενο της διδακτορικής εργασίας μου, ύστερα από την υποδειγματική εργασία του Καθηγητή Τατάκη για το Γεράσιμο Βλάχο ως φιλόσοφο, φιλόλογο και θεολόγο και τα συμπληρωματικά δημοσιεύματα, ολοκληρώνεται ο κύκλος της έρευνας και φωτίζεται από όλες τις πλευρές η προσωπικότητα του λόγιου ιεράρχη Γερασίμου Βλάχου που ο βίος και η δράση του καλύπτουν ένα χώρο και μία εποχή ιδιαίτερα σημαντική για τη νεώτερη ιστορία μας.

ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Σίγουρα ο ερευνητής των οικιακών ομάδων συνειδητοποιεί την απουσία των κατάλληλων πληροφοριών στις πηγές, όταν προσπαθεί να εντάξει το αντικείμενο της μελέτης του, τις οικιακές ομάδες των πηγών του, στο κοινωνικό τους πλαίσιο. Ιδιαίτερο πρόβλημα συναντά όταν δουλεύει με λογοτεχνικά κείμενα ως αποκλειστικές πηγές. Παρόλα αυτά, ο μελετητής πηγών αυτού του είδους είναι σε θέση να απαντήσει σε μια σειρά ερωτημάτων τα οποία αδυνατούν να διαλευκάνουν άλλου είδους πηγές. Μέλημά μας στάθηκε η αλίευση των πολιτισμικών προτύπων που αφορούσαν στην οικογένεια και τους ρόλους που καλούνταν να παίξουν τα μέλη και ο περίγυρός της. Επίσης το πλέγμα των σχέσεων μεταξύ των μελών και την ιδεολογία που στήριζε αυτό το πλαίσιο των σχέσεων και των συμπεριφορών. Προσπαθήσαμε να ανασυνθέσουμε την εικόνα των αναπαραστάσεων της οικογενειακής ζωής, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης λογοτεχνικής παραγωγής, και των σχέσεων ιεραρχίας και κυριαρχίας που παρουσιάζονται σε σχέση με το φύλο, την τοποθέτηση σε συγκεκριμένη γενιά και την κοινωνική ταυτότητα των υποκειμένων.

Όλη η οικογένεια στηριζόταν και στρεφόταν γύρω από τον αρχηγό, το φορέα εξουσίας, τον πατέρα, ένα άτομο αρσενικό που τοποθετείται ηλικιακά στην πιο ηλικιωμένη γενιά. Η δύναμη του πατέρα βρίσκεται στην κατοχή και τον έλεγχο των περιουσιακών στοιχείων, δηλαδή, των μέσων επιβίωσης της οικιακής ομάδας. Ο αρχηγός εκμεταλλευόταν τη «φυσική» εξουσία του, επί των παιδιών και τη «νομική» εξουσία του επί της συζύγου και των υπηρετών, που του παρέχει ο πατριαρχικά δομημένος κοινωνικός περίγυρος για να δημιουργήσει στα πλαίσια της οικιακής ομάδας αλλά και γενικά σε όλο τον χώρο που ορίζεται από την κοινωνία στην οποία ζει μια «πατροκεντρική» συναισθηματική δομή. Ο άνθρωπος μιας τέτοιας κοινωνίας δεν αισθάνεται καμία απόλυτη αξίωση για συμπάθεια και αγάπη. Πιστεύει ότι για να έχει το δικαίωμα να ευτυχήσει και να αγαπηθεί πρέπει πρώτα να εκπληρώσει τις αξιώσεις που του θέτει η πατρική αυθεντία. Η ίδια η θεϊκή αυθεντία, η Θεία Τάξη, στηρίζει την πατρική αυθεντία, η οποία έχει δομηθεί κατ' εικόνα της. Οι σχέσεις

ιεραρχίας μέσα στην οικογένεια ομοιάζουν με τις αντίστοιχες μεταξύ Θεού και θνητών.

Καθήκον του πατέρα είναι η διατήρηση του ονόματος, του χώρου και της γραμμής. Αυτό γίνεται μόνο με αρσενικούς κληρονόμους, οι οποίοι όμως οφείλουν να τον υπακούν μέχρι ο ίδιος να αποφασίσει εάν θα αποσυρθεί. Δε φαίνεται να ισχύει το ίδιο για την διάθεση της οικογενειακής περιουσίας, την οποία έχει καθήκον να διαφυλάσσει ο πατέρας, αλλά οφείλει να μοιράσει στα παιδιά ανεξαρτήτως φύλου. Βέβαια έχοντας δομηθεί, τα παιδιά, στα πλαίσια του συγκεκριμένου οικογενειακού και κοινωνικού χώρου αναπαράγουν και αυτά τη γονεϊκή συμπεριφορά.

Η κρισιμότερη φάση στον οικιακό εξελικτικό κύκλο θα αποδειχθεί η φάση κατά την οποία τα παιδιά ενηλικιώνονται, πρέπει να παντρευτούν και η γενιά που κατέχει την περιουσία πρέπει να τη μεταβιβάσει στη νεώτερη. Τη στιγμή αυτή πραγματώνεται η συνέχεια της οικογενειακής γραμμής. Η οικογένεια εξισορροπεί το θάνατο, η γραμμή οδηγεί στην αθανασία της γενιάς.

Η οικογένεια μοιάζει να μην επιτελεί πάντοτε συναισθηματικές λειτουργίες. Έχοντας ως κύριο σκοπό της τη διατήρηση της περιουσίας του οίκου και την προστασία της τιμής των μελών αφήνει ένα μέρος συναισθηματικών ανταλλαγών και της κοινωνικής επικοινωνίας στον περίγυρο, μια πυκνή, πολυπληθή μορφή ευρύτερης ομάδας με χαλαρά αλλά συγκεκριμένα κοινά χαρακτηριστικά, η οποία είναι ταυτόχρονα απαραίτητη για τη διατήρηση του οίκου και την καθημερινή αλληλοβοήθεια.

Σε μια κοινωνία που μάλλον ταύτιζε την έννοια της παιδικής ηλικίας -κι εδώ χρησιμοποιούμε τον όρο με τη σύγχρονη σημασία του- με το πρώτο ακριβώς στάδιο της ζωής του ανθρώπου, όταν δηλαδή δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει στις βασικές του σωματικές ανάγκες, τα παιδιά εντάσσονταν κατευθείαν στον κόσμο των ενηλίκων. Εκεί εθίζονται -ας μας επιτραπεί η χρήση του ρήματος αυτού- μέσω της κατανομής των κοινωνικών ρόλων στα καθήκοντα και τα χαρακτηριστικά του φύλου τους αλλά και της κοινωνικής τους θέσης. Όσον αφορά στο φύλο, οι δομές της έμφυλης και εμφυλοποιούσας έξης, για να ακολουθήσουμε την ορολογία του Pierre Bourdieu, αποτελούν προϊόν της εγχάραξης των σχέσεων κυριαρχίας πάνω στο σώμα του ανθρώπου, αναπαράγουσες και αναπαραγόμενες ταυτόχρονα από το σύστημα της κυριαρχίας και την ιεραρχία του. Ο κόσμος έχει οργανωθεί γύρω από τη λατρεία του ανδρισμού και η γυναίκα προορίζεται για την υποταγή και τη στήριξη του άνδρα ο οποίος συμμετέχει σε δραστηριότητες που αυτή μόνο να παρακολουθήσει είναι σε θέση.

Θα πρέπει να αναφερθούμε όμως και στο αντικειμενικό περιβάλλον

που γέννησε τη συγκεκριμένη λογοτεχνική παραγωγή και το γνωρίζουμε, αρκετά καλά, από άλλου είδους πηγές. Το φαινόμενο λοιπόν της αστικής ζωής, που αναπτύχθηκε από τα μέσα περίπου του 16ου αι. και οι παρεπόμενες μεταβολές στις συνθήκες του υλικού βίου αποτέλεσαν τους βασικούς παράγοντες μεταμορφώσεων στις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις και ίσως και στο επίπεδο της ιδεολογίας. Πιθανότατα ενισχύεται η ατομικότητα και επιπλέον η γυναίκα εισέρχεται πιο δυναμικά στο χώρο της (αστικής) εργασίας. Παρόλα αυτά, οι διαφορές στα κείμενα των δύο περιόδων της λογοτεχνικής παραγωγής, οι οποίες ταυτίζονται με τις δύο φάσεις στη ζωή του νησιού με μεταίχμιο τα μέσα του 16ου αι., έχουν να κάνουν κυρίως με τη μορφολογική υφή των κειμένων, το είδος των προτύπων και τις αιτίες της συγγραφής τους. Από τα αυτοαναπαραστατικά κείμενα της πρώτης περιόδου, με τις συγκεκριμένες επιρροές της χριστιανικής γραμματολογίας και τις αντίστοιχες δόξες, περνάμε στα δράματα -τα οποία όμως συνδέονται και αυτά με τη βυζαντινή ερωτική μυθιστορία- με τα αναγεννησιακά πρότυπα και στις κωμωδίες, των οποίων η πλοκή εκτυλίσσεται στο σύγχρονό τους, αντικειμενικό περιβάλλον των κρητικών πόλεων. Σε όλα τα κείμενα όμως αναπαρίστανται οι ίδιοι μηχανισμοί συγκρότησης όσον αφορά στο φύλο των υποκειμένων και στην αναπαραγωγή των κοινωνικών προτύπων. Ίσως γιατί τέτοιου είδους μηχανισμοί μεταβάλλονται με βραδύτητα και τοποθετούνται στη μεγάλη διάρκεια.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΤΩΝ ΠΑΞΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ

Το αρχειακό υλικό που χρησιμοποίησα είναι μια επιλογή από νοταριακές πράξεις του αρχείου των Παξών. Πρόκειται για προικοσύμφωνα, προικοπαραδόσεις και πρόικοπαραλαβές, διαθήκες και διανομές περιουσιών και εξαγορές με δικαίωμα προτίμησης.

Τα προικώα είναι κινητά στη πλειοψηφία τους αγαθά στα οποία σχεδόν πάντοτε προστίθενται ακίνητα μικρής αξίας καθώς και κάποια χρήματα. Συχνά προβλέπεται η αντικατάσταση των ακινήτων με κινητά ίδιας αξίας. Η προέλευσή τους είναι αμφίπλευρη, από την πατρική και τη μητρική περιουσία. Προικοδοτούνται διαθέσιμα αγαθά αλλά και αγαθά τα οποία υπόσχεται ο προικοδότης ως κληρονομιά.

Κατά κανόνα ορίζεται ο χρόνος παράδοσης των προικίων αλλά όπως βλέπουμε από τις προικοπαραδόσεις και προικοπαραλαβές, η καταβολή του συνόλου της προίκας ποικίλλει χρονικά.

Στις διαθήκες εκείνο που ενδιαφέρει τον κληροδότη είναι η μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας και λιγότερο κινητής ή χρημάτων. Επίσης κληροδοτούνται δικαιώματα σε αγαθά που έχουν οριστεί ως προικώα.

Στην περίπτωση ατόμων που τους κληρονομούν οι κατιόντες συγγενείς, συνήθως τα παιδιά τους, έχουμε ισομοιρία. Οι γυναίκες κατά κανόνα κληρονομούν παίρνοντας ή συμπληρώνοντας προίκα, οι άνδρες παίρνοντας όπως αναφέρεται το «μετρικό τους». Συνεπώς η περιουσία του οίκου διανέμεται είτε σαν προίκα είτε σαν μερτικό.

Το ότι δεν είναι επιθυμητή η διατήρηση κοινού ιδιοκτησιακού καθεστώτος φαίνεται από τα έγγραφα διανομής. Σ' αυτές τις πράξεις διαπιστώνουμε ότι τα αγαθά δε μένουν αδιαίρετα σε βάθος μεγαλύτερο της πρώτης γενιάς κατιόντων.

Με τη συγκριτική εξέταση της προίκας και του «μερτικού» προκύπτουν τα εξής:

Πρώτον, η οικονομία του οίκου βασίζεται στην κατοχή διαρκών παραγωγικών αγαθών, λ.χ. γης. Η συγκρότηση της γενιάς, δηλαδή η διαδοχή του οίκου πατρογενεακά, δυνητικά πραγματοποιείται αν συγκρατήσει αυτά τα αγαθά και τα κληροδοτήσει στους διάδοχους οίκους.

Συνεπώς, οι κάτοχοι «μερτικού» αντιπροσωπεύουν την επιθυμητή

συγγένεια αφού δεν «αποξενώνουν», όπως αναφέρεται την περιουσία. Σε αυτήν την κατεύθυνση λειτουργούν και οι εξαγορές με δικαίωμα προτίμησης, κατά τις οποίες ο αγοραστής αγοράζει με το δικαίωμα του κοντινότερου άρρενος συγγενή.

Δεύτερον, οι πρακτικές καταβολής της προίκας συγκροτούν ένα πλαίσιο συνεχούς κυκλοφορίας αγαθών μεταξύ των οίκων της κοινότητας. Η προίκα ως σύνολο, αλλά και ως υπολοιπόμενο μέρος, ως λειψοπροίκι, είναι αντικείμενο ποικίλων διευθετήσεων. Μπορεί να αντικατασταθεί με χρήματα ή κινητά αν είναι ακίνητο και κυρίως λόγω του δεσμευτικού χαρακτήρα των προικοσυμφώνων μπορεί να απαιτηθεί από τη δικαιούχο και τον οίκο του συζύγου της, ο οποίος διαχειρίζεται με τη σύμφωνη γνώμη της γυναίκας την προίκα της.

Συνεπώς η προίκα συμβάλλει στην ανακατάταξη περιοδικά των διαθέσιμων κινητών ή ακίνητων αγαθών του οίκου.

Τρίτον, η προίκα και κυρίως το λειψοπροίκι «διαρκούν» στο χρόνο. Ενώ τα δικαιώματα σε «μερτικά» ρυθμίζονται στην πρώτη γενιά κατιόντων, συνήθως με σταθερή βάση αιρετοκρισίας και διανομής, η καταβολή του λειψοπροικίου απασχολεί τις γενιές σε βάθος τόσο ως υποχρέωση, όσο και ως απαιτητό δικαίωμα.

Τέταρτον, η υποχρέωση ολικής καταβολής της προίκας λειτουργεί μακροπρόθεσμα ως σταθερή υπενθύμιση της γενιάς που βαρύνεται με την καταβολή της. Ενισχύει τους συνεκτικούς δεσμούς του πατρικού προικοδοτή οίκου με τους διάδοχους οίκους, εκείνους λ.χ. των γιων του.

Συμπερασματικά, ο λειτουργικός ρόλος της προίκας στη δυναμική του οίκου εντοπίζεται σε μεγαλύτερο βάθος γενεών, καθιστά τον προικοδοτή οίκο εξωστρεφή, μέσω της αναγκαστικής επικοινωνίας με τους συγγενικούς εξ αγχιστείας οίκους και παράλληλα συμβάλλει μέσω της υποχρέωσης καταβολής της στη συγκρότηση της γενιάς.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ STRADIOTI ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Αφανείς πρωταγωνιστές των αλυσιτελών συγκρούσεων στη Χερσόνησο του Αίμου και στον ευρύτερο μεσογειακό χώρο (ΙΔ΄ -ΙΣΤ΄ αι.), υπήρξαν οι Στρατιώτες.

Οι Stradioti ήταν επαγγελματίες πολεμιστές, *volontarii* μισθοφόροι. Υπηρέτησαν Βυζαντινούς, Ενετούς, Γάλλους, Ισπανούς, Γερμανούς, Φλωρεντινούς, Καταλανούς, Άγγλους. Κατά τον Κ. Σάθα, η τακτική αυτών των ιδιαίτερα ευέλικτων πολεμικών σωμάτων, επηρέασε καθοριστικά την εξέλιξη των ευρωπαϊκών στρατιωτικών συστημάτων. Έδρασαν ιδίως στις ενετικές κτήσεις και στην Ιταλία. Κατά τους χρονογράφους ήταν “Epiroti, Graeci, Albanesi, Macedoni”· κατά το πλείστον «Έλληνες και αρβανίτες Έλληνες». Δεν ήταν *martolosi*, ούτε μισθοφορικές εταιρίες του μεσαίωνα («Κομπανίες»).

Ως προς την προέλευση αυτών των σωμάτων, μελετάται η εξελικτική τους σύνδεση με τους θεματοφύλακες στρατιώτες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και τους προνοιάρχους των «δερβενίων». Οι προνοιάρχιοι ιδίως, υποχρεούνταν να διατηρούν ετοιμοπόλεμους στρατιώτες σε «κατούνες». Η γειτνίαση με φραγκοκρατούμενες περιοχές, μετά το 1204, επέτεινε τον θεσμό της πρόνοιας παράλληλα με εκτεταμένους εποικισμούς στρατιωτικών οικογενειών απ’ την περιοχή του βορειοδυτικού κορμού της Χερσονήσου του Αίμου, σε στρατοτόπια: ΙΓ΄ αι. στη Θεσσαλία, ΙΔ΄ αι. στην Πελοπόννησο. Οι Ενετοί χρησιμοποίησαν το σύστημα αυτό, ένεκα λειψανδρίας: το 1401 έχουμε τις πρώτες κατούνες γύρω από τη Μεθώνη και την Κορώνη. Μετά το 1453, βυζαντινοί στρατιωτικοί οίκοι καταφεύγουν στις δυτικές δυνάμεις. Με την αναγνώριση του ρόλου τους, κατακτούν ηγετικές θέσεις στην κοινότητα, προνόμια, τακτικό μισθό και σύνταξη. Από το 1479 συμμετέχουν στα διάφορα στρατόπεδα των ιταλικών πολέμων. Επίσης, εγκαθίστανται στα Επτάνησα στρατιωτικές οικογένειες απ’ την Ήπειρο, Πελοπόννησο, Κύπρο και αλλού, με υποχρεώσεις στρατιωτικής αρωγής.

Πολλοί Stradioti διακρίθηκαν: ο Θεόδωρος Παλαιολόγος (1452-1532), αρχηγός Στρατιωτών και διερμηνέας της Ενετίας στην Υψηλή Πύλη, πολέμησε κατά της Lega του Cambrai και οργάνωσε τα στρατοτόπια της

Ζακύνθου· υπήρξε *gestaldo* της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας. Ο Μερκούρης Μπούας, της φάρας των αρβανιτών Μπουαίων απ' τη Σκόδρα, έγινε ιππότης των Ενετών και του Μαξιμιλιανού της Γερμανίας. Οι Μανώλης Μπλέσσης και Ιάκωβος Διασωρινός, Stradioti στην Κύπρο, ασχολήθηκαν με τα ελληνικά γράμματα. Υπηρέτησαν τους Ενετούς και τον Κάρολο Ε', αντιστοίχως.

Κορύφωση της δράσης των Stradioti ήταν η συμμετοχή τους στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571), κατά των Οθωμανών.

Οι σχέσεις τους με την εκάστοτε εξουσία ήταν κατά βάσιν αρμονικές. Όμως, η επανάσταση του str. Κορκόδειλου Κλαδά στη Μάνη (1479-81), δείχνει την αναντιστοιχία των προσδοκιών διοίκησης και Στρατιωτών...

Τι ήταν αυτό που επέτρεπε στους Stradioti να μεταπηδούν από εξουσία σε εξουσία άνευ ιδεολογικού διλήμματος; Όσο υπήρχε βυζαντινή διοίκηση, το κλίμα ήταν σαφώς αντιδυτικό· το απέδειξε η συμμετοχή στην εκστρατεία του Κωνσταντίνου «Δραγάση» Παλαιολόγου, κατά των Λατίνων που λυμαίνονταν τα βυζαντινά εδάφη... Μετά το 1453 η ομόδοξη Δύση, και ιδίως η ανεκτική Ενετία, φάνταζαν ως το μόνο αντίπαλο των Οθωμανών δέος. Στην πραγματικότητα όμως, η ανάγκη επιβίωσης έσπρωξε τόσους πολλούς, ανομοιογενείς προέλευσης ανθρώπους, να γίνουν μισθοφόροι.

Οι Stradioti είχαν δική τους τακτική: ιππείς, ανιχνευτές, πεζοναύτες, συντηρούν την τεχνική του κλεφτοπολέμου και της προσποιητής υποχώρησης για να ανατρέψουν δυσμενείς στρατιωτικές αναλογίες. Στη μάχη ο Στρατιώτης αναγνωρίζει στους αντιπάλους συντοπίτες του· άλλοτε τους λυπάται, άλλοτε δεν κάνει διάκριση: είναι όλοι τους εχθροί. Αδελφικότητα υπάρχει μόνο με συμπολεμιστές του, -κι αυτή όχι πάντα. Παρασυρμένος από την ορμή της μάχης, είναι ικανός για κάθε βαρβαρότητα και ανδραγαθία. Η Πατρίδα είναι ακόμα θολή έννοια, χαμένη μέσα στις διαδοχικές μετακινήσεις. Μένει μόνο μια θλίψη για αυτούς τους ανθρώπους που, ανέστιοι, ζουν τη δική τους Άλωση...

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΣΤΑ ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ, 18ος-19ος ΑΙ.

Η μελέτη αυτή επιχειρεί μια συγκριτική προσέγγιση της εξέλιξης του μεγέθους και της δομής του πληθυσμού και των οικισμών των Ιόνιων νησιών, στη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα. Η χρονική περίοδος αναφοράς μας οριοθετείται ανάμεσα στα τέλη της βενετικής κυριαρχίας στα νησιά και στο διάστημα των 40 πρώτων χρόνων μετά την ένωση των νησιών με το ελληνικό κράτος.

Μεθοδολογικά υιοθετήσαμε τη μακροδημογραφική ανάλυση, χρησιμοποιώντας αναγραφές, απογραφές, ονομαστικές λίστες και καταγραφές της φυσικής κίνησης του πληθυσμού. Επιπρόσθετα, και ειδικότερα στις περιπτώσεις όπου τα ποσοτικά στοιχεία παρουσιάζουν κενά, στηριχθήκαμε σε περιγραφικές πηγές όπως είναι οι διοικητικές και προξενικές εκθέσεις, τα περιηγητικά κείμενα και οι γεωγραφικές μελέτες.

Η μέθοδος της μακροανάλυσης μας επέτρεψε την κατασκευή μιας τυπολογίας συμπεριφορών, από την οποία προκύπτουν οι ομοιότητες αλλά και οι ιδιαίτερες τάσεις κατά γεωγραφική ζώνη.

Οι τεχνικές που χρησιμοποιήσαμε αφορούν στην κατάρτιση πινάκων των μέσων ετήσιων ποσοστών αύξησης του πληθυσμού, των ποσοστών φυσικής αύξησης του πληθυσμού, των δεικτών γεννητικότητας, θνησιμότητας και γαμηλιότητας. Με βάση τις απογραφές του ελληνικού κράτους για το 19ο αιώνα, προχωρήσαμε σε συστηματική μελέτη της δομής του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία. Τμήμα της εργασίας αυτής αφιερώνεται στα δημογραφικά μεγέθη επιμέρους ομάδων (ευγενείς, αστοί, λαϊκοί, Εβραίοι κ.λπ.), με βάση τα κοινωνικά κριτήρια ομαδοποίησής τους από τις βενετικές αρχές, καθώς και σε θέματα όπως είναι το μέγεθος των νοικοκυριών σύμφωνα με το κοινωνικό status τους, κατά νησί και επαρχία.

Το εύρος της περιόδου παρατήρησης επιλέχθηκε με βάση δύο κριτήρια:

α) *Τον τύπο των πηγών.* Συστηματικές αναγραφές για το σύνολο του πληθυσμού των νησιών βρίσκουμε μόνο στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, με εξαίρεση τα Κύθηρα. Η έλλειψη χρονικής και γεωγραφικής συνέχειας των αναγραφών που αναφέρονται στο σύνολο του πληθυσμού και η μη συστηματική σειριακή καταγραφή των γεννήσεων και των θανάτων, δεν οδηγούν στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Στη διάρκεια της βρε-

τανικής προστασίας, οι πληθυσμιακές καταγραφές συστηματοποιούνται, επιτρέποντας την κατανόηση φαινομένων που συνδέονται εν μέρει και με την προηγούμενη πληθυσμιακή κατάσταση των νησιών. β) *Τη δυνατότητα της καταγραφής και ερμηνείας των πληθυσμιακών μεταβολών σε μια πολιτικά μεταβατική περίοδο για τα νησιά.*

Προσπαθήσαμε να εξετάσουμε τα δημογραφικά φαινόμενα του 18ου και 19ου αιώνα υπό το πρίσμα μιας κριτικής θεώρησης των πηγών. Οι βενετικές αναγραφές χρησιμεύουν ως ενδεικτικό μέτρο για την ανάδειξη κάποιων φαινομένων, όμως δεν επαρκούν για μια ουσιαστική δημογραφική ανάλυση, καθώς η οπτική με την οποία συντάσσονταν στην πλειοψηφία τους, στόχευαν στην καταγραφή των υποκείμενων σε φορολογία και των στρατευσίμων. Στο διάστημα 1811-1824, εντοπίζονται οι πρώτες προσπάθειες για καταγραφές του πληθυσμού με δημογραφικά κριτήρια. Στο διάστημα 1828-1863, ο πληθυσμός καταγράφεται συστηματικά μέσω της κίνησής του, ενώ μετά το 1870 αρχίζει η ουσιαστική απογραφική περίοδος για τα Ιόνια νησιά.

Η ερμηνεία των δημογραφικών μεγεθών εντάσσεται σε μια ευρύτερη προβληματική, η οποία λαμβάνει υπόψη της την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής. Την πληθυσμιακή στασιμότητα του 18ου αιώνα ακολουθούν αυξητικές τάσεις στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα και έπεται μια περίοδος συρρίκνωσης του πληθυσμού των νησιών με παλαιά μεταναστευτική παράδοση (Κεφαλονιά, Κύθηρα) και των μικρότερων νησιών (Παξοί, Ιθάκη).

Τόσο οι εποικιστικές πολιτικές που υιοθέτησε η βρετανική προστασία, όσο και η γεωγραφική κινητικότητα των Ιονίων που έλαβε διαστάσεις υπερατλαντικών μεταναστευτικών ρευμάτων, κυρίως μετά το 1864 επέδρασαν καθοριστικά στη δομή και στο μέγεθος του πληθυσμού των νησιών και στη μετεξέλιξη του υπάρχοντος οικιστικού πλέγματος.

Η τελευταία ενότητα της διατριβής αυτής, αναφέρεται: α) σε ποσοτικές εκτιμήσεις για τη μετανάστευση, εξετάζοντας παράλληλα τα σημαντικότερα μεταναστευτικά ρεύματα από και προς τα νησιά. β) στην ταξινόμηση των οικισμών των νησιών κατά μέγεθος και στη πληθυσμιακή πυκνότητα κάθε νησιού.

ΟΙ ΛΟΙΜΟΙ ΤΗΣ ΠΑΝΩΛΗΣ ΣΤΑ ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1645-1797

Η διαπραγμάτευση του ζητήματος της πανώλης και των συνεπειών της στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή ενός τόπου έχει απασχολήσει ιδιαιτέρως τις τελευταίες τρεις δεκαετίες την ευρωπαϊκή ιστοριογραφία. Για τον ελλαδικό όμως χώρο και ειδικότερα για τις βενετοκρατούμενες περιοχές έχουν γίνει αποσπασματικά κάποιες μελέτες με μόνη εξαίρεση την πρόσφατη έκδοση του βιβλίου του Κώστα Κωστή «Στον καιρό της πανώλης», όπου για πρώτη φορά γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των λοιμών στην ελληνική χερσόνησο, ενώ παράλληλα το ίδιο αποτελεί ένα οδηγό, που προσανατολίζει χρονολογικά και βιβλιογραφικά τον ερευνητή.

Τα χρονικά όρια της δικής μου έρευνας θα μπορούσαν να θεωρηθούν τυχαία, καθώς η μελέτη σχετικών φαινομένων δεν έχει συνήθως σχέση με τις χρονολογικές τομές που μας «επιβάλλουν» πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα της περιόδου, αλλά με τη λειτουργία της κοινωνίας κάτω από τέτοιου είδους συνθήκες στη μακρά διάρκεια. Ωστόσο στη δική μου περίπτωση αυτό δεν ισχύει. Αν η επιλογή του καταληκτικού ορίου έγινε για λόγους προφανείς, η επιλογή του πρώτου έγινε για δύο πολύ συγκεκριμένους λόγους:

α) Το 1645, η έναρξη του Κρητικού πολέμου αποτελεί την αρχή του τέλους, διοικητικά και πολιτικά, μιας εποχής για τη Βενετία, καθώς είκοσι χρόνια αργότερα, με την απώλεια της Κρήτης, η Γαληνοτάτη θα περιοριστεί ουσιαστικά στο Ιόνιο Πέλαγος ενώ η ολιγόχρονη προσάρτηση της Πελοποννήσου θα αποτελέσει μάλλον επιβάρυνση για τον κρατικό προϋπολογισμό. Ο ζωτικός της χώρος νοτίως της Αδριατικής θα είναι επομένως στο εξής τα τέσσερα και αργότερα πέντε νησιά του Ιονίου.

β) Ενώ στη δυτική Ευρώπη η πανώλη κάνει την εμφάνισή της με καταστροφικές δημογραφικές και οικονομικές συνέπειες για τελευταία φορά στη δεκαετία 1646-1656 και από εκεί και ύστερα το φαινόμενο εξασθενεί με μόνη εξαίρεση τη Μασσαλία το 1721, στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου παρατηρείται έξαρση, η οποία οφείλεται σε πολλούς λόγους, κυρίως όμως στη διαφορά νοοτροπίας στην αντιμετώπιση παρομοίων ζητημάτων στα μουσουλμανικά κράτη, στην αμέλεια και την έλλειψη

προστατευτικών μέτρων. Ενώ η Μητρόπολη δεν θα πληγεί πλέον από μεγάλες επιδημίες οι κτήσεις στον ελλαδικό χώρο θα δοκιμαστούν επανειλημμένως, με διάφορες κορυφώσεις όπως αυτή στη Ζάκυνθο το 1628, στη Λευκάδα το 1743 και στην Κεφαλονιά το 1770.

Εκτός από την επιλογή των παραπάνω χρονικών ορίων, χαρακτηριστική είναι και η επιλογή του χώρου. Τα νησιά αυτά -με εξαίρεση την Λευκάδα- ήδη από το 16ο αιώνα αρχίζουν να διαμορφώνουν μια κοινή ταυτότητα: η παρουσία της κυριάρχου, οι κοινοί θεσμοί, η οικονομία, η καθημερινότητα, η άμυνα και ο κοινός εχθρός συντελούν στην κατεύθυνση αυτή. Η ιδιομορφία του χώρου των νησιών ενισχύεται από το γεγονός ότι αποτελούν όχι μόνο μια επικίνδυνη πύλη από και προς την Οθωμανική Ανατολή, αλλά και ένα σύνορο πολλαπλά χρησιμοποιούμενο από τη βενετική πολιτική στο Λεβάντε.

Παράλληλα η μέχρι τώρα έρευνά μου στο Archivio di Stato di Venezia μου έχει επιτρέψει να σχηματίσω την εντύπωση πως και κατά την περίοδο της πανώλης ο νησιωτικός χώρος συμπεριφέρεται σαν μία ομοιογενής ομάδα: ναι μεν η Βενετία συντονίζει μέσω των οργάνων της τις σχετικές ενέργειες, τα νησιά όμως λειτουργούν και από μόνα τους σαν μία ενότητα, ή καλύτερα σαν μικρές γειτονιές, που η μία συνδράμει την άλλη και καλύπτει γενικά ή μερικά τις ανάγκες που προκύπτουν.

Επειδή η πόλη της Βενετίας, λόγω των συνεχών εμπορικών επαφών με την Ανατολή, αλλά και λόγω της ιδιαιτερότητας του χώρου της είχε κατ' επανάληψη υποστεί τις οικονομικές και δημογραφικές συνέπειες της πανώλης, φρόντιζε αμέσως μόλις έφταναν από τους πρεσβευτές της μηνύματα για σχετικά κρούσματα σε διάφορα σημεία της Ευρώπης και της Ανατολής να σημάνει γενικό συναγερμό και να κλείσει τα λιμάνια της επικράτειάς της. Οι ειδήσεις για το ξέσπασμα πανώλης για παράδειγμα στην Ιταλική χερσόνησο, στην Ισπανία ή από την άλλη πλευρά της Μεσογείου, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, έβαζαν σε λειτουργία όλα τα συστήματα άμυνας της εποχής. Και είναι πράγματι αξιοσημείωτο ότι τις περισσότερες φορές, παρά την πλημμελή τήρηση των μέτρων ασφαλείας, η εκδήλωση του λοιμού περιορίζεται σε μία περιοχή της βενετικής επικράτειας. Έτσι οι λοιμοί που ενδημούν στη Δαλματία δε φτάνουν να πλήξουν τα Ιόνια ή το αντίστροφο. Οι διαδρομές εξάλλου που ακολουθεί η πανούκλα είναι σταθερές και επαναλαμβανόμενες με φορά πάντοτε από την Ανατολή προς τη Δύση. Και ενώ στη Δαλματία όπου καταλήγουν οι χερσαίοι δρόμοι του εμπορίου, ο μολυσματικός ιός φτάνει από τα βόρεια σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την Ουγγαρία, η Ζάκυνθος και η Κεφαλονιά πλήττονται αποκλειστικά από την Πελοπόννησο· η Λευκάδα με την Κέρκυρα από την Ήπειρο και Μακεδονία.

Απέναντι στις διαδοχικές εμφανίσεις του θανατικού η Βενετία, όπως και όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, οργανώνει την άμυνα της κυρίως μέσω της δημιουργίας των λοιμοκαθαρτηρίων. Ο μηχανισμός αυτός δεν θα πρέπει βέβαια να συνδεθεί με την άσκηση φιλανθρωπίας από την πλευρά του κράτους. Ο μεγαλύτερος φόβος της Γαληνοτάτης δεν είναι παρά η διακοπή ή η προβληματική διεξαγωγή του εμπορίου σε περίοδο λοιμού. Συχνά στα έγγραφα επαναλαμβάνεται ότι στόχος των ενεργειών της είναι *il ben pubblico, la salute universale*, αλλά κυρίως *la facilità del commercio*. Οι διάφοροι αξιωματούχοι δεν παραλείπουν να τονίζουν πόσο απαραίτητη είναι η τήρηση των κανονισμών, αφού σε περίοδο πανώλης *tutte le facende sarano sospese fino alla fine del mal contagioso*. Κατά συνέπεια αυτή την πολιτική έρχεται να στηρίξει στην πράξη η ανέγερση και λειτουργία των λοιμοκαθαρτηρίων στα νησιά από τον 16ο αιώνα. Τα Lazzaretti σε καιρό ηρεμίας αποτελούν το χώρο παραμονής εμπορευμάτων και ταξιδιωτών, ενώ σε περίοδο λοιμού «περιορίζουν» τους ασθενείς και τους υπόπτους για να προφυλάξουν τη δημόσια υγεία και κατά συνέπεια και την εμπορική δραστηριότητα. Η σημασία που δίνεται στα παραπάνω φαίνεται από το ότι η εκλογή του *rigiore* γίνεται πάντοτε από τα αρμόδια όργανα στη Βενετία.

Εκείνο που ωστόσο προκαλεί εντύπωση και έρχεται σε αντίφαση με τα παραπάνω είναι ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν στην πραγματικότητα όλοι αυτοί οι μηχανισμοί άμυνας και αντιμετώπισης της επιδημίας. Οι αποφάσεις της Συγκλήτου που αφορούν στην προβληματική λειτουργία των Lazzaretti καθόλο το χρονικό διάστημα της βενετικής κυριαρχίας είναι κάτι παραπάνω από συχνές. Οι διοικητικές ατασθαλίες αποτελούν, όπως φαίνεται, καθημερινό φαινόμενο, ενώ οι κλοπές των εμπορευμάτων που λαμβάνουν χώρα, ακόμα και σε περίοδο λοιμού, προκαλούν σύμφωνα με τις πηγές, οικονομικές καταστροφές στους ιδιώτες, αλλά και θέτουν σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία. Παρά τις συνεχείς υποδείξεις της Συγκλήτου για την προσεκτική επιλογή ατόμων που επανδρώνουν τα λοιμοκαθαρήρια και τα νοσοκομεία, οι συχνές καταγγελίες αποδεικνύουν ότι στην πραγματικότητα συνέβαινε το αντίθετο. Παράλληλα η γενικότερη χαλάρωση της πειθαρχίας και των μέτρων ασφαλείας γίνεται αισθητή και ακόμα πιο επικίνδυνη στο χρονικό διάστημα μιας επιδημίας. Και ενώ οι *Provveditori alla sanità*, οι *medici* και οι *chirurghi* φαίνεται να δίνουν καθημερινά εντολές και οδηγίες, αυτές δεν έχουν πάντοτε σοβαρή απήχηση. Πολλές φορές η καραντίνα παραβιάζεται, η διεξαγωγή του εμπορίου συνεχίζεται με παράνομες πατέντες ενώ, παρά το γεγονός ότι τίθενται σε επιφυλακή οι ομάδες των *cernidi* για την περιφρούρηση των ακτών, οι κοντραμπαντιέρηδες αγνοούν τους τοποθετημένους φύλακες και συνεχίζουν την πα-

ράνομη δραστηριότητα ορμώμενοι από την Πελοπόννησο και την υπόλοιπη ηπειρωτική χώρα. Την ίδια στιγμή corsari και banditi κυκλοφορούν ανεξέλεγκτα ακολουθώντας τους δρόμους της πανούκλας και σπάζοντας τους αποκλεισμούς μεταφέρουν μέσα στο σύνολο των λαθραίων εμπορευμάτων και αντικείμενα από τα λεηλατημένα σπίτια των νεκρών, συντελώντας έτσι στην επιδείνωση του προβλήματος.

Πίσω όμως από τις αντιδράσεις και τις πρωτοβουλίες του επίσημου κράτους, αυτό που πραγματικά έχει ενδιαφέρον είναι οι αντιδράσεις των προβιομηχανικών αυτών κοινωνιών στην απρόσμενη αλλά αναγκαία αλλαγή της καθημερινότητάς τους, καθώς και η «λειτουργία» των πόλεων κάτω από αυτές τις συνθήκες. Παρατηρούμε αρχικά τα σπίτια, τις γειτονιές και κατόπιν ολόκληρες τις συνοικίες των πανωλόβλητων να «κλείνουν», να απομονώνονται από την υπόλοιπη πόλη, φρουρές να τοποθετούνται στους δρόμους και στις πλατείες και το τοπίο της πόλης να μετατρέπεται σε ένα εφιαλτικό πλαίσιο που απειλεί τους κατοίκους της. Ο εγκλεισμός και η επιτήρηση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, στα οποία λόγω του χρόνιου υποσιτισμού και των κακών συνθηκών υγιεινής η επιδημία βρίσκει γόνιμο έδαφος, είναι μέτρα που οι αρχές προσπαθούν να εφαρμόσουν όταν η κατάσταση γίνεται οριακή. Τότε έχουμε βίαιες μεταφορές οικογενειών στο λοιμοκαθαρτήριο, εκδηλώσεις ρατσισμού εναντίον των Εβραίων, εικόνες πανικού στα στρατόπεδα. Από τη μελέτη τέλος των καταλόγων των νεκρών που δίνουν οι επίσημες αρχές, -παρόλο που τα αριθμητικά δεδομένα είναι περιορισμένα- παρατηρούμε ότι η μεγαλύτερη θνησιμότητα εντοπίζεται σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως αυτές των νεαρών γυναικών, των παιδιών και των στρατιωτών.

Στόχος λοιπόν αυτής της εργασίας πέρα από τη χαρτογράφηση των λοιμών στο διάστημα 150 χρόνων περίπου, την παρακολούθηση των διαδρομών της πανώλης και την αντίδραση του οργανωμένου κράτους, είναι η μελέτη της συμπεριφοράς των πληθυσμών, των νοοτροπιών και η ανίχνευση του φόβου στις αντιδράσεις των ανθρώπων, όσο βεβαίως το επίσημο αρχειακό υλικό σε συνδυασμό με χρονικά και κείμενα περιηγητών μας επιτρέπουν να εντοπίσουμε και να κατανοήσουμε.

ΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΣΤΟ 16ο ΚΑΙ 17ο ΑΙΩΝΑ

Αντικείμενο της διδακτορικής μου διατριβής αποτελεί το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των ευγενών του Ρεθύμνου, κατά τον τελευταίο αιώνα της Βενετοκρατίας στην Κρήτη. Στη μελέτη αυτή εξετάζεται κυρίως το νομικό και κοινωνικό πλαίσιο της ευγένειας. Θεματικός άξονας προς την κατεύθυνση αυτή τέθηκε το συμβούλιο των ευγενών, το συλλογικό όργανο του ανώτερου κοινωνικού στρώματος, στο οποίο είχαν δικαίωμα συμμετοχής οι δυο κοινωνικές ομάδες της ευγένειας, οι Βενετοί ευγενείς και οι Κρητικοί ευγενείς.

Διερευνάται ειδικότερα, στο βαθμό που οι πηγές το επιτρέπουν, ποιοι από τους ευγενείς κατείχαν τον κληρονομικό τίτλο της ευγένειας από τους πρώτους αιώνες της Βενετοκρατίας και ποιοι τον απέκτησαν αργότερα, εξετάζεται η δημογραφική κατάσταση των δύο κοινωνικών ομάδων της ευγένειας και ο αντίκτυπός της στη σύνθεση του συμβουλίου, ενώ επίσης περιγράφεται η εξέλιξη του αυστηρού και πολύπλοκου νομικού πλέγματος που αφορούσε τη διατήρηση ή την απόδειξη των τίτλων ευγένειας, βενετικής και κρητικής.

Εξετάζεται ακόμη το φαινόμενο της ένταξης στο συμβούλιο προσώπων από χαμηλότερες κοινωνικές βαθμίδες μέσω της κατάκτησης του τίτλου του Κρητικού ευγενή. Εντοπίζονται τα κριτήρια -αναγκαία και άτυπα- για την απονομή της συγκεκριμένης διάκρισης στους υποψηφίους ευγενείς από τις βενετικές Αρχές και προσδιορίζεται η συχνότητα των νέων απονομών ευγένειας. Ανιχνεύεται, επίσης, η κοινωνική και η οικονομική προέλευση των νέων ευγενών για να ερμηνευθεί η εισαγωγή των συγκεκριμένων ατόμων στο συμβούλιο και ο αποκλεισμός άλλων. Ακόμη, αντιπαραβάλλεται το καθεστώς της κρητικής ευγένειας με το αντίστοιχο νομικο-κοινωνικό πλαίσιο της χαμηλότερης κοινωνικής ομάδας των «αρχοντόπουλων» και, έτσι, γίνονται περισσότερο κατανοητά τα δομικά στοιχεία της κρητικής ευγένειας ενώ επίσης ανασκευάζονται παλιότερες απόψεις που ταύτιζαν ή συνέχεαν «Κρητικούς ευγενείς» και «αρχοντόπουλους».

Σε ιδιαίτερη ενότητα εξετάζονται ζητήματα που αφορούν τη διοίκηση του συμβουλίου των ευγενών, όπως τα είδη των αξιωμάτων που προορίζονταν για το ανώτερο κοινωνικό στρώμα, οι αρμοδιότητες των αξιωματούχων,

οι τρόποι εκλογής και η διάρκεια της θητείας τους, οι έριδες μεταξύ ευγενών για την κατάληψη ορισμένων προσοδοφόρων ή τιμητικών θέσεων της ανώτερης υπαλληλίας κ.ά. Διερευνώνται, επίσης, ο βαθμός αντιπροσώπευσης των ευγενών οικογενειών στο συμβούλιο, η σχέση της αρχαιότητας, της οικονομικής δύναμης και της δημογραφικής ευρωστίας των οικογενειών με την κατάληψη, πιθανόν, περισσότερων ή σημαντικότερων αξιωμάτων κ.ά.

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ (1685-1715): ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΑΙΟΚΤΗΣΙΑ

Το κύριο ερευνητικό αντικείμενο εστιάζεται στη μελέτη της συγκρότησης του κοινωνικού χώρου στη Β.Δ. Πελοπόννησο κατά τη μεταβατική περίοδο της 30χρονης Βενετοκρατίας -εμβόλιμης ανάμεσα σε δύο μακροχρόνιες περιόδους οθωμανικής κυριαρχίας- μέσα από δύο κύριους ερευνητικούς άξονες, του πληθυσμού και της γαιοκτησίας. Η επικέντρωση της μελέτης στο Β.Δ. τμήμα της χερσονήσου (που αντιστοιχεί σε τμήματα των σημερινών νομών Αχαΐας-Ηλείας) προέκυψε από τη γενικότερη ανάγκη διεισδυτικότερης εξέτασης αλλά και από τη φύση, την ποιότητα και τον όγκο του προσφερόμενου αρχειακού υλικού, καθώς και από την ιδιαίτερη ένταση με την οποία εμφανίζονται πληθυσμιακά και γαιοκτητικά φαινόμενα στην περιοχή αυτή και τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν.

ΠΗΓΕΣ-ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ: Αναφορές και εκθέσεις των Βενετών αξιωματούχων, κατάλογοι παραχωρήσεων γαιών, απογραφές και κτηματολόγια. Έγγραφα δηλαδή δημοσιονομικού χαρακτήρα με ανισοβαρείς ποσοτικές - ποιοτικές πληροφορίες.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ: Παρακολούθηση της εποικιστικής πολιτικής των Βενετών για την πληθυσμιακή ανασυγκρότηση της νέας κτήσης. Μετακίνηση και εγκατάσταση πληθυσμιακών ομάδων ελληνικής ή μη καταγωγής στην Πελοπόννησο από τουρκοκρατούμενες, βενετοκρατούμενες ή πρώην βενετοκρατούμενες περιοχές.

Εξέταση της *ταυτότητας* που βιώνουν και εξωτερικεύουν οι ομάδες αυτές. Αίσθηση συνανήκειν στο εσωτερικό αυτών των ομάδων. Συγκρότηση της ταυτότητάς τους ως προϊόν συλλογικού εσωτερικού καθορισμού σε διαλεκτική σχέση με έξωθεν προερχόμενες κατηγοριοποιήσεις. Σχέσεις με ντόπιους και τις άλλες ομάδες επήλυδων. Προσπάθεια ανάδειξης και διαφύλαξης της ετερότητας της μιας ομάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες. Αναζήτηση εξωγενών (=εκτός ομάδας) ομοιοποιητικών μηχανισμών ή συγκυριών που συνδέουν άτομα διαφορετικής καταγωγής και προέλευσης με κοινά όμως κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα. Ανίχνευση *σχέσεων αλληλεγγυότητας και εξουσίας* μέσα στις ομάδες: διατήρηση κοινωνι-

κών-εξουσιαστικών σχέσεων που προϋπήρχαν ή ανάληψη νέου κοινωνικού ρόλου και δύναμης από άτομα υποδεέστερων κοινωνικών κατηγοριών.

Η μετανάστευση ως *τομή στη συλλογική μνήμη* των ατόμων μέσα στην ομάδα: αναφορές στο παρελθόν των ομάδων με χρονικό ορόσημο το γεγονός της μετακίνησης από τη γενέτειρά τους στην Πελοπόννησο.

Συγχρωτισμός και ανάμειξη πληθυσμών κυρίως μέσω επιγαμιών. Παρακολούθηση ορισμένων οικογενειών με επιφανή οικονομική και κοινωνική θέση και διασύνδεση με τη βενετική εξουσία, των οποίων η γαμήλια συμπεριφορά καθορίζεται κυρίως από οικονομικές στρατηγικές και χαρακτηρίζεται από ενδογαμία στα πλαίσια της κοινωνικής τους ομάδας. Συμβίωση των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων, σχέσεις με τους ντόπιους, συγκρούσεις, ρήξεις για λόγους οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς. *Ιδεολογική συγκρότηση και συμπεριφορά* των πληθυσμών έναντι της βενετικής εξουσίας και της γειτνιάζουσας οθωμανικής. Παρακολούθηση του φαινομένου της φυγής των κατοίκων από την Πελοπόννησο προς τις τουρκοκρατούμενες περιοχές: φαινόμενο με ιδεολογικές και κοινωνικο-οικονομικές προεκτάσεις που αποκαλύπτει τη μεταβλητότητα και ρευστότητα των ιδεολογικών θέσεων των κατοίκων, ελαστικότητα στην ιδεολογική τοποθέτηση έναντι των δύο κρατούντων, την ύπαρξη ενός μάλλον ενιαίου γεωγραφικού χώρου ασχέτως κυριάρχου στην αντίληψη των πληθυσμών και κυρίως τη δυσaráσκεια και απογοήτευση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση που διαμορφώθηκε στην Πελοπόννησο, ύστερα από τις ανισομερείς παραχωρήσεις γαιών, τη σύσταση κλειστών «αστικών συμβουλίων» και προνομιούχων ομάδων με ποικίλες απαλλαγές.

ΓΑΙΟΚΤΗΣΙΑ: Τα φαινόμενα παρακολουθούνται από τις αναφορές και εκθέσεις των Βενετών αξιωματούχων, τα πολυάριθμα έγγραφα παραχώρησης ή εκμίσθωσης ακινήτων του δημοσίου σε ιδιώτες, μεμονωμένα ή κατά πληθυσμιακές ομάδες εποίκων και από τα κτηματολόγια η έρευνα των οποίων μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στη διαλεύκανση των γαιοκτητικών φαινομένων που αναπόφευκτα συνδέονται με τα αντίστοιχα της προηγούμενης περιόδου, δηλαδή της α' τουρκοκρατίας καθώς και της επομένης, της β' τουρκοκρατίας, προϋπόθεση απαραίτητη για την κατανόηση της βραχύβιας βενετικής περιόδου, εγγράφοντάς την σε μια μακρότερη διάρκεια για τη διαπίστωση συνέχειας ή ασυνέχειας στις δομές και τις γαιοκτητικές σχέσεις.

Παρακολουθείται η διαδικασία παραχώρησης ακινήτων στους εποίκους και τους ντόπιους, ο αδιάκοπος αγώνας της βενετικής διοίκησης για το διαχωρισμό της δημόσιας γης από την ιδιωτική και οι στρατηγικές κατοχύρωσης πατρογονικής γης από τους ντόπιους ή η απόκτηση νέας.

Οθωμανικό θεσμικό παρελθόν, τοπικές ιδιαιτερότητες, υποκειμενική αντίληψη και ερμηνεία των ιδιοκτησιακών θεσμών και των καλλιεργητικών σχέσεων από τους κατοίκους σε σχέση με το προηγούμενο τουρκικό καθεστώς, συστηματικές προσπάθειες εκμετάλλευσης της γενικότερης ρευστότητας για απόκτηση γης και κοινωνική άνοδο, βενετικές αντιλήψεις και ρυθμίσεις, συμφύρονται διαρκώς, επιτείνοντας τη σύγχυση στα γαιοκτητικά φαινόμενα και ευρύτερα στον κοινωνικό χώρο της βενετοκρατούμενης Πελοποννήσου.

Σχηματισμός *μεγάλης ιδιοκτησίας* («φέουδο»-«κοντέα») στις πεδινές περιοχές της Β.Δ. Πελοποννήσου και κοινωνικά συνέκδρομά της (κέντρα εξουσίας και κοινωνικές αρχηγείες σε τοπικό επίπεδο) καθώς και πολιτικοϊδεολογικά (σχέσεις με τη βενετική εξουσία, υποστήριξή της και εν μέρει ταύτιση μ' αυτή). Ακτήμονες, μικροί ιδιοκτήτες, μεγάλη ιδιοκτησία και Εκκλησία. Δικαιώματα, εξάρτηση και υποχρεώσεις καλλιεργητών σε μικρή και μεγάλη γαιοκτησία, καλλιεργητικές σχέσεις (επιβιώσεις από την τουρκοκρατία σε συνάρθρωση με νέες εμπειρικές βενετικές ρυθμίσεις).

Η έρευνα και η εξέταση των πληθυσμιακών και γαιοκτητικών φαινομένων της περιόδου της δεύτερης βενετοκρατίας αποκαλύπτει εν πολλοίς, πως μέσα στην πελοποννησιακή κοινωνία αυτής της περιόδου, παρατηρείται διαδικασία έντονης κοινωνικής διαφοροποίησης που προσλαμβάνει χαρακτηριστικά *ανιούσας κοινωνικής κινητικότητας*.

Η διαδικασία αυτή κλονίζεται και δέχεται πλήγμα στη βίαιη αλλαγή κυριάρχου στα 1715, μεταλλάσσεται και διαμορφώνει μια νέα πορεία που θα οδηγήσει στα έντονα κοινωνικά φαινόμενα των αρχών του 19ου αιώνα.

**ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, ΠΡΟΙΚΟΔΟΤΗΣΗ
ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ
ΣΤΟ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟ ΧΑΝΔΑΚΑ (1600-1648)**

Στη συνάντηση αυτή αναφέρθηκαν συνοπτικά οι στόχοι και τα σχετικά ερωτήματα που τίθενται, η μέθοδος και οι πηγές που χρησιμοποιούνται στην υπό εκπόνηση διατριβή. Επίσης παρουσιάστηκαν κάποια πρώτα συμπεράσματα σχετικά με τις γαμήλιες σχέσεις στο υπό εξέταση χωρο-χρονικό πλαίσιο.

A. Στόχοι:

1. Περιγραφή και ερμηνεία των γαμήλιων σχέσεων που συνάπτονται μεταξύ των κοινωνικών ομάδων στον εξεταζόμενο χωρόχρονο, 2. προσδιορισμός της λειτουργίας της προίκας και 3. ανίχνευση των καταναλωτικών τάσεων που εμφανίζονται σε συνάρτηση μ' αυτή.

B. Ενδεικτικά σχετικά ερωτήματα που τίθενται:

α. υπάρχει ενδογαμία ή εξωγαμία στην κοινωνία του Χάνδακα; Τι επιδιώκεται με το γάμο; Πώς εξελίσσονται μέσα στο επιλεγμένο χρονικό διάστημα οι γαμήλιες σχέσεις;

β. Ποια είναι η ακριβής σύνθεση της προίκας σε κινητά και ακίνητα και ποια η χρηματική της αξία; Ποια η ποσότητα, το είδος και η τιμή των κινητών και ποια των ακινήτων αγαθών; Αλλάζουν αυτές οι παράμετροι στο πέρασμα του χρόνου; Ποια η κοινωνική και οικονομική θέση της γυναίκας ως συζύγου και χήρας μέσα στη διαδικασία της προικοδότησης;

γ. Τι είδους καταναλωτική συμπεριφορά εμφανίζει κάθε κοινωνική ομάδα σε σχέση με την προικοδότηση; ποια αγαθά μπορούν να χαρακτηριστούν βασικά στη διαδικασία της προικοδότησης και ποια πολυτελή σε κάθε κοινωνική ομάδα; ποια η συμβολική, οικονομική και κοινωνική σημασία κινητών και ακινήτων αγαθών κατά την προικοδότηση;

Γ. Μέθοδος που χρησιμοποιείται:

α. Ποσοτική: στατιστική ανάλυση τυχαίου δείγματος.

β. Καθορισμός ομάδων με βάση τις προσωνομίες που εμφανίζονται στα νοταριακά έγγραφα: *spetabile/illustrissimo/magnifico eccellente/clarissimo signor*, ευγενέστατος/εκλαμπρότατος αφέντης, αφέντης, *signor*, *missier*, *spetabile missier*, μαστρο, κυρ.

γ. Χρήση προβληματισμών που θέτει η σύγχρονη έρευνα για την υλική κουλτούρα και τις καταναλωτικές τάσεις κυρίως στον αγγλόφωνο και ολλανδόφωνο χώρο.

δ. Εξέταση και αντιπαράβολή των περιόδων 1600-1604 και 1640-1644 (αρχής - τέλους της υπό εξέταση περιόδου).

Δ. Πηγές:

α. 204 προικοσύμφωνα 36 νοταρίων στην πλήρη τους μορφή (συμφωνητικό γάμου + στίμα κινητών + σιγουριτά γαμπρού) από τη σειρά Notai di Candia των Κρατικών Αρχείων Βενετίας.

β. 65 stime mobili (ανάληψη των κινητών της προίκας από χήρες) από τη σειρά Duca di Candia των παραπάνω Αρχείων.

Ε. Αξιοποίηση του προικοσυμφώνου στην έρευνα στο διεθνή και ελληνικό χώρο. Στη διεθνή βιβλιογραφία το προικοσύμφωνο αποτελεί τη βάση για να εξεταστεί η σχέση της προίκας με το κληρονομικό μερίδιο της γυναίκας.

Στο πεδίο έρευνας της βενετοκρατούμενης Κρήτης και του ευρύτερου βενετοκρατούμενου και τουρκοκρατούμενου χώρου μια σειρά ερευνητών έχει ασχοληθεί είτε με τη διπλωματική έκδοση και σχολιασμό των προικοσυμφώνων είτε -σε μικρότερο βαθμό- με τη συγκριτική και συστηματική τους ανάλυση.

ΣΤ. Πρώτα γενικά συμπεράσματα σχετικά με τις γαμήλιες σχέσεις στο Χάνδακα.

1. Η ομάδα ατόμων με τις προσωνυμίες *spetabile/illustrissimo/magnifico/clarissimo signor* παρουσιάζει υψηλό ποσοστό ενδογαμίας.

2. Στις υπόλοιπες ομάδες αποκαλύπτεται μια έντονη τάση ενδογαμίας που συνοδεύεται όμως ταυτόχρονα και από μια διάθεση κινητικότητας.

ΤΟ ΦΕΟΥΔΟ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΕΠΙ ΛΟΥΖΙΝΙΑΝ (1191-1489)

Το έτος 1911 οριστικοποιείται μια τομή στην ιστορία της Κύπρου, εφόσον η φραγκική κατάκτηση και εγκαθίδρυση της Λουζινιανής δυναστείας θα επιβάλλει θεσμούς δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης στο νησί για μια διάρκεια 4 αιώνων. Ως εκ τούτου επιβάλλονται οι όροι ενός νέου τύπου συμβίωσης προς όφελος των Γάλλων κυριάρχων. Η συμβίωση αυτή αποτελεί μια *de facto* προϋπόθεση στη λειτουργία του συστήματος και θέτει κάποιους περιορισμούς στην άσκηση εξουσίας στο επίπεδο τόσο των κυριαρχομένων όσο και των κυριάρχων. Στη δημοσίευση αυτή θα επιχειρηθεί μια γενική παρουσίαση της εικόνας που παρουσίαζε ταξικά ο πληθυσμός της Κύπρου (Φράγκοι και Κύπριοι) και τα χαρακτηριστικά ενός φέουδου.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και εξαιτίας της δημογραφικής υπεροχής του αυτόχθονος πληθυσμού ο πρώτος κυβερνήτης, ο Γκυ ντε Λουζινιάν, προσκαλεί στο γεωγραφικό χώρο της δικαιοδοσίας του ετερογενή στοιχείο από όμορες περιοχές (Βασίλειο της Ιερουσαλήμ), ενώ από τη Γαλλία, πατρίδα των Λουζινιανών, εισρέει στο νησί ένα πλήθος οικογενειών που εγκαθίστανται μόνιμα, εφόσον σε όλους αυτούς παραχωρήθηκαν γαίες και προνόμια.

Μεταξύ των Φράγκων κυριάρχων και του ντόπιου στοιχείου ποτέ δεν έλαβε χώρα γενική αφομοίωση του ενός στοιχείου από το άλλο. Η δογματική διαφορά και η διαφοροποίηση όσον αφορά στην ταξική κλίμακα, δημιούργησαν ένα αδιαπέραστο χάσμα μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνομένων. Ο ισχυρισμός λοιπόν ότι η Φραγκοκρατία υπήρξε μια περίοδος ευμάρειας για την κυπριακή ιστορία, απέχει πολύ από την πραγματικότητα που βίωναν οι κατακτημένοι, αν και αποδίδει την εικόνα των Γάλλων κυριάρχων. Άλλωστε, η γνώση που είχαν μέχρι το τέλος του 12ου αι. οι Κύπριοι για τη Δύση περιορίζονταν σε κάποιες εμπορικής φύσης επαφές, με Ιταλούς κυρίως, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί σε περιοχές όπως η Λεμεσός.

Ο πληθυσμός των πόλεων φαίνεται να έχει χάσει όλα τα δικαιώματα αυτοδιοίκησής του, παρά το γεγονός ότι ήταν υποκείμενος σε φορολογία. Οι απόγονοι των βυζαντινών μεγάλων οικογενειών της Κύπρου μετατράπηκαν σε "Bourgeois".

Ο αγροτικός πληθυσμός χάνοντας το δικαίωμα γαιοκατοχής υπέπεσε σε τρεις κατηγορίες: 1) χαμηλότερη κοινωνική βαθμίδα ήταν αυτή των Παροίκων, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν κεφαλικό φόρο, να παρέχουν δωρεάν εργασία «αγγαρεία» στους κυρίους τους και μάλιστα με επαναλαμβανόμενη συχνότητα (2 φορές την εβδομάδα), να υπάγονται στη δικαστική δικαιοδοσία του αφέντη τους, ενώ τους βάρυνε και η παροχή σε είδος έναντι του φεουδάρχη, που υπολογίζεται στο 1/3 της παραγωγής, εξαιρουμένου του σπόρου. 2) Οι Περπυράριοι αποτελούσαν μια άλλη μερίδα του κυπριακού πληθυσμού, το όνομα των οποίων προερχόταν από το φόρο που κατέβαλλαν σε υπέρπυρα. Στην κατηγορία αυτή υπαγόταν οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι αστοί της Λευκωσίας. Οι Περπυράριοι μπορούσαν να υποβιβαστούν στην κατηγορία των Παροίκων ή και να αγοράσουν την ελευθερία τους. 3) Ελεύθεροι ή Φραγκομάτοι: πρόκειται για Παροίκους που απέκτησαν την ελευθερία τους. Η γη τους και η σοδεία τους ήταν ελεύθερες και μόνο ένα μικρό τμήμα της παραγωγής, κυμαινόμενο μεταξύ 1/5 και 1/10, πήγαινε στον κύριό τους.

Στις τάξεις των Γάλλων κυριάρχων τα πράγματα ήταν διαφορετικά, καθώς μόνο το λατινικό στοιχείο απολάμβανε το δικαίωμα πολιτικής εξουσίας, με το συνεπαγόμενο της, την πρωτοκαθεδρία στο εκκλησιαστικό πεδίο. Πρόκειται για μια αριστοκρατία στηριζόμενη στην καταγωγή, οργανωμένη σε φεουδαρχική βάση, ενώ το θεσμικό πλαίσιο των Ευγενών διαμορφώνεται με βάση την ιεραρχία των εκχωρηθέντων φέουδων. Όλοι οι Ιππότες του Βασιλείου είναι ίσοι μεταξύ τους και δεμένοι με όρκο υποτέλειας προς τον ανώτατο επικυρίαρχο, το βασιλιά. Τα έσοδα αυτής της αριστοκρατίας προέρχονταν κυρίως από την κατοχή γαιών ή ετήσιων εισοδημάτων με τη μορφή φέουδων (η ενασχόληση με το εμπόριο ενείχε απαξία για τις τάξεις των Ευγενών), στα οποία προστίθενται οι “bourgeoisies”, δηλαδή σπίτια και κτήματα που τους εκχωρήθηκαν ως φέουδα.

Η πρώτη οργάνωση του Βασιλείου της Κύπρου διέκρινε τα φέουδα ανάλογα με την οφειλόμενη από τον κάτοχο υπηρεσία: α) φέουδο Ιππότη, β) φέουδο Σκουτάριου, γ) φέουδο απλού Ενόπλου. Η κατανομή αυτή βέβαια δεν είχε ως βάση την ισότητα του φέουδου κι έτσι το εισόδημα είχε διαβαθμίσεις. Όσον αφορά στην υπηρεσία, πολλοί Ιππότες κατέβαλλαν φόρο υποκατάστασης της μη παροχής υπηρεσίας (“default de service”) που ανερχόταν στο ποσό των 600 βυζαντίων (80 δουκάτων) για ένα φέουδο Ιππότη και κλιμακώνεται σε 60 δουκάτα για το φέουδο Σκουτάριου και 40 για φέουδο Ενόπλου.

Ως προς τη μεταβίβαση της έγγραφης ιδιοκτησίας, ίσχυε ο νόμος των πρωτοτοκίων, πράγμα που υποχρέωνε τους υπόλοιπους γιους ενός φεουδάρχη να γίνουν μισθοφόροι. Οι κόρες μπορούσαν να κληρονομήσουν

το φέουδο, ελλείψει άρρενος κληρονόμου. Ο βασιλιάς όμως ήταν δυνατό να την αναγκάσει σε γάμο με έναν άντρα δικής του επιλογής, προερχόμενο από την ίδια κοινωνική τάξη βέβαια, αφού προηγουμένως της είχε δώσει το δικαίωμα να επιλέξει η ίδια μεταξύ τριών υποψηφίων.

Η φραγκική αστική τάξη διαμορφώθηκε στο υπόδειγμα της αστικής τάξης των φραγκοκρατούμενων ακτών της Συρίας, χωρίς όμως να γνωρίσει τον αγροτικό εποικισμό των τελευταίων στη διάρκεια του 12ου αι.

Η ΜΟΝΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΟΥ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΤΟ 18ο ΑΙΩΝΑ

Το 18ο αιώνα επικρατεί η μονοκαλλιέργεια της ελιάς στην Κέρκυρα, που η αρχή της χρονολογείται από το 16ο αιώνα. Αυτή η μονοκαλλιέργεια συμβαδίζει με τα συμφέροντα της Βενετίας στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και εγγράφεται στη γενικότερη ανάπτυξη της ελαιοπαραγωγής που παρατηρείται στην περίοδο αυτή. Καθ' όλο το 18ο αιώνα η Κέρκυρα αποτέλεσε το βασικότερο τροφοδότη ελαιολάδου των βενετικών αγορών, αφού η Δημοκρατία της Γαληνοτάτης έχει ήδη χάσει ένα σημαντικό μέρος από τις κτήσεις της στην ανατολική Μεσόγειο. Το ελαιόλαδο αυτό χρησιμοποιούνταν ως πρώτη ύλη στη βιομηχανία της σαπωνοποιίας, υλικό απαραίτητο για την πλύση των μαλλιών της βενετικής υφαντουργίας. Ένα μεγάλο μέρος του κερκυραϊκού ελαιολάδου επανεξαγόταν στη βόρεια Ιταλία και στη Γερμανία.

Μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα το χοντρικό εμπόριο του κερκυραϊκού ελαιολάδου ήταν υπόθεση πενήντα επιχειρήσεων, αλλά οι μεγαλοεξαγωγείς ήταν 4-5 Εβραίοι, ένας Έλληνας και 10 Βενετσιάνοι. Με την πάροδο όμως του χρόνου οι Εβραίοι έμποροι κυριάρχησαν στις εξαγωγές του ελαιολάδου της Κέρκυρας και έλεγχαν το 80% των εξαγωγών. Οι Εβραίοι αυτοί ήταν Εβραίοι της Κέρκυρας που επεξέτειναν την ακτίνα δράσης τους στη Βενετία, μέσω εμπορικών αντιπροσώπων.

Το σύστημα παραγωγής και διανομής του κερκυραϊκού ελαιολάδου φαίνεται να παρουσιάζει μερικές αναλογίες με τη δομή της ελαιοκαλλιέργειας στη νότια Ιταλία την ίδια εποχή. Η ίδια οικονομική αδυναμία των αγροτών που αναγκάζονταν να καταφεύγουν στο δανεισμό με τοκογλυφικό επιτόκιο, ο ίδιος τύπος συμβολαίων. Η έλλειψη κεφαλαίων στην Κέρκυρα του 18ου αιώνα ανάγκαζε τους ελαιοπαραγωγούς να στρέφονται στο τοκογλυφικό κεφάλαιο. Το είδος του συμβολαίου που νομιμοποιούσε την υποταγή του Κερκυραίου γεωργού στο τοκογλυφικό και μερκαντιλιστικό κεφάλαιο ήταν το προστύχιο, συμβόλαιο σε είδος ή σε χρήμα με πολύ ασαφείς όρους, που εξαθλιώνει τους ελαιοπαραγωγούς.

Η αρνητική στάση των Βενετών απέναντι στις ελεύθερες συναλλαγές, που υπαγορεύτηκε από την επιθυμία να αποσπάσουν το μεγαλύτερο μέρος του πλεονάσματος στην Κέρκυρα, οδήγησε σε λαθρεμπόριο, τοκογλυφία, ένταση της κοινωνικής πάλης, στη μείωση των εισπραττόμενων φόρων και τελικά σε νέες δασμολογικές επιβαρύνσεις.

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΒΑΛΕΡΙΑΝΟΣ (1591ci-1656)

Η εργασία μου που εκπονείται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών, αποτελεί μια προσπάθεια συστηματικής συγκέντρωσης και ανασύνθεσης του ιστορικού υλικού που αναφέρεται στη ζωή και τη δράση μιας σημαντικής -πιστεύω- εκκλησιαστικής μορφής του ελληνισμού της Βενετίας κατά τον 17ο αιώνα, του Αθανασίου Βαλεριανού. Ο Βαλεριανός υπήρξε ο τέταρτος κατά σειρά από τους Μητροπολίτες Φιλαδελφείας -με πρώτο τον Γαβριήλ Σεβήρο (1577-1616)- οι οποίοι εξαρτώνταν άμεσα από το οικουμενικό πατριαρχείο, εκλέγονταν από την Ελληνική Κοινότητα της Βενετίας και η εκλογή τους επικυρωνόταν στη συνέχεια με γράμματα και σιγίλλια του οικουμενικού πατριάρχη. Στόχος της εργασίας είναι να καλύψει το κενό μιας προσωπογραφίας, ενώ παράλληλα τονίζονται και αρκετές πτυχές από τη ζωή της Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας.

Γόνος πιθανότατα μιας οικογένειας ευγενών από την Κεφαλονιά ο Αθανάσιος Βαλεριανός γεννήθηκε μάλλον στα 1591. Σε νεαρή ηλικία μετέβη στα Κύθηρα όπου τον συναντούμε ως διάκονο του επισκόπου του νησιού Διονυσίου Κατηλιανού (1540-1630), τον οποίο διαδέχτηκε αργότερα στην επισκοπή. Ο Βαλεριανός διατέλεσε επίσκοπος Κυθήρων στο διάστημα 1630-1635. Στις 6 Μαΐου 1635 εκλέχτηκε Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, διαδεχόμενος τον Νικόδημο Μεταξά.

Ως Μητροπολίτης Φιλαδελφείας ο Βαλεριανός έτυχε μεγάλης υποστήριξης, κυρίως χρηματικής τόσο από την Ελληνική Κοινότητα όσο και από το βενετικό κράτος. Άλλωστε, το πολιτικό συμφέρον του βενετικού κράτους υπαγόρευε τη μέριμνα υπέρ των Ελλήνων που πολύ συχνά προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στους Βενετούς. Όσον αφορά τις σχέσεις του Βαλεριανού με την Κοινότητα της Βενετίας, δεν ήταν πάντοτε αρμονικές, καθώς ο Μητροπολίτης προσπαθούσε συχνά να αναμειγνύεται σε όλες σχεδόν τις υποθέσεις της και να επιβάλλεται. Ήταν τόσο δραστήριος και δυναμικός που οι διατάξεις που ψηφίστηκαν κατά τη διάρκεια της ποιμαντορίας του και διεύρυναν τις δικαιοδοσίες του εξέλιπαν μετά το θάνατό του.

Κατά τα πρώτα χρόνια του Κρητικού πολέμου (1645-7) ο Βαλεριανός βρέθηκε στη μεγαλόνησο και ενθάρρυνε τους κατοίκους της στον αγώνα

κατά των Τούρκων. Αργότερα, για τις υπηρεσίες αυτές ζήτησε με αίτησή του προς το βενετικό κράτος να απονεμηθεί η βενετική υπηκοότητα στον Αντώνιο Καλορμανό και τον Ιωάννη Παστό, ανεψιούς του από αδελφές. Αυτό προκύπτει από έγγραφο του Κρατικού Αρχείου της Βενετίας που γνωρίζει για πρώτη φορά το φως της δημοσιότητας μέσα από την εργασία αυτή. Ο Αθ. Βαλεριανός πέθανε στις 10 Απριλίου 1656, σε ηλικία περίπου 65 ετών, όντας Μητροπολίτης εν ενεργεία.

Η ΣΗΤΕΙΑ ΤΟ 16ο ΑΙΩΝΑ. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η επιλογή της Σητείας ως θέματος διδακτορικής διατριβής οφείλεται στην ύπαρξη του λιγότερου αποσπασματικού, με εξαίρεση το Χάνδακα, αρχείου δικαιοπρακτικών εγγράφων για το 16ο και το 17ο αιώνα, πράγμα που επιτρέπει τον σχηματισμό μιας συνολικής εικόνας των κοινωνικών δεδομένων της πόλης.

Στην παρουσίαση του θέματος έγινε αναφορά στις ιστορικές πηγές στις οποίες στηρίχτηκε η έρευνα, στις υποθέσεις εργασίας που συνέθεταν το αντικείμενο μελέτης, στα μεθοδολογικά προβλήματα και στον τρόπο προσέγγισης του υλικού και τέλος, στις αξιώσεις που μπορούμε να έχουμε από την όλη μελέτη.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας για τη συλλογή υλικού στράφηκε και προς τις επίσημες πηγές και προς το νοταριακό αρχείο με διαφορετικά αποτελέσματα στην ποσότητα και στη σημασία του υλικού που τελικά συγκεντρώθηκε από τα δύο παραπάνω είδη πηγών. Ο κύριος όγκος του υλικού προέρχεται από το αρχείο των νοταρίων της Κρήτης (Notai di Candia). Ερευνήθηκαν 20 νοτάριοι, τα αρχεία των οποίων περιλαμβάνουν 42 πρωτόκολλα, φακέλλους πράξεων που δεν έχουν πρωτοκολληθεί και φακέλλους διαθηκών και προικοσυμφώνων και αποδελτιώθηκε ένας πολύ μεγάλος αριθμός δικαιοπραξιών από το συνολικό αριθμό των υπαρχόντων συμβολαιογραφικών πράξεων που είναι σχεδόν αδύνατον να υπολογιστεί.

Η ποσότητα και η ποιότητα του υλικού οδήγησε στον περιορισμό του αντικειμένου της έρευνας σε τόπο, δηλαδή στην πόλη της Σητείας, και σε χρόνο, δηλαδή στο 16ο αιώνα. Εξάλλου, επειδή ο όγκος τόσο του νοταριακού αρχείου όσο και του νοταριακού υλικού που συγκεντρώθηκε κατά την έρευνα καθιστά αδύνατο οποιοδήποτε εγχείρημα να μελετηθούν τα δεδομένα όλων των διαθέσιμων ειδών νοταριακών εγγράφων, το υλικό, στο οποίο κατά ένα μεγάλο μέρος στηρίζεται η μελέτη, επιλέχτηκε με κριτήρια που στοχεύουν στην παρουσίαση ενός συνεκτικού πλαισίου, στο οποίο εντάσσονται τα επιμέρους τμήματα. Για τους λόγους αυτούς, αξιοποιείται σε μεγαλύτερο βαθμό το σύνολο των δεδομένων που προκύ-

πτουν από τα προικοσύμφωνα και τις διαθήκες και σε μικρότερο βαθμό τα δεδομένα άλλων εγγράφων.

Σε συνάρτηση με το θεματικό άξονα της μελέτης, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο των επιμέρους κεφαλαίων, οι πηγές εξετάζονται σε μια προσπάθεια να ανασυσταθούν οι συμπεριφορές ενός πληθυσμού του Ιδού αιώνα απέναντι σε δύο θεμελιώδεις στιγμές της ανθρώπινης ύπαρξης, το γάμο και το θάνατο. Τα ζητήματα που προκύπτουν δεν εξετάζονται σε επίπεδο ατομικών πραγματικοτήτων αλλά σε επίπεδο οικογενειακών δομών, καθώς, όπως είναι γνωστό για τις προβιομηχανικές κοινωνίες, αφ' ενός ο γάμος δεν ήταν το αποτέλεσμα ατομικής επιλογής, αλλά το προϊόν της κοινωνικής και οικονομικής στρατηγικής δύο διαφορετικών οικογενειακών ομάδων και αφ' ετέρου ο θάνατος αποτελούσε τη στιγμή κατά την οποία μια δεδομένη οικογενειακή οργάνωση παραχωρούσε τη θέση της σε μια νέα συσσωμάτωση βασισμένη σε νέες οικονομικές ισορροπίες.

Ως προς τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε, έγινε μια σύντομη παρουσίαση των όσων προκύπτουν από τη μέχρι τώρα μελέτη των προικοσυμφώνων. Το προικοσύμφωνο φαίνεται να είναι το κατ' εξοχήν μέσο μεταβίβασης περιουσίας και ο γάμος η κατ' εξοχήν στιγμή μεταβίβασης κληρονομικού μεριδίου.

Όσον αφορά στα μεθοδολογικά ζητήματα, έγινε αναφορά στο νοταριακό υλικό, στη φύση του, στην αντιπροσωπευτικότητά του, στην αξιοπιστία του, στον τρόπο αξιοποίησής του προς την κατεύθυνση μιας σφαιρικότερης αντιμετώπισης των επιμέρους ζητημάτων, λαμβανομένων υπ' όψιν της σημασίας των νοταριακών εγγράφων για την ανίχνευση των μηχανισμών λειτουργίας μιας κοινωνίας, αλλά και των περιορισμών που θέτουν.

Οι θεωρητικές αξιώσεις της μελέτης είναι κυρίως τρεις: η περιγραφή των ζητημάτων που συνθέτουν την προβληματική της μελέτης, η ερμηνεία τους και σε τελευταίο στάδιο, η ανάλυση των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων των πρακτικών που ακολουθούνται. Τέλος, μέσα από τη σύγκριση των δεδομένων της πόλης σε διατοπικό και σε διαχρονικό επίπεδο, η μονογραφία αυτή για τη Σητεία στοχεύει τόσο στην κατανόηση του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, της συμπεριφοράς και της νοοτροπίας του συγκεκριμένου πληθυσμού, όσο και στην αναζήτηση απαντήσεων σε ζητήματα που αφορούν στην ελληνική κοινωνία της ύστερης βενετοκρατίας.

ΤΑΞΙΚΗ ΔΙΑΦΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΜΑΖΗ

Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση στο θέμα της διδακτορικής διατριβής που εκπονώ, ως υπότροφος του ΙΚΥ, με θέμα: «Ταξικές σχέσεις στην Κερκυραϊκή ύπαιθρο κατά την όψιμη Βενετοκρατία - 18ος αιώνας». Στηρίχτηκε σε δύο πηγές, προερχόμενες από το Archivio di Stato της Βενετίας: στον Γ' Τόμο της Αναγραφής των αγαθών της βαρωνείας Μαρτσέλλο (σειρά Pronveditori sopra feudi, φάκελλος Νο 14, που αναφέρεται στο χωριό Λιαπάδες) και στη δικογραφία έξι χωρικών από το ίδιο χωριό, που κατηγορούνται για εμπρησμό σε περιουσιακά στοιχεία του συγχωριανού τους (και επιστάτη της βαρωνείας) Γιάννη Μάζη, κατά τη διάρκεια της ίδιας αυτής Αναγραφής, το 1786.

Ο συνδυασμός των στοιχείων των δύο εγγράφων στόχευε στην από μέρους μου παρουσίαση ενός ιστορικού πορτραίτου του συγκεκριμένου προσώπου (δηλαδή του Γιάννη Μάζη) με βάση τις ακόλουθες παραμέτρους:

- εθνική προέλευση
- θρησκευτικό δόγμα
- σχέση με τα μέσα παραγωγής
- θέση στο μηχανισμό της διοίκησης και στη διαχείριση της παραγωγής
- συνείδηση και ιδεολογία.

Ο Γιάννης Μάζης είναι ελληνορθόδοξος, αλβανικής καταγωγής, ενταγμένος μέσα στο ελληνικό και ελληνόφωνο κερκυραϊκό περιβάλλον. Μιλά ελληνικά - και βέβαια ιταλικά. Εμφανίζεται ως πάροικος καλλιεργητής πολλών αγροτεμαχίων της βαρωνείας, από κοινού με άλλους συγχωριανούς του, κατά περίπτωση διαφορετικούς. Ωστόσο, αν και τα εδάφη των οποίων την καλλιέργεια συμμετέχει, βαρύνονται με πολλές και ποικίλες φεουδαρχικές υποχρεώσεις, σε μια τουλάχιστον περίπτωση, ο Μάζης εμφανίζεται ως πλήρης ιδιοκτήτης μέσων παραγωγής: είναι κάτοχος 200 τουλάχιστον ελαιοδέντρων, καθώς και ελαιοτριβείου.

Ο Γιάννης Μάζης είναι *prattico* των Λιαπάδων (είδος τοπικού άρχοντα, που συμμετέχει στις διαδικασίες της Αναγραφής, παρέχοντας πληροφορίες στους μηχανικούς του δημοσίου που τη διενεργούν, σχετικά με το ιδιο-

κτησιακό καθεστώς των κτημάτων). Είναι επιστάτης της βαρωνείας και, με αυτή την ιδιότητα, έμμισθος υπάλληλος του βαρώνου. Δεν εμφανίζεται πουθενά να διενεργεί ο ίδιος χειρωνακτική εργασία, πράγμα που με κάνει να διατυπώσω την υπόθεση μήπως χρησιμοποιεί μισθωτή. Τέλος, είναι εκατόνταρχος στις *cegnide*, τα βοηθητικά στρατιωτικά σώματα των Βενετών. Διαπιστώνουμε έτσι μια πολλαπλή ένταξή του στους διοικητικούς μηχανισμούς της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, που σχετίζεται άμεσα και με την προσωπική οικονομική σχέση που τον συνδέει με το φεουδάρχη.

Η ένταξη αυτή αντικαθρεφτίζεται τόσο στη συνείδηση του ίδιου του Μάζη, όσο και στη στάση των συγχωριανών του απέναντί του: ο ίδιος επιάρεται ότι υπήρξε πάντα πιστός φύλακας και υπηρέτης των συμφερόντων του βαρώνου, ενώ εκείνοι -που τον θεωρούν ως τον πλουσιότερο άνθρωπο του χωριού- τον αντιπαθούν και -κατά τα λεγόμενά του εκτοξεύουν βαρύτατες απειλές εναντίον του.

Στην κατακλείδα του άρθρου μου -αφού διευκρινίζω ότι με τον όρο «τάξη» εννοώ την κοινωνική τάξη με τη μαρξιστική έννοια του όρου- επιχειρώ μια διερεύνηση της ταξικής θέσης του Γιάννη Μάζη. Ένα αντίστοιχο παράδειγμα εντοπίζω σε μια πηγή λίγο απροσδόκητη σε σχέση με την ιστορία της Ελληνολατινικής Ανατολής. Στο «Κεφάλαιο» του Μαρξ, περιγράφεται η μορφή του «κεφαλαιοκράτη πακτωτή»: κατ' αρχήν δουλοπάροικος αλλά και επέχοντας θέση επιστάτη στο φέουδο, ανεξαρτητοποιείται προοδευτικά από το φεουδάρχη, συνεχίζοντας ωστόσο να εκπληρώνει απέναντί του κάποιες υποχρεώσεις. Ταυτόχρονα, όμως, ξεκινά και ο ίδιος τη διαδικασία της συσσώρευσης, πλουτίζοντας σε βάρος τόσο του φεουδάρχη, όσο και των συγχωριανών του. Κλείνω λοιπόν το άρθρο μου διατυπώνοντας την παρακάτω υπόθεση: μήπως ο εν λόγω Γιάννης Μάζης, αποτελεί, στον ελλαδικό χώρο, ένα δείγμα αυτού του κοινωνικού στρώματος -που αποτέλεσε εξάλλου το πρόπλασμα των καπιταλιστών της υπαίθρου;

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ (ΜΗ) ΕΝΟΙΚΙΑΣΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΤΟ 1578,
ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

Με αφορμή την αποχή των φοροενοικιαστών από το δημόσιο πλειστηριασμό για τους φόρους επιχειρείται μια γενικότερη ανάγνωση του φορολογικού συστήματος που είχαν εγκαθιδρύσει οι Βενετοί στην πόλη του Χάνδακα. Η ιδιαιτερότητα της υπόθεσης του 1578 αποκαλύπτει πολλά στοιχεία που αναγκαστικά ήρθαν στην επιφάνεια, καθώς έπρεπε να αντιμετωπιστούν από τη βενετική διοίκηση του Χάνδακα.

Η υπόθεση, ακριβώς επειδή οι φόροι αποτελούσαν βασικότατο θέμα μέριμνας εκ μέρους των Βενετών αξιωματούχων, απέκτησε σημαντικές διαστάσεις καθορίζοντας εν μέρει τις μετέπειτα εξελίξεις στα της φορολογίας.

Αυτοί, πάντως, που αναδύονται από την αφάνεια είναι οι φοροενοικιαστές, που πρέπει να τους θεωρήσουμε ως αρκετά σημαντικούς παράγοντες της οικονομικής ζωής της πόλης, καθώς -εκτός από τα αξιοσημείωτα ποσά που διαχειρίζονταν- συνεισέφεραν σε κάποιο βαθμό στην ανακατανομή πλούτου προσλαμβάνοντας υπαλλήλους ή επενδύοντας τις εισπράξεις των φόρων (όχι τα κέρδη τους) σε προσωπικές επιχειρήσεις.

Η στάση αυτή ήταν αποτέλεσμα μιας αμφίδρομης σχέσης, που από τη μια οριοθετούνταν από την κλειστή οργάνωση του σώματος των φοροενοικιαστών και από την άλλη από την ανεκτικότητα των ανώτατων Βενετών αξιωματούχων, που ως προτεραιότητά τους είχαν θέσει την -στα μέτρα του εφικτού- είσπραξη των οφειλόμενων ποσών, παρά τη νομική δίωξη των φοροενοικιαστών που ήταν δημόσιοι οφειλέτες.

ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ, 16ος-17ος ΑΙ.

Η φιλανθρωπία και η κοινωνική πολιτική είναι θέματα που εξακολουθούν να παρουσιάζουν ενδιαφέρον στη σύγχρονη πραγματικότητα των μοντέρνων κρατών και κοινωνιών. Νέες συζητήσεις εγείρονται γύρω από αυτά, στις οποίες η γνώση των λύσεων που δόθηκαν σχετικά σε παρωχημένες εποχές έχει πάντα να προσφέρει.

Το παροικιακό φαινόμενο, το οποίο προδιαγράφει την ιστορία του ελληνισμού σε σημαντικό βαθμό, απολαμβάνει αυξανόμενο το ενδιαφέρον των ιστορικών. Η Βενετία αποτελεί βεβαιωμένα την πλέον ανθηρή ελληνική κοινότητα του εξωτερικού κατά τους μέσους χρόνους.

Η ιστορία της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας έχει απασχολήσει μονογραφίες που παρέχουν πληροφορίες για τη συγκρότηση, την πληθυσμιακή σύνθεση, τη διοίκηση καθώς και σειρά οικονομικών στοιχείων. Για τη συμπλήρωση της ιστορίας της κατά τους αιώνες 16ο και 17ο, επιλέχθηκε ως άξονας η φιλανθρωπία αφού είναι το στοιχείο γύρω από το οποίο αρχικά συγκροτείται και γιατί για τους αιώνες αυτούς έχει διασωθεί ένα συμπαγές σύνολο αρχειακού υλικού. Τέλος, διαφαίνεται ότι η φιλανθρωπία αποδεικνύεται δραστηριότητα εξωστρεφής όσον αφορά στην Αδελφότητα, κατευθύνεται προς την ευρύτερη κοινότητα των Ελλήνων της πόλης αυτής, αποτελεί συνεκτικό κρίκο μεταξύ των δύο σωμάτων, και άρα αποκαλύπτει καλύτερα την ιστορία της ελληνικής παροικίας εκεί.

Οι πράξεις φιλανθρωπίας έχουν γενικά ερμηνευθεί ως απάντηση σε κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ή σε πνευματικά και ιδεολογικά αιτήματα. Για την ανάλυσή τους κρίνεται απαραίτητο να διακρίνονται και να εξετάζονται οι εξής άξονες: ποιος; τι; σε ποιον; με ποιο κίνητρο και με ποια ευκαιρία διαθέτει; τι αποτέλεσμα έχει, σε πρακτικό αλλά και συμβολικό επίπεδο, τόσο για τον διαθέτοντα όσο και για τον απολαμβάνοντα το βοήθημα η πράξη της προσφοράς του; πώς καταναλώνεται η πράξη αυτή κοινωνικά;

Για την κατανόηση του φαινομένου, στα πλαίσια της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας, κρίνεται αναγκαία η εποπτεία των προτύπων και

των μοντέλων φιλανθρωπικής δραστηριότητας που παρείχε το βυζαντινό υπόβαθρο κατά το χριστιανικό πρότυπο. Είναι εξίσου ανάγκη να συμπεριληφθεί στην οπτική της εξέτασης το δυτικό πρότυπο ζωής στο οποίο κλήθηκαν να ενταχθούν οι πάροικοι, έτσι ώστε να διερευνηθούν τυχόν ομοιότητες ή σύνθεση των διαφοροποιήσεων των δύο μοντέλων.

Το αρχειακό υλικό στο οποίο, κατά κύριο λόγο, βασίζεται η έρευνα περιλαμβάνεται:

i. Στο Αρχείο της Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας όπου απόκειται μεταξύ άλλων: καταγραφές των *luminarie* (προσφορές μελών), βιβλίο εισφορών για την προικοδότηση κοριτσιών (1598-1620), *certificati di povertà*, κώδικας δωρεών των μελών (1563-1743), ένα σύνολο διαθηκών ανδρών και γυναικών μεταξύ των οποίων και αυτή του Θωμά Φλαγγίνη καθώς και υλικό που αφορά στη διαχείριση του Νοσοκομείου Φλαγγίνη.

ii. Στο Archivio di Stato di Venezia όπου εντοπίσθηκαν 65 buste αρχειακού υλικού της *Commessaria Flangini* (1645-1797), δηλ. της διαχείρισης του κληροδοτήματος από τους *Provveditori sopra Ospedali e Luoghi Pii*, αρχή η οποία είχε τη νόμιμη εποπτεία της εκτέλεσής του και διάσπαρτα στοιχεία στη σειρά *Ospedali e Luoghi Pii*.

Πρακτικά, πρόκειται να συνταχθούν προσωπογραφικά δελτία των προσφερόντων όσο και των λαμβανομένων βοήθεια και θα επιχειρηθεί η ταύτισή τους και η εξαγωγή στατιστικών στοιχείων. Απασχολούν ζητήματα όπως: Σε ποιες πραγματικές ανάγκες απαντούν τα βοηθήματα; Σε ποιους παρέχονται; Εντός της Αδελφότητας, της κοινότητας, της πόλης, με κριτήριο το θρήσκευμα ή και εκτός της εθνοθρησκευτικής ομάδας; Πώς η φιλανθρωπία συνδέεται με την κοινωνική τάξη ή την πολιτιστική οντότητα; Εντάσσεται και πώς στις νοοτροπίες της αστικής τάξης; Πώς γίνεται η ένταξη των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων στον ιστό της πόλης; Μπορούν να ανιχνευθούν σχέσεις ισχύος ή πατρωνίας στις πράξεις φιλανθρωπίας; Από την πλευρά του διαθέτη, άξιο παρατήρησης εξάλλου είναι ποια είναι η σχέση της φιλανθρωπίας με το δέος του θανάτου, όπως και όσο αυτό μπορεί να διαφανεί από το λόγο των διαθηκών. Η λαογραφία αλλά και η κοινωνική ανθρωπολογία μπορούν να προσφέρουν ανάλογα προς μελέτη του φαινομένου της φιλανθρωπίας και της οργάνωσής της, και μέσω συσσωματώσεων όπως αυτή της Αδελφότητας.

Όπως παρατηρήθηκε, ενδιαφέρουν κυρίως οι φιλανθρωπικές δραστηριότητες που έχουν ως κύριο αποδέκτη την Κοινότητα, ως συλλογικό σώμα, οι δωρεές των ιδιωτών κατατίθενται σ' αυτήν, η οποία και αναλαμβάνει ρόλο στη διαχείριση των δωρεών. Η περίπτωση του Θωμά Φλαγγίνη χρησιμοποιείται ως παράδειγμα -ανάμεσα σε πολυάριθμα άλλα- για την κατανόηση του φαινομένου της φιλανθρωπίας στα πλαίσια μιας

εθνικής κοινότητας. Στόχος της έρευνας, όπως αυτή προδιαγράφεται κατά την πρώτη φάση της, είναι η διερεύνηση των συνθηκών και των τρόπων με τους οποίους μια εθνική ομάδα εγκλιματίζεται, οργανώνει τη ζωή της, αυτοοργανώνεται και αυτοπροσδιορίζεται μέσα σε ένα δυτικό περιβάλλον. Η γεωγραφία της διάχυσης των βοηθημάτων -για παράδειγμα αυτών που πρόσφερε το κληροδότημα Φλαγγίνη- μπορεί να αναδείξει και το δίκτυο των δεσμών που διατηρούνται με την πατρίδα. Βέβαια, τα παραπάνω θα επιδιωχθεί να ειπωθούν όχι ερήμην των αναλόγων τους και σε άλλες παροικίες Ελλήνων.

Όσον αφορά στα δεδομένα που μπορούν να κομισθούν για την πληρέστερη γνώση της ιστορίας της παροικίας αυτής, αυτά μπορούν να αφορούν στην οικονομική κατάσταση (των διαθετών) και σε ζητήματα φτώχειας (των αποδεκτών βοήθειας), έννοια η οποία μπορεί να έχει ποικίλο περιεχόμενο και εύρος, ανάλογα και με τη μαρτυρία του αιτούντος βοήθεια, μια και στο αρχειακό υλικό περιέχονται τέτοιες αιτήσεις-εκκλήσεις. Δίνεται επίσης ίσως η δυνατότητα της διακρίβωσης και της διασταύρωσης -και από την πλευρά της φιλανθρωπικής δραστηριοποίησης και της επίκλησης της φτώχειας- στοιχείων σχετικά με την οικονομική ευρωστία του συνόλου της παροικίας, αφού οι αποδέκτες εντοπίζονται βέβαια και εκτός Αδελφότητας.

Η ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΕΞΕΤΑΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ ΥΠΗΚΟΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΡΑΟΛΟ SARPÌ

Στην ανακοίνωση εξετάζεται το πολυσύνθετο ζήτημα της Ιεράς Εξέτασης (*Inquisizione*), δηλαδή του δικαστηρίου της που έδρευε στην πόλη της Βενετίας (*Sant' Uffizio*) και των κατά τόπους ιεροδικείων της που λειτουργούσαν στο βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο, καθώς και της δικαιοδοσίας της στους ελληνορθόδοξους Βενετούς υπήκοους σε μια περίοδο πολύ ευνοϊκή γι' αυτούς (αρχές 17ου αιώνα): η Βενετία μετά από ένα μεγάλο διάστημα ακμής και ευημερίας αντιμετωπίζει αξεπέραστες δυσκολίες και βρίσκεται μπροστά σε νέα δεδομένα που εμφανίζονται στον ευρωπαϊκό και στον ανατολικό κόσμο και πλήττουν ή απειλούν την ακεραιότητα εδαφών της, το εμπόριο και την οικονομία της· ταυτόχρονα, το βενετικό κράτος μαστίζεται εσωτερικά από τη μακροχρόνια διαμάχη ανάμεσα στους *giovani* και στους *vecchi* και από το *Interdetto* (1606-1607) που της επιβάλλει ο πάπας Παύλος Ε΄. Στα πλαίσια αυτά, και σε συνδυασμό με το ανανεωτικό πνεύμα που επιδιώκει να υιοθετήσει η παράταξη των *giovani* -που βρίσκεται στην εξουσία- με σκοπό την άρση των πολιτικών αδιεξόδων που έχουν δημιουργηθεί, η Βενετία, κράτος παραδοσιακά καθολικό, αντιτάσσεται στην ασυδοσία που εκδηλώνεται κατά την άσκηση της παπικής δικαιοδοσίας και επιχειρεί ένα άνοιγμα προς τον καθόλου ευκαταφρόνητο πληθυσμό των ελληνορθόδοξων υπηκόων της (*sudditi di rito greco*), αναβαθμίζοντας έτσι το ρόλο τους και εξασφαλίζοντας, ανάμεσα στα άλλα, ένα πολύτιμο σύμμαχο τόσο απέναντι στον τουρκικό κίνδυνο, όσο και στη διαμάχη της με τον πάπα. Πίσω από τη νέα αυτή βενετική τακτική βρίσκεται ο σύμβουλος της Γερουσίας fra Paolo Sarpi (*consultore teologo e canonista*), προσωπικότητα διορατική, που αντιλαμβάνεται αμέσως τη χρησιμότητα της ορθόδοξης εκκλησίας και των πιστών της για την επίτευξη των στόχων της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της πατρίδας του. Κάτω από αυτό το πρίσμα, ο Sarpi θα φροντίσει ώστε να περιοριστούν οι παρανομίες της ρωμαϊκής εκκλησίας και των ιεροεξεταστών της, που στα πλαίσια της αναμορφωτικής και αντιμεταρρυθμιστικής προσπάθειας, η οποία είχε ξεκινήσει αμέσως μετά τη Σύνοδο του Trento, επιδίωκαν να εκδικάζουν υποθέσεις ελληνορθόδοξων Βενετών υπήκοων. Θα τονίσει

μάλιστα ότι αυτοί ήταν υποκείμενοι στην εξουσία είτε των βενετικών πολιτικών αρχών, είτε του ορθόδοξου κλήρου, δεν ήταν όμως υποχρεωμένοι να αναγνωρίζουν τη δικαιοδοσία μιας αρχής (Αγία Έδρα και κατ' επέκταση Ιερά Εξέταση) που δεν εξυπηρετούσε τα βενετικά συμφέροντα. Την άποψη του αυτή, θα την εφαρμόσει πιστά μέχρι το τέλος της θητείας του (1623), σε κάθε περίπτωση που θα του ζητηθεί να γνωμοδοτήσει για το ζήτημα αυτό, γεγονός που διαφαίνεται μέσα από τα *consulti* του και ιδιαίτερα μέσα από τον κανονισμό που συνέταξε σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας και τις αρμοδιότητες της Ιεράς Εξέτασης στο βενετικό κράτος ("*Sopra l' ufficio dell' inquisizione*"). Κατ' αυτό τον τρόπο, θα διαχωρίσει την πολιτική της Γαληνοτάτης από τον απολυταρχισμό και το δικαιοδοτικό επεκτατισμό της καθολικής εκκλησίας και θα απεγκλωβίσει τη Βενετία από τη δύσκολη θέση, στην οποία είχε περιέλθει εξαιτίας της προσκόλλησής της στο άρμα της *curia romana* κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα.

Ο Sarpi, οπαδός της διατήρησης της *tolleranza* απέναντι στις θρησκευτικές μειονότητες των Ελλήνων, των Εβραίων, των Γερμανών και των Αρμενίων που ήταν εγκατεστημένες στα βενετικά εδάφη, εισηγήθηκε την αναμόρφωση του θεσμού της Ιεράς Εξέτασης, επειδή αντιλήφθηκε ότι το σύστημα που υιοθετήθηκε στα χρόνια της Αντιμεταρρύθμισης, ανάμεσα στα έτη 1565-1585, ερχόταν σε σύγκρουση με τα βενετικά συμφέροντα. Έτσι, στα χρόνια του διασφαλίστηκαν τα κεκτημένα δικαιώματα των παραπάνω μειονοτήτων, περιορίστηκαν οι αρμοδιότητες της ρωμαϊκής Ιεράς Εξέτασης σχετικά με την απαγόρευση των βιβλίων και την εκδίκαση υποθέσεων μη καθολικών υπήκων, καθορίστηκε η θέση του ιεροεξεταστή ως δικαστικού οργάνου με αρμοδιότητα μόνο σε καθαρές περιπτώσεις αιρετικών δοξασιών, ενώ έγινε ουσιαστικότερη η επιτήρηση και η παρέμβαση των λαϊκών μελών του δικαστηρίου της Ιεράς Εξέτασης (*Tre Savi sopra l'eresia, Rettori*) στις δικαστικές διαδικασίες και στην έκδοση των δικαστικών αποφάσεων, ατόνησαν, παρόλο που δεν έπαψαν να υφίστανται, οι σχέσεις της βενετικής Ιεράς Εξέτασης με την *Congregazione romana del Sant' Uffizio* και τέλος ελαττώθηκαν οι παραπομπές κατηγορουμένων στη Ρώμη. Ας επισημανθεί επίσης, ότι όλα αυτά έγιναν εφικτά χωρίς να θιγεί άμεσα η ισορροπία στις σχέσεις Βενετίας-Ρώμης που είχε επιτευχθεί κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα με αμοιβαίες υποχωρήσεις, δηλαδή με την παροχή οικονομικών προνομίων στην πρώτη, σε αντάλλαγμα της εκχώρησης δικαστικών δικαιοδοσιών στην Αγία Έδρα.

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

Μέσα στις προθέσεις της διατριβής μας είναι η μελέτη του εμπορίου και της ναυτιλίας που είχαν ως επίκεντρο το νησί της Κέρκυρας, στα χρονικά όρια που θέτουν ο β' και ο γ' βενετουρκικός πόλεμος (1497-1537). Η χρονική επιλογή δεν είναι άσχετη με το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η συγκεκριμένη περίοδος, αφού στα άκρα της υπάρχουν δύο σημαντικά ορόσημα, το δεύτερο των οποίων (1537) έμελε ν' αλλάξει τη ζωή και τον πληθυσμό του νησιού. Το αρχαικό κορμό της συνθέτουν τα νοταριακά κατάστιχα που απόκεινται στο Ιστορικό Αρχείο Κερκύρας, τα οποία από το 1496 και εξής προχωρούν χωρίς μεγάλα χρονικά κενά. Πρόκειται για σπουδαία πηγή έρευνας για το εμπόριο και την οικονομία, και όχι μόνο. Το συγκεκριμένο νοταριακό υλικό είναι επιπλέον εξαιρετικά πολύτιμο, αν αναλογιστεί κανείς ότι η αντίστοιχη βενετική αρχαική σειρά μόνο από το 1540 και εξής συστηματοποιείται. Η προσοχή μας εστιάζεται σε μια κατηγορία νοταριακών πράξεων που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αλλά και τη μεγαλύτερη συχνότητα από τις λεγόμενες «εμπορικές πράξεις». Αναφερόμαστε στις συντροφίες, τις πρόσκαιρες εμπορικές επιχειρήσεις που διεξάγουν το εμπόριο διά θαλάσσης. Είναι ο μοναδικός οικονομικός μηχανισμός της εποχής που διευκολύνει τη μετατροπή των αποταμιεύσεων σε επενδύσεις. Αποτελεί ένα είδος λαϊκής επένδυσης που δίνει το δικαίωμα όχι μόνο στους πρωταγωνιστές του παραγωγικού κυκλώματος αλλά σ' ένα ευρύ φάσμα μικροεπενδυτών, ακόμη και ταπεινής κοινωνικής θέσης, να αξιοποιήσουν περιουσίες κάθε μεγέθους.

Λειτουργεί παρόμοια, σε αρκετά σημεία, με τη βενετική *colleganza*, ή την *commenda* της Γένοβας και της Πίζας. Διατηρεί ωστόσο αρκετές ιδιαιτερότητες που καθορίζονται από τις τοπικές συνθήκες, το λεγόμενο *έθος των Κορυφών*: αρκετοί δανειστές εμπιστεύονται τα χρήματά τους σ' έναν έμπορο, που συχνά κατέχει και την ιδιότητα του караβοκүрһ ή του ναύτη. Εκείνος αναλαμβάνει να *ενδύσει* το κεφάλαιο, που αποκαλείται *βλησίδι*, σε συγκεκριμένο εμπόρευμα ή αόριστα σε ο,τιδήποτε συμφέρον προκύψει (*καλόν καλιώτερον*). Με το πέρας του ταξιδιού, και αφού οι σύντροφοι που ταξιδεύουν, επιστρέψουν στο νησί, κανονίζονται οι λογαριασμοί και αναλόγως, εάν μεν έχουν προκύψει κέρδη γίνεται η διανομή

τους στους δικαιούχους, εάν δε ζημιές, καθένας υποβάλλεται σε καταβολή του ποσού της ζημίας που του αναλογεί. Στην πρώτη περίπτωση από το συνολικό ποσό αφαιρούνται τα κεφάλαια (*βλησίδια*) με το αντίστοιχο τους κέρδος και κατανέμονται τα μερίδια σε όσους συμμετείχαν στο ταξίδι.

Μέσα από τη μελέτη, κυρίως, των ιδρυτικών πράξεων των συντροφιών, αλλά και των συνυποσχετικών για προσφυγή σε αστική διαιτησία για διαφορές στη διανομή των κερδών, των ναυλοσυμφώνων, των ναυτοδανείων, των φορτωτικών και των πωλήσεων πλοίων, προκύπτουν απαντήσεις στα παρακάτω ζητήματα, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν κεφάλαια και υποκεφάλαια μιας διατριβής.

- *Σχετικά με την οργάνωση της συντροφίας και το νομικό της πλαίσιο:* α) τα μέλη μιας συντροφίας και οι ρόλοι τους, β) τα συστήματα αμοιβής και διανομής των κερδών (μισθός, μετοχές, πορτάδα, τεταρτιά, αναπεντής, τριτάρικα κ.α.).

- *Σχετικά με το σχηματισμό του κεφαλαίου:* α) το είδος και τα μεγέθη των εισφορών (νομισματικά στοιχεία για την εποχή), β) η προέλευση των κεφαλαίων.

- *Σχετικά με τους επενδυτές:* α) η κοινωνική τους θέση, β) η κερκυραϊκή και η ξένη εμπορική παρουσία στο νησί, γ) τα εμπορικά καταστήματα (τοπογραφία του *εμπορείου των Κορυφών*).

- *Σχετικά με τα εμπορεύματα:* α) τα προϊόντα που εισάγονται και η προέλευσή τους, β) τα προϊόντα που εξάγονται: η προέλευση και ο προορισμός τους, γ) η κίνηση των τιμών.

- *Σχετικά με τις μεταφορές:* α) τα είδη των πλοίων και η χωρητικότητά τους, β) πίνακες ονομάτων караβοκύρηδων, η καταγωγή και η μόνιμη κατοικία τους, γ) πληρώματα: σύνθεση, κοινωνική θέση, αριθμός ανά είδος πλοίου και καταγωγή, δ) διάρκεια ταξιδιών.

- *Σχετικά με τη γεωγραφία του εξωτερικού εμπορίου:* α) οι προορισμοί και η προέλευση των πλοίων, β) η αντιστοιχία των λιμανιών στη σημερινή τους ονομασία.

Για ορισμένα από τα παραπάνω κεφάλαια οι πηγές δεν είναι τόσο εύγλωττες. Για παράδειγμα δεν αναφέρονται πάντοτε: α) οι καταγωγές και οι ιδιότητες των χρηματοδοτών και των χρηματοδοτούμενων, β) ο ακριβής τόπος προορισμού και προέλευσης των συντροφιών, και γ) ονόματα, τύποι και χωρητικότητες των πλοίων.

Για τα δύο πρώτα καταφεύγουμε σε διασταύρωση στοιχείων από άλλου είδους νοταριακές πράξεις. Για την κοινωνική θέση των επενδυτών χρήσιμη και αξιόπιστη πηγή είναι τα πρακτικά του Συμβουλίου της Κοινότητας. Όσο για τις ονομασίες των πλοίων, τα μόνα που κατονομά-

ζονται στις πηγές μας είναι τα κάτεργα του βενετικού στόλου, ενώ οι χωρητικότητές τους θα μπορούσαν ίσως να υπολογιστούν κατά προσέγγιση από τον όγκο των εμπορευμάτων που φορτώνονται, όταν βέβαια δηλώνεται ότι είναι το μέγιστο της χωρητικότητάς τους. Σπάνιες είναι οι περιπτώσεις που συναντάμε *κομπρομέσσα* (συνυποσχετικά για προσφυγή σε αστική διαιτησία) για την επίλυση αντιδικιών σχετικών με την κατανομή των κερδών μιας συντροφίας ή με διαφορές από ναυάγιο στο πλοίο που μετέφερε τα συντροφικά εμπορεύματα.

Απαραίτητη κρίνουμε τη μελέτη και των χερσαίων συντροφιών, μέσα από τα νοταριακά κατάστιχα της πόλης της Κέρκυρας και της υπαίθρου. Εκεί υπάρχει μεγάλο μέρος των πράξεων που αναφέρονται σε αγοραπωλησίες αγροτικών προϊόντων που παράγονται στο νησί, βοηθώντας μας να σχηματίσουμε κάποια εικόνα για την παραγωγή του τόπου και τις ανάγκες εισαγωγής. Σαφέστερη εικόνα δεν μπορεί να διαμορφωθεί παρά μόνο μέσα από τη μελέτη βενετικών πηγών, όπως είναι οι εκθέσεις (*relazioni*) των προβλεπτών, οι διάφορες αποφάσεις της βενετικής Γερουσίας και τα αιτήματα και οι απαντήσεις της βενετικής Γερουσίας στις κερκυραϊκές πρεσβείες που στέλνονταν στη Βενετία.

Το ζητούμενο και πρωτοτυπία της επιχειρούμενης εργασίας μας είναι να καταγράψουμε, στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, την κίνηση ενός λιμανιού που αποτελούσε κέντρο διαμετακόμισης για ένα μεγάλο μέρος εμπορευμάτων που συγκεντρώνονταν: από τα λιμάνια του Αμβρακικού κόλπου (Άρτα, Πρέβεζα, Σαλαώρα), όσα έφταναν από τα Γιάννινα και προέρχονταν τόσο από την τοπική παραγωγή όσο και από τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, αλλά και από τη Στερεά Ελλάδα μέσω της Ναυπάκτου, της Λιβαδόστρας και των Σαλώνων. Να παρακολουθήσουμε δε τη λειτουργία της συντροφίας, τη διάδοση και τη σημασία της για την κερκυραϊκή κοινωνία.

Τέλος, ιδιαίτερα στρέφουμε το ενδιαφέρον μας στην παρουσία της ελληνικής ναυτιλίας της εποχής. Υποστηρίχθηκε πως τον αιώνα αυτόν, ο οποίος κατά κοινή ομολογία σήμανε την πρώτη αυτόνομη ελληνική παρουσία στον τομέα της εμπορικής ναυτιλίας, οι Έλληνες ναυτικοί παρακολουθούν τα μεγάλα γεγονότα της εποχής (ανακαλύψεις, εξερευνήσεις, νέοι δρόμοι και μέθοδοι θαλασσοπλοΐας) με αυτοσχέδιες, μικρές λέμβους σε περιορισμένης εμβέλειας, κατά μήκος των κοντινών ακτών, ταξίδια. Γράφτηκε ειδικότερα, πως οι Κερκυραίοι δύσκολα μετανάστευαν και πως η τοπική ναυτιλία περιοριζόταν σε λίγες λέμβους, χρησιμοποιούμενες για την τοπική ακτοπλοΐα και δύο ή τρία μικρά πλοία (200-300 τόννων) που ταξίδευαν ως τις ακτές της Ιταλίας και της Ηπείρου.

Η έως σήμερα έρευνά μας στις πηγές του Ιστορικού Αρχείου Κερκύρας

και πολύ περισσότερο των Κρατικών Αρχείων της Βενετίας, δεν επιβιβαιώνει τις παραπάνω, καθολικά ασπαζόμενες, απόψεις. Τα πλοία ελληνικής και μάλιστα επτανησιακής, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, ιδιοκτησίας και πλοιαρχίας είναι εκείνα που και στην υπόλοιπη Μεσόγειο συναντάμε: καραβέλες, μπαρτσιλιάνες, γρίποι και ψαρόγριποι, μπριγαντίνια, σκιράτζα, φρεγάτες και αναρίθμητα άλλα που αναφέρονται ως ξύλα ή απλώς, πλοία. Όλα τα παραπάνω είναι σίγουρα κάτι περισσότερο από «μικρά αυτοσχέδια πλοία». Και τα ταξίδια τους δε θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «μικρής εμβέλειας, κατά μήκος των ακτών».

Εμπορεύονται με τις απέναντι ηπειρωτικές ακτές απ' όπου λαμβάνουν τα αναγκαία είδη διατροφής, αλλά συχνά είναι τα ταξίδια προς τη Βενετία, την Απουλία, την Αγκώνα και τη Φερράρα, τη Δαλματία, την Πελοπόννησο, την Κρήτη, την Κύπρο, τη Θεσσαλία, τη Μεσίνα, τη Μάλτα, την Κωνσταντινούπολη, ακόμη και τη Βόρειο Αφρική. Το 1548 συναντάμε τρία κερκυραϊκά σκιράτζα στην τυνησιακή Τζέρμπα, το θρυλούμενο νησί «των Λωτοφάγων» και στην Μπαρμπαριά.

Πρόκειται, όπως γίνεται φανερό για προορισμούς που ξεφεύγουν από τα στενά πλαίσια της αρχής της Κυριάρχου για την οποία η βιβλιογραφία επιμένει πως, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ήταν απαράβατη. Φαίνεται λοιπόν να υπάρχει μια εμπορική κίνηση που λειτουργεί νόμιμα μεν -αφού κάθε εμπορική συμφωνία που κυροποιείται σε νοτάριο, ακόμη κι αν δεν είναι 100% ειλικρινής, είναι νόμιμη- στο περιθώριο ωστόσο των ως σήμερα γνωστών σκληρών περιορισμών του βενετικού κράτους που εμπόδιζε, όπως υποστηρίχθηκε, κάθε εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων η οποία ξέφευγε από τα πλαίσια τροφοδοσίας της αγοράς της.

**ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΔΟΜΕΣ ΣΤΗ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ.
ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΥΠΟΣΤΡΩΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΔΥΤΙΚΟΥ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ**

Η ιστορία της φραγκικής ηγεμονίας της Αχαΐας συνδέεται στο ξεκίνημά της με τον Γοδεφρείδο Α΄ Βιλλεαρδουίνο. Ο Γοδεφρείδος εμφανίζεται στην περιοχή από καθαρή σύμπτωση, λίγο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τα στρατεύματα της Δ΄ Σταυροφορίας το 1204 και τη συνακόλουθη διανομή των εδαφών της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το φραγκικό Πριγκιπάτο της Πελοποννήσου υπαγόταν τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής του στη δικαιοδοσία του Λατίνου βασιλιά της Θεσσαλονίκης. Από τη Σύνοδο, ωστόσο, της Ραβένικας το 1209 και εξής, ο ηγεμόνας της Αχαΐας αναγνωριζόταν ως άμεσος υποτελής του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης.

Η περίοδος διακυβέρνησης του Πριγκιπάτου από τον οίκο των Βιλλεαρδουίνων (1209-1278) είναι η σημαντικότερη και, συνάμα, η ενδοξότερη στη βραχύχρονη ιστορία της φραγκοκρατίας στην Πελοπόννησο. Είναι η εποχή κατά την οποία αποκρυσταλλώνονται και παγιώνονται οι περισσότεροι σημαντικοί θεσμοί που αφορούν στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και στρατιωτική οργάνωση της τοπικής φεουδαρχικής κοινωνίας. Μετά το θάνατο του τελευταίου Βιλλεαρδουίνου ηγεμόνα Γουλιέλμου Β΄ το 1278 το Πριγκιπάτο τίθεται υπό την επικυριαρχία των Ανδεγαυών βασιλέων της Νεαπόλεως. Μια περίοδος σταδιακής παρακμής και εσωτερικής αποσύνθεσης αρχίζει, με κυριότερες εκφάνσεις την εδαφική συρρίκνωση της ηγεμονίας και την επικράτηση κλίματος πολιτικής αστάθειας και ανασφάλειας. Ξένοι έμποροι, κυρίως Ιταλοί, κατακλύζουν τα αστικά κέντρα ενώ μια φλωρεντινή οικογένεια, οι Acciaiuoli, πρωταγωνιστεί για πολλά χρόνια τόσο στην αστική όσο και στην αγροτική ζωή της περιοχής. Από το τελευταίο τέταρτο του 14ου αιώνα η περιοχή μαστίζεται από συνεχείς πολιτικές ανακατατάξεις. Η ιστορία της φραγκοκρατίας βαίνει σταθερά προς το τέλος της. Το 1432 υποκύπτει στους Βυζαντινούς του γειτονικού Δεσποτάτου του Μυστρά το τελευταίο προπύργιο των Φράγκων, η βαρονία της Αρκαδίας. Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας καταλύεται οριστικά, ύστερα από μια πορεία δύο περίπου αιώνων. Αντι-

κείμενο της προσωπικής μου έρευνας, η οποία, θα πρέπει να επισημάνω σε αυτό το σημείο, βρίσκεται σε αρκετά πρώιμο, ακόμη, στάδιο, είναι η μελέτη των νέων θεσμών που εισάγονται στην Πελοπόννησο από τους Φράγκους, η αναψηλάφηση των νέων κοινωνικών δομών που έρχονται να αντικαταστήσουν τις προϋπάρχουσες βυζαντινές. Επιδιώκεται η διερεύνηση των γενικότερων και, κυρίως, των ειδικότερων χαρακτηριστικών που προσδιορίζουν τις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις των υποτελών με τους φεουδάρχες και τον επικεφαλής αυτών, τον Φράγκο ηγεμόνα του Πριγκιπάτου, αλλά και μεταξύ τους. Δύο άλλα θέματα που πρόκειται να μελετηθούν είναι η αγροτική κατάσταση στην ύπαιθρο σε συνάρτηση με βασικούς φεουδαρχικούς θεσμούς, όπως αυτός του «φέουδου», αλλά και η ζωή στα αστικά κέντρα, μολονότι οι πληροφορίες που υπάρχουν για το τελευταίο θέμα είναι μάλλον σποραδικές. Για την πληρέστερη κατανόηση του φεουδαρχικού φαινομένου μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής, οικονομικής και στρατιωτικής πραγματικότητας του Πριγκιπάτου κρίνεται απαραίτητη η σύνδεσή του με προϋπάρχοντες βυζαντινούς θεσμούς (ο σημαντικότερος εξ αυτών είναι αυτός της «πρόνοιας») αλλά και με ανάλογα δυτικά στοιχεία, που εισέδυσαν στη μοραϊτική κοινωνία είτε άμεσα (απευθείας από τη Δύση) είτε έμμεσα (μέσω των λατινικών ηγεμονιών του ευρύτερου μεσογειακού χώρου, της λατινικής, δηλαδή, αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης, των λατινικών βασιλείων των Ιεροσολύμων και της Κύπρου καθώς και της λατινικής ηγεμονίας της Αντιόχειας). Υπάρχουν διάφορες πηγές που είναι αξιοποιήσιμες, πέραν των δυο βασικότερων εξ αυτών, του «Χρονικού του Μορέως» και των «Ασσιζών της Ρωμανίας» που είχαν άμεση και αποκλειστική εφαρμογή στα φεουδαρχικά δικαστήρια του Πριγκιπάτου. Τέτοιες πηγές είναι, για παράδειγμα, δύο συλλογές εγγράφων, που καλύπτουν το χρονικό διάστημα μεταξύ της τελευταίας δεκαετίας του 13ου αι. και του 14ου αι. καθώς και το «Πρακτικόν της Λατινικής Επισκοπής Κεφαλληνίας του 1264». Γενικά, οτιδήποτε σχετικό με το θέμα τόσο σε πρωτογενές όσο και δευτερογενές επίπεδο πρόκειται να χρησιμοποιηθεί, εφόσον αυτό κριθεί αναγκαίο, προκειμένου για την επαρκέστερη διαπραγμάτευση του θέματος. Έχουν, επιπλέον, εκδοθεί αρκετές σημαντικές επιστημονικές μελέτες που άπτονται του θέματος γενικότερα, οι οποίες θα αποτελέσουν βασικό βοήθημα και σημείο αναφοράς στην πορεία της έρευνας.

Πρωταρχικός σκοπός μου είναι να διερευνηθεί σφαιρικά η φεουδαρχική κοινωνία της φραγκοκρατούμενης Πελοποννήσου, με βάση όλες, αν είναι δυνατόν, τις σχετικές με το θέμα πηγές, και να έλθουν στο φως περισσότερα στοιχεία για τη συμβολή του βυζαντινού τρόπου παραγωγής και κοινωνικής οργάνωσης στη διαμόρφωση του φεουδαρχικού συστήματος

που επέβαλαν οι Φράγκοι στην περιοχή. Θα ήταν, επίσης, σημαντικό αν προέκυπταν νέα συμπεράσματα για τη σχέση του βυζαντινού θεσμού της «πρόνοιας» με το «φέουδο» δυτικού τύπου, μέσα από τη μελέτη των αγροτικών συνθηκών της Πελοποννήσου πριν και μετά την κατάκτησή της από τους Φράγκους «εισβολείς». Σε πρώτο, πάντως, επίπεδο (εκπόνηση διπλωματικής εργασίας Α΄ κύκλου προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών) θα αναλυθούν οι δυτικές συνήθειες που εισήχθησαν από τους Φράγκους στην Πελοπόννησο, όπως αυτές αποκαλύπτονται μέσα από τις τέσσερις παραλλαγές του «Χρονικού του Μορέως», την ελληνική, τη γαλλική, την ιταλική και την αραγωνική.

ΤΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ (1573-1645). Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

Στόχος αυτής της έρευνας, που βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο, είναι η ανασυγκρότηση της κοινωνικοοικονομικής ζωής σε μια χαρακτηριστική περιφέρεια της ελληνοβενετικής Ανατολής, όπως η περιοχή των Χανίων, κατά την τελευταία περίοδο της βενετικής κυριαρχίας της, από το πέρας του τέταρτου βενετουρκικού πολέμου ως την κατάληψή της από τις οθωμανικές δυνάμεις. Κύριοι άξονες θα είναι η ταξική συγκρότηση και διαίρεση της κοινωνίας του νησιού κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο σε σχέση με την ιστορική εξέλιξη, την εσωτερική ανάπτυξη και τις ιδιαιτερότητες της Κρήτης.

Κύριος σκοπός θα είναι η διερεύνηση και η παρουσίαση της κοινωνικής κατάστασης, των διαφόρων πτυχών του τρόπου ζωής των κατοίκων και των επιμέρους προβλημάτων που αντιμετώπιζαν.

Η περιοχή των Σφακιών λόγω της μοναδικότητας και του χαρακτήρα της θα αποτελέσει ιδιαίτερη θεματική.

Η τελευταία περίοδος της βενετικής κατοχής της περιοχής των Χανίων ως το 1645, υπήρξε η πιο ειρηνική για την ελληνοβενετική Ανατολή. Τα ναυτικά επεισόδια και οι κατακτήσεις που σημειώνονταν δεν έχασαν τον τοπικό περιορισμένο χαρακτήρα τους και δεν οδήγησαν ποτέ σε πολεμική σύρραξη. Η δημιουργία αντιτουρκικού συνασπισμού από ευρωπαϊκής πλευράς αποκλειόταν, ενώ η οθωμανική αυτοκρατορία και η Βενετία, για διαφορετικούς λόγους, είχαν χάσει την παλιά ορμητικότητα και επιθετικότητα τους.

Η ειρηνική ανάπαυλα συνέτεινε στην αναβάθμιση της κοινωνικής ζωής στο νησί, στη γέννηση νέων δυνάμεων αποτελώντας το κύκνειο άσμα πριν την οθωμανική κατάκτηση.

Η Κρήτη, λόγω του μεγέθους και της σημασίας της όχι μόνο ως εμπορικού σταθμού αλλά και ως πλουτοπαραγωγικού κέντρου, συγκέντρωνε το ενδιαφέρον της Βενετίας, που είχε ως σκοπό την τόνωση της αστικής ζωής, την καλύτερη οργάνωση των λιμανιών και την αποδοτικότερη εκμετάλλευση της αγροτικής παραγωγής.

Η διάκριση των πολιτών σε τάξεις με καθορισμένα διαχωριστικά

όρια και συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις παρέμενε αναλλοίωτη και κατά την τελευταία αυτή περίοδο της βενετικής κυριαρχίας του νησιού, ενώ όλο το κοινωνικό οικοδόμημα συνδεόταν με το καθεστώς της μεγάλης γαιοκτησίας και την αγροτική μορφή της οικονομίας.

Στόχος μας θα είναι η εξέταση της κοινωνικής δραστηριότητας της κάθε τάξης, του ρόλου της μέσα στις δεδομένες συνθήκες, των προβλημάτων, της ταυτότητάς τους.

Σύμφωνα με τις πηγές οι Βενετοί ευγενείς έχουν χάσει την παλιά τους αίγλη και δύναμη. Μαζί με τους Κρητικούς ευγενείς αποτελούσαν το Συμβούλιο των Ευγενών. Η εξέταση του θεσμού και των προεκτάσεών του θα αναβίωνε το χαρακτήρα και την ιδιαίτερη ταυτότητα της κρητικής κοινωνίας της εποχής. Ποιες ήταν οι αρμοδιότητές του και ο τρόπος λειτουργίας του σε σχέση με τους γενικούς διοικητικούς μηχανισμούς της μητρόπολης; Ποιο ήταν το περιεχόμενο των αποστολών πρεσβειών, τα αιτήματα και τα προβλήματα της τάξης των μελών του; Το ενδιαφέρον μας κεντρίζει η διερεύνηση της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας των ευγενών. Σίγουρα δεν ήταν ένα ομοιογενές σώμα. Ο διαχωρισμός καθολικών και ορθοδόξων ήταν σαφής. Ήταν όμως εξίσου σαφής και κυρίως συνειδητός ο διαχωρισμός Βενετών-Κρητικών;

Το ζήτημα θα μπορούσε να εξεταστεί σε σχέση με το φαινόμενο της αφομοίωσης ελληνικών στοιχείων από τους Λατίνους της Κρήτης. Τα αμοιβαία δάνεια σε όλα τα επίπεδα καθόριζαν δίχως άλλο τον τρόπο σκέψης και τη δραστηριότητά τους.

Οι αστοί, ο απλός λαός και οι κάτοικοι της υπαίθρου, με έντονη δράση σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και στην παραγωγική διαδικασία, συμπληρώνουν την εικόνα του κρητικού πληθυσμού. Ο κοινωνικός τους ρόλος, η οικονομική τους δραστηριότητα, οι επιρροές που δέχονταν από τις ανώτερες τάξεις αποτελούν σημεία του ενδιαφέροντός μας.

Ο δεύτερος μεγάλος στόχος της προσπάθειάς μας θα είναι η ανασυγκρότηση της οικονομικής ζωής στον ευρύτερο χώρο των Χανίων. Οι πηγές μαρτυρούν ανάπτυξη του εξαγωγικού εμπορίου και της ναυτιλίας, αύξηση της αγροτικής παραγωγής και μεγάλη οικονομική ακμή. Ο τρόπος ζωής του ελληνικού στοιχείου, που εκμεταλλευόμενο τις διάφορες συγκυρίες είχε καταφέρει να διακριθεί και να μετέχει ισότιμα με τους Βενετούς σε όλες τις δραστηριότητες, επηρεαζόταν από την πορεία των οικονομικών διεργασιών, τις κάμψεις και τις αναζωπυρώσεις τους;

Η περιφέρεια των Σφακιών αποτελεί μια ιδιαίτερη χαρακτηριστική περίπτωση. Σύμφωνα με τις εκθέσεις των Γενικών Προβλεπτών, η περιοχή και οι κάτοικοί της αποτελούσαν πάντα πρόβλημα για τους Βενετούς. Οι διαμάχες και οι αντιδικίες μεταξύ των οικογενειών τάραζαν συχνά τη

γαλήνη του τόπου. Η ιδιοσυγκρασία των κατοίκων σε συνδυασμό με τον άγριο τόπο προβλημάτιζαν τους εκπροσώπους της Γαληνοτάτης που δυσκολεύονταν να εξασκήσουν την εξουσία τους.

Πόσο αυτόνομα στην πραγματικότητα ήταν τα Σφακιά; Ποια ήταν η κοινωνική δομή και οργάνωσή τους; Ποιες ήταν οι ασχολίες και οι οικονομικές δραστηριότητες των Σφακιανών; Ίσχυαν κάποιοι ιδιαίτεροι νόμοι; Ήταν η περιοχή ενταγμένη στο φεουδαρχικό σύστημα;

Η προσέγγιση των πηγών, η πρωτότυπη έρευνα και το ίδιο το υλικό θα καθορίσουν την πορεία της έρευνας και θα δώσουν τις απαντήσεις στα ερωτήματα και τους προβληματισμούς που διατυπώθηκαν.

Η ΤΡΙΠΟΛΗ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στόχος αυτής της εργασίας είναι η μελέτη του συστήματος οργάνωσης του χώρου της περιφέρειας της Τρίπολης, η συγκρότηση και η ιστορική διαδρομή μιας πόλης, το οικιστικό πλέγμα του αρκαδικού οροπεδίου όπως διαμορφώνεται από τα μέσα του 17ου αιώνα έως το 1715 με βάση τα τεκμήρια της βενετικής διοίκησης στην Πελοπόννησο 1685-1715.

Η μελέτη της Βενετοκρατίας στην Πελοπόννησο συμβάλλει και στη γνώση της περιόδου της α' οθωμανικής κυριαρχίας αφού είναι γνωστό ότι τα οθωμανικά απογραφικά κατάστιχα (*tahrir*) και οι κανουνναμέδες (με εξαίρεση το 1716) παύουν να συντάσσονται μετά το 1600 για όλη την οθωμανική επικράτεια. Η σημασία των βενετικών πηγών - διοικητικής προέλευσης καθίσταται ακόμα πιο σημαντική αν αναλογιστούμε ότι δεν διασώζονται για την Πελοπόννησο νοταριακές πηγές με τις οποίες θα ανασυνθέταμε καλύτερα την καθημερινή εικόνα της εποχής (μόνο μετά τις αρχές του 18ου αιώνα χρονολογούνται τα λίγα σωζόμενα οικογενειακά-εμπορικά αρχεία). Επίσης το υλικό από τα αρχεία της Βενετίας δεν χρησιμοποιήθηκε από τον Τ. Αθ. Γριτσόπουλο στη συγγραφή του έργου του για την ιστορία της Τρίπολης (*Ιστορία της Τριπολιτσάς*, τ. Α', 1972).

Το κυρίαρχο ερώτημα που θέτουμε στην έρευνά μας είναι η μορφή και οι λειτουργίες που επιτελεί ο οικισμός της Τρίπολης, αν μπορεί να χαρακτηριστεί ως πόλη σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής πριν ανακηρυχτεί πρωτεύουσα της Πελοποννήσου το 1719.

Θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι η Τρίπολη τελεί λειτουργίες αστικού κέντρου πριν το 1719, δεν έχει αμελητέο δημογραφικό και χωροταξικό μέγεθος, δεν αποτελεί μαζί με τη γεωργική ενδοχώρα της ένα κλειστό σύστημα χωρίς εξωτερικές εμπορικές σχέσεις, η ενδοχώρα της Πελοποννήσου δεν είναι τόσο υποβαθμισμένη και ότι η μεταφορά της έδρας του Μωρά Βαλεσή στην ενδοχώρα, στην Τρίπολη δε δημιούργησε ένα νέο αστικό κέντρο μια νέα πόλη, αλλά η διοίκηση ήρθε και εγκαταστάθηκε σε ένα προϋπάρχον αστικό κέντρο όπου συντελούντο μεταποιητικές και μεταπρατικές διαδικασίες οι οποίες θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις και τις ανάγκες της οθωμανικής διοικητικής και στρατιω-

τικής τάξης η οποία αποτελούσε το μη παραγωγικό τμήμα της οθωμανικής κοινωνίας.

Το αναλυτικό κτηματολόγιο της Τριπολιτσάς (1699, περιοχή Μαντινείας) και οι φορολογικοί κατάλογοι (κατανομές) αγγαρειών στα χωριά (ο Μparti) μας βοηθούν να συγκροτήσουμε ένα χάρτη των οικισμών αυτή την περίοδο, να διαπιστώσουμε τα ερημωμένα και ερειπωμένα χωριά, τα χωριά που δημιουργούνται μετά την περίοδο αυτή και το ρόλο που διαδραματίζει η μεγάλη ιδιοκτησία για τη δημιουργία νέων χωριών (τσιφλικοχώρια).

Η ύπαρξη 700 σπιτιών τουρκικής ιδιοκτησίας (κατάστιχο 1698) και ο αριθμός των οθωμανικών ενοριών που επιβεβαιώνουν σχεδόν τον Euliyā Celebi (1667/68) δείχνουν το δημογραφικό μέγεθος αλλά και τη χωροταξική συγκρότηση που δε διαφέρει πολύ από την Τρίπολη του 1820. Μαρτυρείται η παρουσία εβραϊκής κοινότητας τόσο πριν όσο και στη διάρκεια της Βενετοκρατίας καθώς επίσης η λειτουργία βυρσοδεψείων και σφαγείων, συντεχνίες μαραγγών, οικοδόμων, ποικίλα επαγγελματικά ονόματα, λειτουργία μόνιμης αγοράς (bazaar) και πανηγυριού (fieta), ύπαρξη ενός caravan-sarai, κατάστιχο με 85 εργαστήρια πρώην τουρκικής ιδιοκτησίας (1698) και η συγκρότηση σώματος πολιτών σε κοινότητα με έδρα την Τρίπολη. Ο καταμερισμός εργασίας, η κοινωνική διαφοροποίηση μεταξύ των κατοίκων, η ύπαρξη αγοράς και η διενέργεια εμπορίου σε αυτή της προσδίδουν το χαρακτήρα πόλης. Η ύπαρξη και η ανέγερση μεγάλων κτιρίων κοσμικής και εκκλησιαστικής χρήσης και οι διάφοροι χώροι καθημερινής συγκέντρωσης (καφενεία, καπηλειά, σερμπετοπωλεία) δείχνουν ότι ο οικισμός αυτός έχει μια κοσμική όψη και αποκτά μία εμφάνιση πόλης.

Συμπερασματικά έχουμε να κάνουμε με μian κατεξοχήν οθωμανική πόλη που ακμάζει τον 17ο αιώνα με έντονα μουσουλμανικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Η Τρίπολη, μία νέα πόλη, αποτελεί μια καλή περίπτωση για να καταλάβουμε την αλλαγή του οικιστικού προτύπου που επέφερε η οθωμανική κατάκτηση δημιουργώντας νέους οικισμούς και ενοποιώντας τη χώρα που ως τότε διακρινόταν από χαμηλό επίπεδο αστικοποίησης και την πανσπερμία μικρών οχυρών πολισμάτων στην ενδοχώρα της Πελοποννήσου ο οικισμένος χώρος ανάμεσα στην προοθωμανική περίοδο δεν αποτελεί μια αδιάσπαστη συνέχεια.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΕΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Αντικείμενο της εργασίας μας θ' αποτελέσει η ιστορική διερεύνηση του θεσμού των Μεγάλων Πρωτοπαπάδων, όπως αυτός διαμορφώθηκε στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα, εξαιτίας όχι ενός προτύπου που ακολουθήθηκε, αλλά μιας ιστορικής ανάγκης, της υποκατάστασης του καταργημένου από τους Ανδεγαυούς, Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου.

Το αρχειακό υλικό, το σχετικό με τους Μεγάλους Πρωτοπαπάδες Κερκύρας, που βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο του νησιού, θα αποτελέσει τη βάση αυτής της μελέτης. Μέσα σε 80 φακέλους περιέχονται εισερχόμενα και εξερχόμενα έγγραφα, της γραφειοκρατικής παραγωγής της «ιεροκαγκελαρίας» του Μεγάλου Πρωτοπαπά Κερκύρας και των τιτλούχων, που συνιστούσαν το συμβούλιό του, γνωστού με την ονομασία «Ιερή Πεντάδα».

Το συγκεκριμένο αρχειακό υλικό που καλύπτει μια περίοδο 194 ετών (1604-1797) είναι χωρισμένο κατά αντικείμενο στις εξής κατηγορίες:

1. Έγγραφα γάμων,
2. αλληλογραφία με τους εφημέριους για διοικητικά και ποιμαντικά θέματα,
3. συστατικά γράμματα με τα οποία εφοδίαζαν ξένους ιερομονάχους,
4. δικαστικές αποφάσεις του Πρωτοπαπαδικού Δικαστηρίου,
5. έγγραφα σχετικά με τη θεμελίωση και τον εγκαινιασμό ναών στο νησί,
6. αιτήσεις διαφόρων προς τον Πρωτοπαπά,
7. πρωτοπαπαδικές εγκύκλιοι,
8. αλληλογραφία σχετική με τις χειροτονίες,
9. αφοριστικά γράμματα,
10. πατριαρχικά γράμματα, και τέλος
11. ενθυμήματα, δηλ. χρονικά σημειώματα σημαντικών γεγονότων.

Μέσα απ' αυτή την αρχειακή σειρά μπορούν να αντληθούν πληροφορίες για το εύρος των πρωτοπαπαδικών αρμοδιοτήτων, την έκταση και την ποιότητα της εξουσίας που άσκησαν, καθώς και την επιρροή τους στην τοπική κοινωνία. Ιδιαίτερα θα σταθούμε στις διοικητικές αρμοδιότητες των μελών της Ιερής Πεντάδας, ενώ σκοπεύουμε να μελετήσουμε και το θεσμό των Πρωτοπαπάδων της υπαίθρου που υπόκειντο στο Μ. Πρωτοπαπά.

Από το αρχείο των Πρωτοπαπάδων, κυρίως από τα αφοριστικά γράμματα, αλλά και από τις πρωτοπαπαδικές εγκυκλίους προκύπτουν,

επίσης, ειδήσεις για την τοπική κοινωνία, στις διάφορες εκδηλώσεις της ζωής και της δραστηριότητάς της (ηθική και κοινωνική κατάσταση, γιορτές, συνήθειες κ.α.).

Σε ό,τι αφορά στις σχέσεις με την τοπική λατινική εκκλησία, σημαντική πηγή αποτελούν τα Πρακτικά του Συμβουλίου της Κερκυραϊκής Κοινότητας, όπου καταγράφονται όλες οι ενέργειες των ορθοδόξων στις διαφορές τους με τους καθολικούς του νησιού, όπως αναφορές, διαμαρτυρίες και αιτήματα προς το Δόγη και τη Γερουσία, αλλά και τους τοπικούς Βενετούς αντιπροσώπους.

Για το ίδιο θέμα εξάλλου σκοπεύουμε να πραγματοποιήσουμε έρευνα στα αρχεία της Ρώμης (Propaganda Fide και Archivio Segreto Vaticano), και βέβαια στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας στις παρακάτω αρχειακές σειρές: *Senato Deliberazioni Secrete*, *Senato Dispacci*, *Senato Deliberazioni Roma*, *Consultori in iure*, *Collegio Esposizioni Roma*, *Consiglio dei Dieci Parti Secrete Roma*, όπου και έγγραφα αναφερόμενα στις σχέσεις της Βενετίας με την Αγία Έδρα και τις προσπάθειες των Βενετών να περιορίσουν τις επαφές ανάμεσα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και τους Ελληνορθόδοξους υπηκόους της. Επίσης, σε *Collegio Relazioni*, όπου απόκεινται οι εκθέσεις των Βενετών αξιωματούχων της Κέρκυρας και *Consiglio di Dieci*, *Lettere ai Capi del Consiglio* όπου η αλληλογραφία των Βενετών αξιωματούχων με τη Βενετία περιλαμβάνει και αναφορές στα εκκλησιαστικά.

Τα κυριότερα σημεία της έρευνάς μας που θα μπορούσαν να αποτελέσουν και ιδιαίτερα κεφάλαια θα είναι τα εξής:

- Η Εκκλησία της Κέρκυρας μέσα στο σώμα της Ανατολικής Εκκλησίας πριν από την Ανδεγαυική περίοδο.
- Η Ανδεγαυική κατοχή, η κατάργηση της Ορθόδοξης Ιεραρχίας και η υποταγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Αγία Έδρα.
- Η εγκαθίδρυση των Μεγάλων Πρωτοπαπάδων, ο τρόπος ανάδειξής τους στο αξίωμα και οι αρμοδιότητές τους.
- Οι Μ. Πρωτοπαπάδες, η δράση τους και η συμμετοχή τους στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Κέρκυρας.
- Οι Μ. Πρωτοπαπάδες και οι σχέσεις τους με τη Λατινική Εκκλησία.
- Οι Μ. Πρωτοπαπάδες και οι σχέσεις τους με το επίσημο Ανδεγαυικό και Βενετικό κράτος.
- Οι Πρωτοπαπάδες της υπαίθρου.
- Κατάλογος των Μ. Πρωτοπαπάδων και προσωπογραφικά στοιχεία για τους σημαντικότερους από αυτούς.

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΤΟ 18ο ΑΙ.

Όσον αφορά τη δομή της αριστοκρατικής οικογένειας στην Κέρκυρα του 18ου αι. στόχος μου είναι να θέσω μια σειρά από ερωτήματα, που η απάντησή τους θα μπορούσε να φωτίσει το θέμα απ' όσο το δυνατόν περισσότερες πλευρές.

Μέσα από την έρευνά μου μ' ενδιαφέρει να φανεί: α) πώς ο ισχύων κάθε φορά τρόπος παραγωγής καθορίζει τη μορφή και το ρόλο της οικογένειας. Αν, δηλαδή θα είναι απλή, διευρυμένη ή πολλαπλή και ποιες θα είναι οι δραστηριότητες μέσα στο συγκεκριμένο σύστημα παραγωγής (αγροτική εκμετάλλευση, εμπόριο, χρηματικές συναλλαγές και επενδύσεις...) β) αν και κατά πόσο η κυρίαρχη κοινωνική ιδεολογία και δομή αντικατοπτρίζεται μέσα στην οικογένεια και στη σχέση των μελών της. Σε κοινωνίες, λόγου χάρη, ανδροκρατικές και ταξικά δομημένες με αυστηρό τρόπο, οι οικογένειες εμφανίζονται πατριαρχικές και ιεραρχημένες γ) με ποιο τρόπο σε γαμήλιες συμμαχίες συμβάλλουν στη διατήρηση συγκεκριμένων οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών καθεστώτων. Τι είδους πολιτικές και οικονομικές συμμαχίες γίνονται; δ) Πώς και πόσο η προικοδοσία που συνοδεύει τη γαμήλια τελετουργία είναι ένα παιχνίδι δοσοληψίας ανάμεσα σε προνομιούχες οικογένειες και αποτελεί μαζί με το εκάστοτε κληρονομικό σύστημα το βασικότερο μέσο μεταβίβασης της ιδιοκτησίας και διατήρησης συστήματος παραγωγής και πολιτικής εξουσίας ε) αν και κατά πόσο η ηθική διδασκαλία της Εκκλησίας διεισδύει στις στρατηγικές γάμου της αριστοκρατίας, προσαρμόζεται και καθορίζεται απ' αυτές. Είναι γνωστό πως η Εκκλησία, ήδη από τα χρόνια της βυζαντινής αριστοκρατίας με τους κανόνες της και τις αποφάσεις της, λόγου χάρη, της αιμομιξίας, πνευματικής συγγένειας, μοιχείας, παλλακείας, αριθμού επιτρεπομένων γάμων πολλές φορές εμπόδισε την ένωση μελών ισχυρών οικογενειών αλλά κι άλλες τόσες φορές την ευνόησε με την αρνητική της στάση απέναντι σε κάθε απόπειρα ανατροπής των δεδομένων κοινωνικών ισορροπιών και στ) ποιά αντίληψη έχουν τα μέλη των αριστοκρατικών οικογενειών για το θεσμό της οικογένειας και για το σύστημα της δημιουργίας της. Είναι απλά ο «βασικός προορισμός» τους μέσα στη ζωή ή ο μόνος νόμιμος δρόμος για να γεννήσουν παιδιά, για να τα μεγαλώσουν

και να τους μεταβιβάσουν το σύστημα αξιών τους, τ' όνομά τους, την παρουσία τους;

Το σχέδιο που σκέφτομαι ν' ακολουθήσω για την ανάπτυξη του θέματός μου είναι:

1. Η επιλογή των συζύγων όσον αφορά την καταγωγή και την ηλικία τους, την κοινωνική προέλευση και την οικονομική τους κατάσταση.

2. Η μνηστεία. Τελετουργία και συμβολισμοί.

3. Ο γάμος. Στην ενότητα αυτή θα πρέπει ν' αναλυθούν: α) ο ρόλος και η θέση της Εκκλησίας, β) η τελετουργία του γάμου και οι συμβολισμοί της, γ) τα πιθανά εμπόδια για την τέλεση του γάμου.

4. Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συζύγων: α) μορφή και τρόπος προικοδότησης - συμβολισμοί, β) σύσταση προίκας, γ) διαφορές στην προικοδότηση των υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων στην ύπαιθρο και στην πόλη, δ) προστασία των προικίων αγαθών της συζύγου από το νόμο - δικαιώματα της συζύγου πάνω στην προίκα κατά τη διάρκεια του γάμου, ε) παροχές των συζύγων, εάν και εφόσον υπήρχαν.

5. Η διάλυση του γάμου. Στην ενότητα αυτή θ' αναζητηθούν: α) οι αιτίες λύσης του γάμου, β) ο ρόλος και η θέση της Εκκλησίας, γ) η τύχη της προίκας.

6. Το ισχύον κληρονομικό σύστημα όσον αφορά τη διαδοχή των γονιών, διαδοχή των συζύγων, τη διαδοχή των παιδιών, τη διαδοχή συγγενών εξ αίματος και εξ αγχιστείας.

7. Οι οικογενειακές και οι κοινωνικές σχέσεις, δηλαδή ποια ήταν: α) η θέση και ο ρόλος του παιδιού, β) η θέση και ο ρόλος της γυναίκας - συζύγου, γ) η θέση και ο ρόλος του άνδρα - συζύγου, δ) οι σχέσεις μεταξύ των δύο συζύγων.

ΠΟΙΝΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΚΡΗΤΗ

Θέμα της διπλωματικής μας εργασίας (δίπλωμα ειδίκευσης master) αποτελεί η οργάνωση και απονομή της δικαιοσύνης στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, σε συνάρτηση με την τοπική κοινωνία. Βρισκόμαστε σε στάδιο συγκέντρωσης και επεξεργασίας του υλικού, βιβλιογραφίας και πηγών.

Στην εργασία αυτή θα μας απασχολήσουν οι εξής άξονες:

Σε ένα πρώτο επίπεδο θα εξεταστεί η οργάνωση των δικαστικών θεσμών και αξιωμάτων, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με το έργο της απονομής της δικαιοσύνης στο νησί. Ερωτήματα που θα τεθούν:

Ποια η διάρθρωση των ανώτερων και των κατώτερων δικαστικών αξιωμάτων; Ποιες οι αρμοδιότητές τους, όσον αφορά στο πολιτικό, στο εμπορικό και ποινικό δίκαιο; Συμπλέκονται κάπου οι αρμοδιότητες αυτές; Υπάρχει συνεργασία των θεσμών αυτών στις υποθέσεις; Έχουν οι θεσμοί αυτοί το αντίστοιχό τους στη Γαληνοτάτη και κατά πόσο λογοδοτούν σε αυτή; Από ποιες κοινωνικές ομάδες προέρχονται όσοι αναλαμβάνουν τα αξιώματα αυτά;

Σε ένα δεύτερο επίπεδο θα εξεταστεί το ισχύον δίκαιο της εποχής και κατά πόσο αυτό εφαρμόζεται. Υπάρχουν αποκλίσεις από αυτό και ποιες είναι αυτές; Ποια η θέση του εθιμικού δικαίου;

Ενδιαφέροντα θα ήταν κάποια συμπεράσματα σχετικά με την αντανάκλαση του δικαίου στις τάξεις του κρητικού λαού. Το δίκαιο απευθύνεται το ίδιο σε όλους ή μήπως διακρίνουμε κάποια ιδιαίτερη μεταχείριση των Βενετών και των διακεκριμένων τάξεων των Κρητικών σε σχέση με τον υπόλοιπο λαό; Ποιοι δηλαδή οι φορείς της δικαστικής εξουσίας και ποιοι οι αποδέκτες; Ποια η ταυτότητα εκείνων που τελικά θα κριθούν;

Θα εξετάσουμε ποια είναι η αντιμετώπιση της γυναίκας από το δίκαιο της εποχής, ώστε να μπορούμε να καταλήξουμε σε συγκεκριμένα συμπεράσματα σχετικά με τη θέση της γυναίκας της εποχής.

Επίσης κατά πόσο η «άστατη» φύση του Κρητικού λαού επηρεάζει ή εμποδίζει την οργάνωση και εφαρμογή της δικαιοσύνης στο νησί, καταλήγοντας σε συμπεράσματα σχετικά με την οργάνωση της κρητικής κοινωνίας και τη διαμόρφωση ορισμένων νοοτροπιών και συμπεριφορών των Κρητικών κατά τους αιώνες της Βενετοκρατίας.

Σε ένα τρίτο επίπεδο θα εξετασθεί η ίδια η απονομή της δικαιοσύνης.

Το σχήμα που θα εφαρμοστεί σε κάθε υπόθεση ξεχωριστά θα είναι το εξής: Αδίκημα - κατηγορία / έρευνες - αποδεικτικά στοιχεία / αξιολόγηση - απονομή ποινής.

Τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στο σχήμα αυτό θα είναι: Ποιες οι αξιόποινες κατηγορίες αδικημάτων / εγκλημάτων; Κατά πόσο εμπίπτουν αυτές στο ισχύον δίκαιο του νησιού και κατά πόσο στο εθιμικό; Κατά πόσο ανήκουν στο ποινικό, πολιτικό ή εμπορικό δίκαιο; Ποια τα αρμόδια όργανα που αναμειγνύονται στην υπόθεση; Ποια η διαδικασία που ακολουθείται, οι έρευνες και το χρονικό διάστημα από τη διατύπωση της κατηγορίας, έως την εκδίκαση της υπόθεσης και την επιβολή της ποινής; Εφαρμόζονται κάποιες μέθοδοι προανάκρισης και ποιο το ποσοστό βίας σε αυτές προς απόσπαση κάποιας ομολογίας; Ποια τα αποδεικτικά στοιχεία που χρειάζονται για την εκδίκαση και ποια η δυνατότητα κατάθεσης μαρτύρων, ενδεχομένως και ψευδομαρτύρων; Απαντούν περιπτώσεις δωροδοκίας ή παραγραφής του αδικήματος; Ποιες οι ποινές και ποια η αντιστοιχία τους με το βάρος του αδικήματος, αλλά και με την κοινωνική προέλευση των διαδίκων, επιχειρώντας με τον τρόπο αυτό τόσο μία αξιολόγηση των ποινών όσο και συσχέτισή τους με την κοινωνία.

Ως δευτερεύοντες παράγοντες θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστούν κάποιες επικηρύξεις κατηγορουμένων καθώς και αμοιβές ή άλλα ανταλλάγματα / οφέλη / προνόμια για όσους συμπράττουν στο έργο αυτό, είτε ως κυνηγοί επικηρυγμένων είτε ως καταγγελιοδότες.

Τέλος, θα ήταν σκόπιμο να εξετάσουμε αν ακολουθεί το δίκαιο των πρώιμων χρόνων την αυστηρότητα του Μεσαίωνα. Αν βρεθούν στοιχεία, επιθυμητό θα ήταν να επεκταθούμε στην οργάνωση των φυλακών, στις συνθήκες διαβίωσης σε αυτές και στη μεταχείριση των κρατουμένων επιχειρώντας ίσως κάποια αναφορά ή σύγκριση με την οργάνωση του δικαστικού και σωφρονιστικού συστήματος άλλων ευρωπαϊκών κρατών.

Ελπίζουμε η περαιτέρω επεξεργασία του υλικού να μας οδηγήσει τόσο στη διαμόρφωση των ερωτημάτων όσο και στην προσπάθεια απάντησής τους.